

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

Jazykové ztvárnění propagandy v tisku v době bývalého Československa

Linguistic formulation of propaganda in the press in the time of former Czechoslovakia

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.

Autor diplomové práce: Pavel Pilík

nám. Osvoboditelů 1364, Praha 5, 153 00

ČJ - D

prezenční studium

Rok dokončení diplomové práce: 2010

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucímu diplomové práce PhDr. Ladislavu Janovcovi, Ph.D., za účinnou metodickou, pedagogickou a odbornou pomoc a další cenné rady při zpracování mé diplomové práce.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury.

Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze diplomové práce je identická s její tištěnou podobou.

V Praze 24. 9. 2010

.....

Pavel Pilík

„Fyzický teror má své meze, neboť nejde o to člověka tělesně či duševně zničit, nýbrž jen zlomit a zastrašit; musí však zůstat naživu a uchovat si zejména pracovní výkonnost. Z dlouhodobého hlediska je tedy nutno ovládnout lidskou mysl.“

(Fidelius, P. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 2002.)

Obsah

Úvod.....	9
1 Propaganda, persvaze, manipulace.....	11
1.1 Propaganda.....	11
1.2 Persvaze.....	12
1.3 Vztah persvaze a manipulace.....	15
1.4 Politická manipulace.....	17
2 Jazykové prostředky manipulativní persvaze ve vybraných textech <i>Rudého práva</i>	21
2.1 Sugestivnost, intenzita vyjádření.....	21
2.1.1 Hyperbola a zobecňování.....	22
2.1.1.1 Hyperbolizace počtu, množství, míry.....	23
2.1.1.1.1 Hyperbolická vyjádření množství sloužící ke zdůraznění dokonalosti komunistického režimu.....	23
2.1.1.1.2 Hyperbolická vyjádření množství sloužící k hanění odpůrců komunistického režimu.....	25
2.1.1.2 Zobecňování pomocí vytvoření představy o celku.....	26
2.1.1.2.1 Hyperbolická vyjádření sloužící k dokazování kompaktnosti a všeobecné podpory komunistického režimu.....	26
2.1.1.3 Hyperbolizace sloužící k vyjádření soustavnosti, všudypřítomnosti, trvalosti daného jevu.....	29
2.1.1.3.1 Hyperbolizace trvání určitých jevů jako prostředek k chvále komunistického režimu.....	29
2.1.1.3.2 Hyperbolizace trvání určitých jevů jako prostředek k očernění odpůrců a nepřátel komunistického režimu.....	31
2.1.1.3.3 Hyperbola jako prostředek prezentace zájmů komunistického režimu.....	31
2.1.1.4 Hyperbola jako prostředek vytváření iluze jediného a správného.....	32
2.1.2 Reduplikace.....	33
2.1.3 Sdružená synonyma.....	33
2.1.4 Výčet.....	34
2.1.4.1 Výčet sloužící k chvále komunistického režimu.....	35

2.1.4.2	Výčet sloužící k hanobení nepřátel komunistického režimu.....	36
2.1.5	Slova cizího původu.....	38
2.1.6	Klišé.....	40
2.1.6.1	<i>Cesta</i>	40
2.1.6.2	<i>Úloha</i>	41
2.1.6.3	<i>Úkol</i>	42
2.1.6.4	<i>Dílo</i>	43
2.1.6.5	<i>Zápas, zápasit, boj, bojovat</i>	43
2.1.7	Pojmenování mající obecnou platnost.....	44
2.1.8	Pojmenování vytčená.....	45
2.1.8.1	Vytýkací částice.....	46
2.1.8.2	Modifikační částice.....	46
2.2	Expresivita / emocionalita vyjádření.....	47
2.2.1	Výrazy nespisovné a hovorové.....	49
2.2.2	Výrazy hanlivé.....	50
2.2.3	Expresivní užití proříí.....	51
2.2.4	Ironie.....	52
2.2.5	Samostatný větný člen.....	54
2.2.5.1	Předsunutý větný člen.....	54
2.2.5.2	Parcelace.....	55
2.2.6	Klimax.....	55
2.2.6.1	Vlastní gradace.....	56
2.2.6.2	Gradace pomocí slovesného času.....	57
2.2.6.3	Gradace hyperbolických výrazů.....	57
2.2.7	Antiklimax.....	58
2.2.8	Nepřímá pojmenování.....	58
2.2.8.1	Metafora.....	59
2.2.8.2	Metonymie.....	61
2.2.8.3	Synekdocha.....	62
2.2.8.4	Přirovnání.....	63
2.3	Hodnocení.....	64
2.3.1	Slova obsahující hodnocení přímo ve věcném významu.....	65
2.3.1.1	Hodnotící determinant.....	65
2.3.1.1.1	Pozitivně hodnotící determinant.....	65

2.3.1.1.2	Negativně hodnotící determinant.....	67
2.3.1.2	Hodnotící substantiva a verba.....	69
2.3.1.2.1	Pozitivně hodnotící substantiva a verba.....	69
2.3.1.2.2	Negativně hodnotící substantiva a verba.....	70
2.3.2	Superlativ.....	72
2.3.2.1	Běžné superlativní tvary adjektiv.....	73
2.3.2.1.1	Pozitivně hodnotící superlativ.....	73
2.3.2.1.2	Negativně hodnotící superlativ.....	74
2.3.2.2	Neurčitá pojmenování vyjadřující superlativní hodnotu.....	75
2.3.2.3	Výrazy typu <i>světový, historický, světodějný</i>	75
2.3.3	Jistotní modalita.....	76
2.3.4	Pojmenování neurčitá.....	79
2.3.5	Výrazy neurčité.....	80
2.3.5.1	Výrazy neurčité sloužící k maximalizaci negativního hodnocení.....	81
2.3.5.2	Výrazy neurčité označující skupiny podléhající manipulaci.....	81
2.4	Intertextovost.....	82
2.4.1	Frazeologie a idiomatika.....	83
2.4.1.1	Intertextovost frazémů a idiomů v širším slova smyslu.....	83
2.4.1.1.1	Výrazy neslovesné.....	84
2.4.1.1.2	Výrazy slovesné.....	84
2.4.1.2	Vlastní intertextuální frazeologie a idiomatika.....	85
2.4.2	Odvolávání se na autoritu.....	87
2.4.2.1	Odvolávání se na politiky a známé osobnosti.....	87
2.4.2.2	Odvolávání se na lid, dělnickou třídu, pracující, dopisovatele a čtenáře <i>Rudého práva</i>	89
2.4.2.3	Odvolávání se na komunisty, socialismus, komunismus, komunistickou stranu, vládu.....	90
2.4.2.4	Intertextovost sloužící k odvolávání se na antihrdiny.....	91
2.4.3	Vsuvka jako prostředek intertextuality.....	91
2.5	Prostředky signalizující navázání a udržení kontaktu s adresátem.....	92
2.5.1	Kontakt s adresátem vyvolávající pocit sounáležitosti.....	93
2.5.2	Apelová expresivita výpovědi.....	94
2.5.2.1	Věty intencní.....	94
2.5.2.2	Částice přací (rozkazovací).....	95

2.5.2.3	Řečnická otázka.....	95
2.5.2.3.1	Vlastní řečnická otázka.....	96
2.5.2.3.2	Řečnická otázka dialogizační.....	96
2.5.2.3.3	Řetězení řečnických otázek.....	96
2.5.2.3.4	Řečnické otázky s okamžitou explicitní odpovědí.....	97
	Závěr.....	98
	Seznam použité literatury.....	103
	Použité prameny.....	106
	Abstrakt.....	107

Úvod

V naší práci se zabýváme lingvistickou analýzou vybraných textů uveřejněných v deníku *Rudé právo* v průběhu roku 1975¹ z hlediska jejich persvazivní funkce.

Přítomnost persvaze, sloužící k propagaci komunistického režimu, jakožto konstituujícího rysu publicistických textů periodika *Rudé právo*, vycházejícího v době bývalé Československé socialistické republiky, je zřejmá. Röhrich (2008, s. 121) píše: „*Rudé právo* bylo v sedmdesátých letech, stejně jako v letech padesátých, oficiálním orgánem komunistické strany.“

Cílem naší práce tedy není dokazovat přítomnost persvaze v člancích *Rudého práva*, nýbrž identifikovat konkrétní jazykové prostředky, pomocí nichž se persvazivní funkce v textech realizuje. O problematice identifikace jazykových prostředků sloužících určité ideologii se vyjadřuje Röhrich (2008, s. 36) takto: „Aby totiž byla ideologie účinná, je potřeba, aby se ve společnosti šířila, aby se *dostávala na povrch*. To se děje za předpokladu, že je přístupná, vnímatelná, bez ohledu na to zda explicitně či implicitně, ve formě srozumitelné těm, jež má zasáhnout. Jedním z nejvhodnějších médií, i když ne jediným k tomuto účelu vhodným je jazyk. A funguje-li ideologie i prostřednictvím jazyka, je možno odhalit a pojmenovat prostředky, jimiž se to děje.“

Jediným kritériem pro výběr textů, které jsme analyzovali, byla jejich žánrová příslušnost v rámci publicistických útvarů. Pro analýzu jsme si zvolili útvary úvahové,² a to z důvodu prokazatelnějšího zastoupení persvazivní funkce v nich obsažené. V naší práci jsou tedy zastoupeny příklady persvaze hlavně z úvodníků a dalších rubrik obsahujících úvahové texty (např. *Úvaha týdne*, *Slovo k věci*, *Naše beseda*, *Na teoretické téma*, *Z reportérova zápisníku* atd.). Tímto způsobem jsme analyzovali 62 textů.³

---

¹ Jednotlivé výtisky *Rudého práva* jsme studovali v digitalizované podobě na internetových stránkách *Ústavu pro českou literaturu AV ČR*.

² Čechová (2008, s. 267) útvary úvahové řadí do tzv. publicistického stylu analytického, o kterém říká: „Na rozdíl od textů zpravodajského stylu s dominantní funkcí informativní plní texty publicistického stylu analytického celý komplex dalších funkcí, a to především funkci persvazivní neboli přesvědčovací, dále získávací, ovlivňovací, formativní.“ K těmto publicistickým útvarům Čechová řadí např. úvodník, projev, proslov, diskuzi, debatu, polemiku, reportáž.

³ Objevuje-li se v těchto textech výpověď, která obsahuje persvazivní prostředky různého druhu, může být uvedena jako příklad u různých typů persvazivních prostředků, např.: *Při každé příležitosti znovu a znovu zdůrazňujeme, že nový život nebudují komunisté pouze pro sebe, ale pro všechny, pro všechny lid, naše národy*. (Př. č. 109 a 318: *Rudé právo* 1. 11. 1975, s. 3). V této výpovědi se objevuje jak reduplikace – *znovu a znovu* (viz pododdíl *Reduplikace*, s. 33), tak antiklimax – *pro všechny, pro všechny lid, naše národy* (viz pododdíl *Antiklimax*, s. 58).

Ve vybraných výpovědích z textů *Rudého práva*, jež analyzujeme z hlediska jazykového ztvárnění komunistické propagandy, respektujeme dobovou pravopisnou konvenci, ale opravujeme v nich zjevné chyby.

Práci členíme do dvou hlavních oddílů:

- 1) **Propaganda, persvaze, manipulace** – v této části práce se zabýváme definicí uvedených termínů a jejich vzájemným vztahem;
- 2) **Jazykové prostředky manipulativní persvaze ve vybraných textech Rudého práva** – tento oddíl tvoří jádro naší práce, neboť zde na reprezentativních příkladech demonstrujeme přítomnost konkrétních jazykových prostředků, kterých komunistická propaganda využívala k manipulaci s recipienty.

Jednotlivé typy persvazivních prostředků – poté, co je charakterizujeme po stránce lingvistické – jsou popisovány po skupinách, jež jsou nejčastěji tvořeny na základě pragmatických kritérií, která sledují, zda jednotlivé prvky persvaze slouží ke chvále komunistického režimu a jeho přívrženců, nebo jestli jsou využívány k hanobení odpůrců režimu. Striktní dělení světa na *dobré* (socialismus) a *špatné* (kapitalismus) je nejvýraznějším persvazivním znakem, kterého komunistická propaganda, ať už v jakékoli podobě, užívala. „Fragmentace světa či jeho polarizace na skupiny *my* a *oni* patří k základním způsobům udržování mocenské převahy vůdčí skupiny ve společnosti. Jen diskreditací jiné skupiny v rámci jednoho zřízení, případně jiného zřízení, lze totiž dosáhnout výrazně lepšího obrazu dominantní skupiny. Ta potom z takového srovnání vychází jako kladně označovaná“ (Röhrich 2008, s. 65).

V souvislosti s komunistickým režimem, komunistickou propagandou a *Rudým právem* se Röhrich (2008, s. 68) o výše zmíněné polarizaci světa vyjadřuje takto: „Dvě skupiny stavěné nesmiřitelně proti sobě jsou v *Rudém právu* nejšířejí vzato socialismus (*my*) a kapitalismus (*oni*). Konstrukce *kapitalistického nepřítele* se děje právě za pomoci jeho démonizace či mytizace a jeho líčení v negativních kontextech, okolnostech, líčení jeho negativních vlastností, nebezpečnosti zároveň výzev k jeho ignoraci či boji proti němu. Tato strategie se používá jak proti konkrétním jednotlivcům, kteří reprezentují kapitalistické zřízení, tak proti systému jako takovému. (...) Mezi nejsilnější kladné hodnoty, jež se spojují s členy a příznivci skupiny *my*, patří kolektivní povaha, čest, pracovitost a věrnost komunistické ideji. Skupina *oni* je charakterizována nejčastěji opačně – výrazná individualita, lstivost / nepoctivost, lenost / neschopnost dosahovat pracovních úspěchů a věrnost kapitalistické ideji, případně odklon od ideje komunistické. Vztah členů

a příznivců skupiny *my* k členům a příznivcům skupiny *oni* je rozličnými prostředky záměrně udržován za hranicí odmítání až nenávisti.“

1 Propaganda, persvaze, manipulace

V tomto oddíle vysvětlujeme chápání termínů *propaganda, persvaze a manipulace* v naší práci a rovněž jejich vzájemný vztah.

1.1 Propaganda

Podle Jiráka a Köpplové (2003, s. 156) se termín propaganda poprvé vyskytl v souvislosti s úsilím katolické církve eliminovat vliv reformace v 17. století. V roce 1622 byla založena církevní instituce nazvaná *Congregatio de propaganda fide*, určená pro šíření katolické víry mezi pohany a k vymícení kacířství.

Termín propaganda zakrátko získal negativní konotaci bezohledné manipulace lidmi a jejich myšlením, jehož se do současné doby nezbavil. Skutečnost, že nejružnější totalitní a autoritativní režimy nezastřeně využívaly propagandy pro dosažení vlastních cílů, postavení termínu v očích veřejnosti pochopitelně nevylepší (viz tamtéž).

V moderních společnostech propaganda prostupuje celým spektrem společenských činností a je možné ji rozdělit přinejmenším do sedmi hlavních kategorií:

- 1) politická propaganda;⁴
- 2) ekonomická propaganda;⁵
- 3) válečná, vojenská propaganda;⁶
- 4) diplomatická propaganda;⁷
- 5) didaktická propaganda;⁸
- 6) ideologická propaganda;⁹
- 7) eskapistická propaganda.¹⁰

---

⁴ Je zaměřena na udržení nebo získání politické moci (Jirák; Köpplová, 2003).

⁵ Je zaměřena na přesvědčení lidí, aby kupovali či prodávali zboží a vyvolávali nebo udržovali důvěru v ekonomický systém (Jirák; Köpplová, 2003).

⁶ Je zaměřena na demoralizování nepřítele v době války nebo na podporu morálky vlastního obyvatelstva nebo vojska a na získávání spojenců (Jirák; Köpplová, 2003).

⁷ Je zaměřena na posílení či vyvolání přátelství nebo nepřátelství potenciálních spojenců či nepřátel (Jirák; Köpplová, 2003).

⁸ Využívá se jako forma výchovy populace a prosazování společensky žádoucích cílů (Jirák; Köpplová, 2003).

⁹ Usiluje o šíření komplexních systémů idejí nebo náboženské víry (Jirák; Köpplová, 2003).

¹⁰ Je zaměřena na posílení pasivity a klidu za účelem odvedení pozornosti od společenských problémů (Jirák; Köpplová, 2003).

V běžném, každodenním užití se propagandou rozumí manipulace s využitím médií za účelem dosažení společenské kontroly (Jirák; Köpplová, 2003).

Stejně se o propagandě vyjadřuje i Dudášová (2008, s. 189), která píše, že „propaganda je zámerná činnost lidí nebo člověka s cílem ovplynit' nebo zmanipulovat' iného člověka nebo skupinu lidí. Na tento účel sú využívané slová, gestá, symboly, slogany, obrazy atd'. Spočiatku propaganda ovplyňovala len menšie skupiny ľudí, až rozvojom masovokomunikačných prostriedkov ako noviny, televízia, rozhlas a internet sa položil základ pre propagandu, ktorá má globálny, svetový charakter.“

V souvislosti s tématem naší práce se budeme věnovat především propagandě politické, kterou Jirák a Köpplová (2003, s. 157) definují jako propagandu zaměřenou na udržení nebo získání politické moci.

Szymanek (2003, s. 265) jako prostředky politické propagandy zmiňuje např. veřejné popravky, okázalé procesy, tábory lidu, organizování voleb, využití cenzury státní moci, využití filmové a televizní techniky atd. Tvrdí, že do propagandy v užším slova smyslu lze počítat pouze aktivity prováděné užitím znakových prostředků, především jazykových.

Vycházíme tedy z předpokladu, že existuje více typů propagandy a každý z těchto typů se může projevat různými prostředky. V naší práci se zabýváme jazykovými prostředky politické propagandy prezentované v deníku *Rudé právo* v době bývalé Československé socialistické republiky. O jazykovém ztvárnění politické propagandy se vyjadřuje Bartošek (2005, s. 22): „Obvyklý persvazivní diskurz v praktické politice se označuje jako propaganda. Persvazi v politickém diskurzu provádějí hlavně masmédiá.“ I my tedy budeme pro označení politické propagandy z jazykového hlediska užívat termínu persvaze.

1.2 Persvaze

Szymanek (2003, s. 241) píše, že „persuase – přesvědčování (*lat.* persuadere – přemlouvat, persuasi – přesvědčení, víra, názor) je vědomé užití znaků a symbolů, zvláště psaného a mluveného slova, obrazu, atd. se záměrem ovlivnit něčí přesvědčení, postoje a rozhodnutí; dosažení přijetí nebo aspoň přízně k nabízeným názorům, způsobům jednání, rozhodnutím ovlivňovanou osobou.

Persuase v uvažovaném významu má obsah, blížící se obsahu slov *obracení* nebo *přemlouvání*. Jejím prvořadým cílem není jen logicky správně prokázat oprávněnost nějakého názoru, ale spíše získat vliv na danou osobu či osoby. Mnohostranné působení na

vnitřní stav a motivační procesy adresáta se v persuasi uskutečňuje užitím prostředků, které jsou čerpány z bohatého arzenálu technik spojujících prvky intelektuální s morálními a emocionálními. Jde tu o speciální metody užívání apelů, sugescí určitých hodnocení, argumentů, jakož i o formulování persvasivních komunikátů pomocí promyšleně vybraných jazykových prostředků, v záměrně aranžované situaci, za použití různých činitelů, které mohou zesílit jejich ovlivňovací sílu, často oslabením kritičnosti adresáta.“

Persvaze je podle Jaklové (2002, s. 169) označení funkce přesvědčovací, získávací, vybízecí, hodnotící a uvědomovací. Cílem persvaze je formování vědomí recipientů a působení na veřejné mínění. Podle Kunczika a Zipfela (viz Jaklová 2002, s. 169) lze výzkum médií rozdělit do čtyř fází. V první fázi (1900–1940) se odborníci domnívali, že média jsou všemocná, ve druhé fázi (1940–1965) jim naopak nebyl připisován vliv žádný, ve třetí fázi (1965–1980) byla silná persvasivní schopnost médií znovu objevena a pro fázi čtvrtou, která trvá zhruba od roku 1980, jsou příznačné úvahy o silné pozici jak médií, tak i jejich publika.

Persvaze je v masmédiích stimulována jak prostředky verbálními, které jsou dominantní, tak i prostředky neverbálními. Verbální prostředky musí splňovat požadavky, kterými jsou hlavně srozumitelnost, kredibilita¹¹ (Jaklová, 2002).

V naší práci se zabýváme persvasivními prostředky verbálními, o kterých se Jaklová (viz tamtéž) vyjadřuje jako o těch nejučinnějších. „Verbální prostředky persvaze reprezentují jednotky všech jazykových plánů. Persvasivní funkce publicistického textu je nejčastěji stimulována prostředky lexikálními. Nejnápadnější z nich jsou hodnotící adjektiva, případně i hodnotící adverbia, která působí kladně nebo záporně na recipientovu kognitivní a často i emocionální vnímavost“ (Jaklová, 2002). Řadí sem např. obrazná pojmenování, slova nespisovná, slangová atd. Ze syntaktických prostředků zmiňuje řečnickou otázku a odpověď. Mezi prostředky persvaze řadí také intertextovost.

Podobně jako Jaklová (viz výše) se o persvazi vyjadřuje také Jílková (2005, s. 113), která říká, že persvasivita je vlastnost řečového aktu, jímž je adresát přesvědčován o určitém mínění, názoru nebo vybízen k jednání. Persvasivní řeč je pečlivě plánovaná, vychází ze skryté apelativní intence a vyznačuje se užitím co nejefektivnějších jazykových prostředků, zvláště stylistických.

---

¹¹ Tento pojem označuje předpoklad důvěryhodnosti (Jaklová, 2002).

Kraus (2004, s. 123) se o persvazi vyjadřuje shodně, říká, že cílem přesvědčovacích útvarů je získat posluchače na řečnickou stranu a zdůvodnit, ospravedlnit nebo vyvrátit určitý názor, vyvolat nebo naopak odmítnout určitý způsob jednání.

V naší práci se především řídíme definicí persvaze podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002, s. 314–315), a to hlavně z důvodu přehledné a dostačující struktury konkrétních persvazivních prostředků, kterou *Encyklopedický slovník češtiny* nabízí. K pojetí persvaze *Encyklopedického slovníku češtiny* se ve své práci přiklání i Louvarová (2007, s. 23).

Encyklopedický slovník češtiny (2002, s. 314–315) říká, že persvaze je základem persvazivní (ovlivňování, přesvědčovací, získávací) funkce jazykových projevů. Tato funkce je latentně přítomna ve všech komunikátech, ale převládá v těch projevech, které akcentují zaměření na adresáta, snahu na něj působit, apelovat. Autor / mluvčí usiluje o to, aby změnil postoje čtenáře / posluchače; aby adresáta přesvědčil, získal na svou stranu, odstranil názorové rozdíly; a mnohdy i o to, aby adresát ze svých změněných postojů vyvodil závěry pro své chování a přistoupil tak na určité jednání (viz tamtéž).

Jako podmínky vzniku persvaze a jejich prostředků *Encyklopedický slovník češtiny* (2002, s. 314–315) uvádí: srozumitelnost a názornost projevu, sugestivnost vyjádření (intenzita vyjádření, např. hyperbola, klišé, výčet), expresivitu a emocionalitu vyjádření (např. nespisovné jazykové prostředky, slangy, obrazná pojmenování), hodnotící vyjádření (např. superlativ), intertextovost (např. odvolávání se na autority, přísloví, rčení atd.), kontakt s adresátem (např. zvolání, řečnické otázky).

Podobně jako *Encyklopedický slovník češtiny* se o prostředcích jazykové persvaze vyjadřuje i Minářová (2005, s. 131). Prostředky persvazivního působení Minářová nachází jak mezi prostředky jazykovými, tak v kompozici textu, ve volbě tématu i v pojetí obsahu. Persvazivní působení plyne také z vhodně užití intertextovosti, zvláště vyjadřuje-li autor volbou textů svůj postoj ke sdělovanému obsahu. Citáty pak působí velmi emotivně. Mezi jazykovými prostředky působí intenzifikaci a posléze persvazi textu nová obrazná vyjádření, nečekané metafory, metonymie a jiné tropy a mnohé figury. Persvazi nesou rovněž výrazy, které svým lexikálním významem (sémantikou) náležejí do jiné komunikační sféry a jejich užití je neobvyklé, v komunikaci jsou tedy nečekané. K persvazivním prostředkům patří i frazémy a parémie (Minářová 2005, s. 131–132).

1.3 Vztah persvaze a manipulace

Vztahem persvaze a manipulace se v současné době zabývá mnoho lingvistů. Než se ale budeme zabývat samotným vztahem persvaze a manipulace, ujasníme, co rozumíme pojmem manipulace.

Holly (viz Čmejrková; Hoffmannová 2003, s. 21) říká, že manipulací se rozumí snaha autora diskurzu přivést adresáta (skupinu adresátů) k názoru, který se obvykle příliš neshoduje s jeho vlastními názory. Cílem manipulace pak je vytvořit předpoklady pro to, aby adresát vykonával činnost (nebo si alespoň vytvořil dispozice pro vykonávání činnosti), která autorovi manipulativního diskurzu přináší užitek (viz tamtéž).

Podle Dubničky (2008, s. 254) je manipulace nejefektivnější způsob ovlivňování myšlení lidí, jejich způsobu života, životních postojů a v neposlední řadě politického názoru.

Jak manipulace, tak persvaze jsou tedy v našem pojetí jazykové techniky, jichž využívá produktor, aby dosáhl ve vědomí adresáta svých cílů.

Srpová (2005, s. 200) ve své studii chápe termíny persvaze a manipulace jako dichotomické, ne s ohledem na specifické prostředky (ostatně až na výjimky sdílené), ale s ohledem na záměr autora, tj. zdroje persvaze nebo manipulace, na jeho cíle a etiku. Základními znaky se manipulace od persvaze neliší: záměr (ovlivnit, oklamat, podvést) je vědomý cíl – ovlivnit chování, postoje a přesvědčení adresátů – je specifikován (zdroj ví, čeho chce dosáhnout) a jedná se o proces realizovaný v lidské komunikaci (viz tamtéž).

Srpová (viz tamtéž) dále pokračuje, že jeden z rozdílů mezi manipulací a persvazí tkví ve svobodě rozhodování. K manipulaci slouží obdobné prostředky jako k persvazi, ale kromě nich je využívána např. lež, záměrně nepravdivé tvrzení nebo záměrné zamlčení některých informací, které jsou pro zdroj a jeho cíl nepříznivé. Z toho důvodu je svoboda rozhodování omezena. Pro obdobnou manipulaci byl v socialistických zemích oblíben termín agitace. Podle Srpové (viz tamtéž) je tedy rozhodujícím kritériem pro užití termínu manipulace nebo persvaze cíl, tj. zda má ze změny vyvolané manipulací a persvazí prospěch zdroj manipulace, nebo (hlavně) adresát.

Balowski (2005, s. 16) rovněž pokládá kritérium svobodného rozhodnutí adresáta za důležité, říká: „Mezi jazykové prostředky manipulující s vědomím příjemců patří prostředky, které umožňují nejednoznačným způsobem nebo pouze ve formě domněnek a asociací předávat příjemci obsahy, na kterých autorovi záleží – jejich záměr spočívá ve vyvolání situace, v níž si příjemce neuvědomuje neodůvodněnost podsouvaných stanovisek a hodnocení.“

Allhoff (2008, s. 44) píše, že v případě persvazivní řeči se mluvčí pokouší formovat názory, tedy posilovat už existující mínění nebo přesvědčovat o jiných míněních (např. politická řeč, komentáře atd.). Rozdíl mezi přesvědčováním a manipulací vidí v tom, jestli je recipientovi ponechána možnost vlastního rozhodnutí (2008, s. 98).

Podle Dolníka (2005, s. 54) persvaze spočívá v poučení (respektive v dokázání něčeho), získání, pohnutí (respektive vybičování adresáta). Hranici mezi persvazí a manipulací vidí v poměru zastoupení logiky, etosu a patosu.

„Hranice mezi persvazí a manipulací není ostrá, některé názory jsou takové, že hranice mezi persvazí a manipulací prakticky není,“ říká Jenča (2005, s. 107).

O prostupnosti hranice mezi manipulací a sedukcí,¹² jakožto jedné ze strategií persvaze, mluví Janovec (2005, s. 158): „Manipulace se snaží nekalými prostředky dosáhnout toho, aby adresát jednal v souladu s intencemi produktora, sedukce se snaží dosáhnout téhož pomocí kouzla osobnosti nebo vzhledu. Hranice mezi manipulací a sedukcí je prostupná, příkladem, kde se sedukce dostává do úzkého kontaktu s manipulací, ale i argumentací, jsou řečnické otázky.“

V naší práci se přikláníme k pojetí vztahu persvaze a manipulace podle Čechové (2008, s. 284–285), která vymezuje manipulaci jako krajní mez funkce přesvědčovací. Vztah mezi persvazí a manipulací chápeme tedy tak, že manipulace je krajním prostředkem persvaze, a to z důvodu, že adresátovi neposkytuje možnost svobodného rozhodnutí. Jazykové ztvárnění propagandy v této práci chápeme jako manipulativní persvazi a její konkrétní jazykové projevy.

Stejně chápe vztah manipulace a persvaze i Řezáč (1998, s. 89–92), manipulaci definuje jako „asymetrickou interakci v tom smyslu, že jedna strana vzájemného kontaktu zneužívá druhou. Je to vlastně způsob ovlivňování jiných lidí, při němž se tito lidé (resp. jejich chování a jednání) stávají prostředkem dosahování osobních cílů manipulátora.“¹³ Dále Řezáč (viz tamtéž) říká, že pojem manipulace neodráží stejnou úroveň skutečnosti jako pojem ovlivňování. Pojem ovlivňování je podle Řezáče obecnější: manipulace je specifické ovlivňování lidí, při kterém se tito lidé (resp. jejich chování a jednání) stávají prostředkem dosahování osobních cílů manipulátora.

---

¹² „Sedukce je specifický typ komunikační situace, která si ve svém prvopočátku vyžaduje (většinou) jednoho sedukujícího (svádějícího, svůdce) a alespoň jednoho adresáta (sedukovaného, sváděného)“ (Janovec 2005, s. 152). Janovec (viz tamtéž) dále dělí sedukci na primární, ve které převládá intence sexuální, a sekundární, ve které jde o to, aby produktor vyvolal v adresátovi pocit náklonnosti a ve spojení s ní aby pak adresát jednal dle produktorových cílů a plánů.

¹³ Řezáč (1998, s. 89) ještě dodává, že ne vždy to však musí být jednání, které je v rozporu s aktuálními motivy manipulovaných jedinců. Ne vždy musí být tito jedinci manipulací věcně (materiálně) poškozeni. Vždy je však manipulací poškozován jejich osobnostní vývoj.

V jaké míře se konkrétní prostředky manipulativní persvaze podílejí na deformaci adresátova vědomí a nakolik má produktor z tohoto jednání prospěch, je těžké určit. S mírou manipulace v konkrétním tisku, resp. článku, je tomu stejně. Hausenblas (1995, s. 166) se k této problematice vyjadřuje takto: „Míra manipulace a tendenčnosti v tisku a ostatních médiích se nedá nikdy přesně stanovit. Jde v zásadě o pravdivost v přístupu ke světu, k informacím, k lidem, a pravda už nepadá shůry, ale realizuje se v diskurzu.“

1.4 Politická manipulace

Nyní objasníme základní principy a projevy fungování politické manipulace, kterými se produktor snaží dosáhnout svých cílů ve vědomí recipienta.

Podle Edelmanna (viz Čmejrková; Hoffmannová 2003, s. 21) k cílům politické manipulace patří:

- a) vytváření představy, že auditorium politického diskurzu (lid) rozhodujícím způsobem určuje a ovlivňuje správný směr politických aktivit;
- b) vytváření obrazu nepřítele, tj. skutečnost, že jistí lidé nebo skupiny lidí tento správný směr ohrožují;
- c) podpora názoru, že určitý politický představitel nebo určitá strana důsledně vystupují v zájmu auditoria (lidu), že jejich hlavní starosti jsou totožné se starostmi „obyčejného“ člověka;
- d) zdůrazňování názorové jednoty mezi politickým vůdcem (stranou) a auditoriem (lidem) – prostředkem vyjádření této jednoty je politický diskurz založený na vysoké frekvenci zájmena *my*, resp. 1. osoby množného čísla sloves. Politický diskurz období politického přelomu se pak vyznačuje tím, že se snaží dosavadní stereotyp buď úplně rušit, nebo jeho jednotlivé opozice naplňovat novým obsahem.

Politická manipulace k dosažení svých cílů využívá již samotného výběru informací – tedy toho, co produktor do svého sdělení zařadí, nebo nezařadí. O této problematice píše Jenča (2005, s. 107): „Prostor pro persvazi se otevírá již na redakční úrovni – při sestavování novinářského projevu (autorského materiálu) do žurnalistického celku – této úrovni se týká tzv. agenda setting (zveřejnění informace) a agenda cutting (účelové utajení informace).“ Pokud tedy produktor záměrně vybírá jen informace sloužící pouze k jeho prospěchu a k dosažení jeho cílů ve vědomí adresáta, brání tak adresátovi v možnosti výběru, upírá mu svobodu rozhodnutí a už tím se na něm dopouští silně manipulativního jednání.

Dalším znakem politické manipulace je chápání objektivitě informací sdělovaných adresátovi. K problematice objektivitě socialistických médií se vyjadřuje Kunczik (1995, s. 107), jenž konstatuje, že v socialistické žurnalistice problém objektivitě neexistuje, což vysvětluje s pomocí publikace *Socialistická žurnalistika* od Hermanna Budzislavského (viz Kunczik, M. 2001. s. 107), ve které je psáno: „Náš tisk je objektivní a stranický. V socialistické žurnalistice neexistuje protiklad mezi objektivitou a stranickostí.“ Tím Kunczik (viz tamtéž) pokládá problém objektivitě socialistických médií za vyřešený a žurnalistickou práci za zjednodušenou, neboť žurnalistům v socialistických médiích k zaručení objektivitě stačí pouze sledovat určitou stranickou linii. Kunczik (viz tamtéž) zakončuje problematiku objektivitě socialistických médií opět citací Budzislavského (viz Kunczik, M. 2001. s. 107): „Protivník přichází ke slovu pouze tehdy, pokud nám to prospěje.“

Podobně se o nemožnosti adresáta získat objektivní informace za účasti působení politické manipulace vyjadřuje i Srpová (2005, s. 205): „Jak agitace,¹⁴ tak propaganda¹⁵ adresátům v podstatě nedávaly možnost výběru. Centrálně řízená média otevřeně a hrubým způsobem vedla adresáty ke konformnímu uvažování a jednání. Pravda měla cenu jen tehdy, pokud vyhovovala státní ideologii.“

Konkrétně o vztahu komunistické moci a sdělovacích prostředků píše Rohlíková (1992, s. 53): „Okamžitě po únorovém převratu ovládla KSČ klíčové pozice ve sdělovacích prostředcích, aby se tisk a rozhlas mohly stát co nejdříve nástrojem realizace politiky jedné strany. V praxi to znamenalo radikální zásah do struktury tisku, bylo ukončeno vydávání většiny apolitických periodik a hlavně novin a časopisů politických stran, které stály na *platformě reakce*.“

Na podobu textů *Rudého práva* z roku 1975 mají velký vliv události po 21. srpnu 1968.¹⁶ Rohlíková (1992, s. 57) píše: „V září 1968 byl zřízen *Úřad pro tisk a informace*, jehož úkolem bylo sledování a hodnocení činnosti masmédií. První směrnice, kterou tento úřad předal tisku, rozhlasu a televizi, je datována již 3. 9. 1969. Vycházela ze závěrů jednání čs. představitelů v Moskvě a striktně stanovila zásady obsahového zaměření sdělovacích prostředků.“ Následné období normalizace Rohlíková (1992, s. 63) charakterizuje jako dobu, ve které se již sféra řízení a kontroly masmédií opírala o vybudovaný aparát, jehož působení bylo stále zdokonalováno.

---

¹⁴ Zde Srpová (2005, s. 205) *agitací* rozumí konkrétně komunistickou propagandu.

¹⁵ *Propagandou* zde Srpová (2005, s. 205) rozumí pouze nacistickou propagandu.

¹⁶ 21. srpna 1968 obsadila vojska Varšavské smlouvy Československo.

Symůnková (1992, s. 88) se o *Rudém právu* vyjadřuje jako o nejdůležitějším tiskovém orgánu ÚV KSČ, jako o propagátorovi marxistických dogmat, idejí o beztřídní společnosti a vedoucí úloze strany. (...) Boj proti odpůrcům komunistické moci, jenž byl prostřednictvím *Rudého práva* vedený, označuje Symůnková (1992, s. 89) za klasický příklad zneužití tisku pro šíření dezinformací a manipulaci s míněním veřejnosti.

Hlavním předpokladem toho, aby politická manipulace mohla dosáhnout v recipientově mysli svých cílů, je srozumitelnost jejích projevů pro toho, komu je určena. Tím, že se jazyk politické propagandy „obrací ke všem, a nikoli už jen k vyvoleným zástupcům lidu, musí být také srozumitelný, a proto lidovější. Lidový znamená konkrétní; čím je projev intuitivnější, čím méně se obrací k intelektu, tím je lidovější. Od lidovosti k demagogii nebo svádění lidu a národa překročí¹⁷ mez, jakmile přejde od odlehčení intelektu k jeho cílenému vyřazování a otupování“ (Klemperer 2003, s. 59).

Dalším z primárních rysů politické propagandy je vytváření obrazu společného nepřítel. Hlavsa (1993, s. 150) píše: „Účastníkem komunikativního aktu se však stává v jistém smyslu i (nepřítomný nebo přítomný) autorův *protivník*: autor se snaží adresáta přesvědčit, že jde o protivníka společného, a vytváří *negativní obraz nepřítel*. V celku jde o to, aby adresát udělal něco, v čem mu brání jistá překážka; tuto překážku je třeba přijmout, být přesvědčen o tom, že je překonatelná, vyvolat v tom směru potřebný optimismus, přesvědčit adresáta, že je účelné se s tím vypořádat. Protivník může tuto překážku ztělesňovat.“

S vytvářením obrazu společného nepřítel v rámci politické manipulace souvisí i polarizace světa na jeho *dobrou* a *špatnou* část. Röhrich (2008, s. 113) píše, že se jedná o polarizaci „společností či skupin na ty, kteří jsou v souladu s dominantní skupinou, jsou uvnitř a stávající rozdělení moci a uspořádání berou jako samozřejmost. Takovou skupinu nazývá oficiální ideologie skupinou *my* a spojuje s ní pozitivní vlastnosti, okolnosti a kontexty. Skupina *my* je centrální. Druhou skupinu lze nazvat *oni*, tj. ti, kteří v různé míře oponují dominantní skupině a zpochybňují zejména fakt přirozenosti nastavených poměrů. Tato skupina, a zejména její činnosti, je spojována s vlastnostmi, kontexty a okolnostmi negativními, bývá zkruslována a negativně mytizována a v takové podobě srovnávána se skupinou *my*. Skupina *oni* je marginální.“

Charakteristikou textů obsahujících prvky politické propagandy se zabývá také Lotko (1995, s. 107): „Všechny texty politické propagandy v rámci dominantně

---

¹⁷ Klemperer (viz tamtéž) stále mluví o jazyku politické propagandy.

persvazivní funkce vytvářejí svůj vlastní svět, který propaganda recipientům nabízí, či dokonce přímo vnucuje. Tento kreovaný svět je takový, jaký ho chce mít propaganda, proto se více či méně odlišuje od světa empirického, reálného.“

Lotko (viz tamtéž) dále vyjadřuje myšlenku, že je možné zkoumat, jak jazykové prostředky, zejména lexikální, podléhají cílům politické propagandy, jak se s nimi v politice zachází, jak se jí přizpůsobují, či se dokonce pod jejím vlivem mění, deformují.

Fidelius (1998, s. 13) píše o politické manipulaci ztvárněné konkrétně komunistickým režimem: „Komunistická propaganda se nikdy netajila tím, že slovo je pro ni *ideovou zbraní*, výchovným prostředkem, tedy v podstatě mocenským nástrojem. (...) Jde o jakousi *novou řeč*, kterou si totalitní moc záměrně vytváří jako nástroj k ovládnutí, ba ochromení lidské mysli. Porůznu se pak vyskytovaly snahy konceptualizovat tuto představu jako *zneužívání jazyka*, jeho *účelovou manipulaci* či *korupci* apod.“

Dále se budeme zabývat konkrétními jazykovými prostředky, které komunistická propaganda užívala k manipulaci s recipientovým vědomím.

2 Jazykové prostředky manipulativní persvaze ve vybraných textech *Rudého práva*

Za účelem zkoumání jazykových prostředků využívaných politickou propagandou komunistického režimu se přikláníme k pojetí persvaze podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (viz pododdíl *Persvaze*, s. 14), z něhož čerpáme rozvržení persvazivních prostředků:

1. sugestivnost, intenzita vyjádření;
2. expresivita / emocionalita vyjádření;
3. hodnocení;
4. intertextovost;
5. prostředky signalizující navázání a udržení kontaktu s adresátem.

2.1 Sugestivnost, intenzita vyjádření

Prostředky podporující sugestivnost vyjádření slouží ke zvýraznění, zdůraznění nebo ozvláštňení příslušného vyjádření. Rovněž se produktor pomocí sugestivního vyjádření snaží v adresátovi maximalizovat dojem nezpochybnitelnosti a zaručené pravdivosti sdělení.

Produktor se pomocí zvýšené intenzity vyjádření snaží upoutat a udržet adresátovu pozornost. Přehnanou mírou zdůraznění, etického aspektu se leckdy produktor snaží adresáta až zastrašit, např. použitím hyperbolizačních prostředků. Působení sugestivních prostředků na emoce adresáta může být rozdílné, ale mají společné to, že produktor je využívá ke zvýšení funkce persvazivní k tomu, aby adresáta zmanipuloval a uvrhl ho tak do situace, která vyhovuje produktorovi.

Jazykových prostředků sloužících sugestivitě (intenzitě vyjádření) je mnoho, zvláště v souvislosti s persvazí by do tohoto oddílu mohl být zařazen téměř každý jazykový prostředek, který má persvazivní prvky, neboť pokaždé jsou v těchto prostředcích přítomny vlastnosti, jako je zvýšení důrazu či ozvláštňení vyjádření. Proto jsme si zejména na základě níže uvedených autorů sestavili určitá kritéria, která nám pomáhají ve výběru prostředků zvyšujících intenzitu vyjádření.

Hoffmannová (1997, s. 121) uvádí, že intenzifikační prostředky jsou např. výrazy jako *vždy*, *nikdy*, klišé, hyperbola atd.

„Při volbě pojmenování záleží velmi často na tom, aby pojmenování výstižně vyjadřovalo nejen sám obsah pojmenovávaného jevu, nýbrž i míru tohoto obsahu. Mluvíme o intenzitě pojmenování“ (Bečka 1992, s. 107–112).

Bečka k intenzifikátorům řadí jednak prostředky ze slovní zásoby jazyka (prostředky lexikální), jednak prostředky pojmenovavací (prostředky intenzifikační).

K intenzifikujícím rysům lexikálních prostředků patří podle Bečky (viz tamtéž) např. kvantitativní rozdíly ve významu synonym, prostředky odvozování slov nebo prostředky slovtvorné.

Mezi aktuální prostředky intenzifikační Bečka (viz tamtéž) řadí např.: hyperbolu, reduplikaci, sdružená synonyma, intenzivní plurál atd.

V naší práci shledáváme následující znaky intenzifikátorů: jsou to takové jazykové prostředky, které udávají míru intenzity příslušného vyjádření, tzn. že význam sdělení buď oslabují, nebo zesilují. Intenzifikace vyjádření se hojně využívá u sdělení s funkcí přesvědčovací. Na základě uvedených kritérií se zabýváme těmito typy intenzifikátorů:

1. hyperbolou a zobecňováním;
2. reduplikací;
3. sdruženými synonymy;
4. výčtem;
5. slovy cizího původu (jako intenzifikační odstínění ke slovům domácím);
6. klišé;
7. pojmenováními majícími platnost obecnou;
8. pojmenováními vytčenými.

2.1.1 Hyperbola a zobecňování

Hyperbola je výraz, který je nápadně intenzivnější než vyjadřovaná skutečnost (Bečka, 1992, s. 109).

Podobně se o hyperbole vyjadřuje i *Encyklopedický slovník češtiny* (2002, s. 172), který říká, že hyperbola je nadsázka, a to směrem ke zveličení, např. *Sta tisíce a milióny lidí vydechli svobodně, těšili se, jak zní slova písně, že „dobré je, dobré je, že už není pána“*. (Př. č. 1: *Rudé právo*¹⁸ 12. 4. 1975, s. 2).¹⁹

Blízko k hyperbole má i zobecňování, tj. subjektivní dojmy, hodnocení či pocity, které jsou pronášené jako ověřené, všeobecně platné pravdy (Plaňava, 2005). K

¹⁸ Dále již *Rudé právo* označujeme zkratkou *RP*.

¹⁹ Produktor hovoří o nástupu komunismus.

zobecnování jsou využívány výrazy typu *pořád, všude, pokaždé, celý, všichni*, ale i *nikdy, nikam, žádný* atd.

Rovněž zobecnování je v socialistické propagandě silně zastoupeno, např.: *V tomto ušlechtilém poslání má oporu celé naší společnosti, všechno našeho lidu.* (Př. č. 2: RP 22. 3. 1975, s. 1).²⁰

Základním cílem užití hyperboly nebo zobecnování je zastrašit nebo fascinovat adresáta přehnaným vyjádřením (nadsázkou). V mysli adresáta má být vytvořeno černobílé vnímání světa, skutečností – bílá / černá, dobro (socialismus) / zlo (odpůrci socialismu). K dosažení tohoto pocitu v adresátovi musí socialistická propaganda přehánět, nadsazovat, zrušit neutralitu. Klemperer (2003, s. 81) říká: „Neutralita je LTI²¹ protivná, protože neustále musí mít nějakého protivníka a soustavně ho musí srážet.“

Adresáta mají tato hyperbolická vyjádření fascinovat nebo vyděsit natolik, aby v něm probudila touhu patřit k oné většině, touhu jednat, změnit svůj postoj nebo v něm setrvat.

2.1.1.1 Hyperbolizace počtu, množství, míry

Produktor se snaží adresáta ohromit na základě nadsazeného množství, ať už směrem ke zveličení, či ke zmenšení. Jde o výrazy jako *tisíce, miliony, drtivá většina, mnoho, všechno, veškeré*, ale také o hyperbolické výrazy vyjadřující početní hodnotu neurčité povahy, jako např. *bezpočtu, nespočet* nebo třeba i zájmenná číslovka *kolik* užitá v určitém kontextu atd.

Tyto výrazy komunistická propaganda užívá jak ke zdůraznění své dokonalosti, např.: *Několikanásobně se zvětšil objem výroby a bohatství naší společnosti.* (Př. č. 3: RP 22. 3. 1975, s. 1), tak k hanění svých odpůrců, např.: *Miliony nezaměstnaných, závratná inflace, ekonomická stagnace a pokles výroby, hluboká nejistota a strach ze zítřku – to je dnes bilance kapitalismu.* (Př. č. 4: RP 4. 5. 1975, s. 2).

2.1.1.1.1 Hyperbolická vyjádření množství sloužící ke zdůraznění dokonalosti komunistického režimu

Zde uvádíme příklady nadsazeného číselného množství, kterého komunistická propaganda využívá především k hyperbolizování počtu svých stoupců: *Důsledně budeme postupovat proti zanášení buržoazních a maloburžoazních vlivů do oblasti kultury*

---

²⁰ Produktor mluví o KSCČ.

²¹ LTI znamená: *Lingua Tertii Imperii*, česky *Jazyk Třetí říše* (Klemperer, 2003).

a umění, která je důležitou složkou politické a kulturní výchovy **milionových** mas. (Př. č. 5: RP 1. 2. 1975, s. 1); **Miliony** našich občanů vítají 30. výročí osvobození naší vlasti prací, která ji zkrásňuje a hospodářsky posiluje. Těm patří dík, obdiv a uznání. (Př. č. 6: RP 12. 4. 1975, s. 2); **Celá více než milionová armáda komunistů je pevně semknuta kolem svého vedení a získává pracující a všechny občany k uskutečnění politiky stanovené XIV. sjezdem a zasedáními ústředního výborů strany.** (Př. č. 7: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Byla to KSČ, která sjednocovala lid v široké protifašistické frontě, kdy byla naše vlast smrtelně ohrožena fašistickým Německem, prolévala krev svých nejlepších synů a dcer v temných letech nacistické okupace, byla v čele národně demokratické revoluce, jež otevírala cestu socialistickým perspektivám, semkla **miliony** lidí ve dnech února roku 1948, kdy se rozhodovalo o moc v našem státě, byla to strana, která nás po únorovém vítězství dovedla na práh socialistické výstavby, nadchla **miliony** pro budování socialismu a nyní organizuje další revoluční zápasy za všestranně rozvinutou socialistickou společnost a komunistický zítřek.* (Př. č. 8: RP 17. 5. 1975, s. 1); *Kdybychom **stokrát, tisíckrát** říkali, že program XIV. sjezdu KSČ je programem pracujících, pak by ho nepřijali, pokud by ho nepoznali, nevěděli, že je tomu skutečně tak.* (Př. č. 9: RP 17. 5. 1975, s. 1); **Statisíce komunistů každodenně svou prací dokazují, že jim leží na srdci zájem společnosti, prospěch celku.** (Př. č. 10: RP 1. 11. 1975, s. 3).

Na níže uvedených příkladech demonstrujeme hyperbolizaci vyjádřenou pomocí neurčitého výrazu *většina*, jehož kolokability využívá komunistická propaganda ke zveličení množství svých stoupenců především ve spojení s adjektivy typu *valná, drtivá, naprostá*: **Drtivá většina nejtalentovanějších umělců byla za buržoazní republiky ve straně nebo ji podporovala.** (Př. č. 11: RP 1. 2. 1975, s. 1); **Není jistě zapotřebí zdůrazňovat, že naprostá většina soudruhů, kterým strana svěřila odpovědnou práci, ji jistě vykonává dobře.** (Př. č. 12: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Vždyť ve všech údobích zápasu za vybudování socialismu v naší vlasti jsme vždy měli na své straně **drtivou většinu** a své práci i pokrokovým ideálům věrných učitelů, kteří se na něm celým svým srdcem podíleli.* (Př. č. 13: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Často soudruzi vzpomínají na ty doby, kdy se nemnozí stavěli proti mnohým, aby dokázali, že právě politika komunistické strany je v zájmu celé země, v zájmu radostného života **drtivé většiny** lidu.* (Př. č. 14: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Nejen v zájmu svém, ale k prospěchu **naprosté většiny** lidu.* (Př. č. 15: RP 7. 6. 1975, s. 3); *Ve **valné většině** dnes lidé v obcích, JZD, na státních statcích i závodech dovedou ocenit dobrou práci komunistů pro společnost, pro dobro lidí.* (Př. č. 16: RP 1. 11. 1975, s. 3).

Dále uvádíme příklady hyperbol vyjádřených prostřednictvím výrazů udávajících neurčitý číselný počet. Tyto hyperboly povětšinou slouží k vyjádření množství odvedené práce pro socialismus, ale také se pomocí nich často vyjadřuje, co všechno jsou schopni pro věc socialismu udělat a obětovat jeho stoupenci: *Co všechno to vyžaduje, projednali komunisté na **bezpočtu** schůzí.*²² (Př. č. 17: RP 15.3. 1975, s. 2); *Nedávné veřejné schůze ve Vítkovických železárnách – a také jinde – jasně ukázaly, že stranické výzvy nacházejí příznivou odezvu v **nesčetných** závazcích jednotlivců i kolektivů.* (Př. č. 18: RP 1.4. 1975, s. 2); *Je **neččetně** podobných příkladů, které dokazují, že v mnoha zemích zůstává pro „ženskou otázku“ ještě mnoho udělat.*²³ (Př. č. 19: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Celá více než milionová armáda komunistů je pevně semknuta kolem svého vedení a získává pracující a **všechny** občany k uskutečnění politiky stanovené XIV. sjezdem a zasedáními ústředního výborů strany.* (Př. č. 20: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Je **mnoho** lidí, jsou to i celé země, již v běžné praxi, v práci i řízení používají metod, které životem prověřili sovětští pracující.* (Př. č. 21: RP 8. 11. 1975, s. 3); *Socialistický čas rychle změnil **všechna** měřítka.*²⁴ (Př. č. 22: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Z těch, kteří na úsvitu nových dějin byli na vrcholu sil a **všechny** je dali do služeb vlasti pro její rozkvet, nejsou už mnozí mezi námi.*²⁵ (Př. č. 23: RP 17. 5. 1975, s. 3); *Tomuto boji obětovalo **všechno** úsilí mnoho našich nejlepších lidí, členů strany.* (Př. č. 24: RP 31. 5. 1975, s. 3); ***Veškerá** práce naší strany byla odvždy prodchnuta pevnou vírou v lid, v jeho smysl pro právo a spravedlnost.* (Př. č. 25: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Naplnila se **do puntíku** pravdivost **všeho**, co komunisté o této zemi říkali.*²⁶ (Př. č. 26: RP 8. 11. 1975, s. 3).

2.1.1.1.2 Hyperbolická vyjádření množství sloužící k hanění odpůrců komunistického režimu

V námi uvedených příkladech komunistická propaganda demonstruje špatnost všech a všeho, co se jakýmkoli způsobem vymezuje vůči socialismu. Produktor zde ukazuje na důsledky špatného chování odpůrců režimu – vypočítává, kolik (většinou všechno) toho udělali špatně, nebo se snaží poukázat na nebezpečnost protirežimních sil: *Těch chudých padly jen od ukončení druhé světové války už **statisíce**, ba možno říci*

²² Produktor chválí vedoucí pracovníky KSČ.

²³ Produktor chválí režim v tom smyslu, že v zemích komunistického bloku je již „ženská otázka“ úspěšně vyřešena.

²⁴ Produktor hovoří o tom, že socialismus pozitivně ovlivnil všechny oblasti lidského konání.

²⁵ Produktor hovoří o budovatelích, svazácích, agitátorech z dob nástupu socialismu (viz i příklad č. 24).

²⁶ Produktor chválí socialistické Československo.

miliony. (Př. č. 27: RP 16. 8. 1975, s. 3); *Dál tisíce a statisíce našich lidí putovalo po cizích zemích a až za moře, kde se ve velkém i v malém dali najímat do cizích služeb*. (Př. č. 28: RP 12. 4. 1975, s. 2).

Ke stejnému účelu, tedy k hyperbolizovanému očerňování nepřátel socialismu, sloužily i hyperboly vyjádřené prostřednictvím výrazů udávajících neurčitý číselný počet: *Poznali jsme také z dějin dělnického hnutí nesčetně příkladů, jaké škody a ztráty natropili ti, kteří netrpělivostí, lační rychlého úspěchu, se pustili do řešení historie bez ohledu na to, zda zvolenému postupu odpovídají podmínky*. (Př. č. 29: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Mnoho hodnot převrátili pravičáci naruby, z bílého dělali černé a naopak*. (Př. č. 30: RP 20. 12. 1975, s. 3); *Je to krize, která zasahuje všechny oblasti kapitalistické společnosti – politiku, ekonomii, ideologii, kulturu i morálku*. (Př. č. 31: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Buržoazie dnes už není schopna předložit jakýkoliv pozitivní program a východisko*. (Př. č. 32: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Krize všechny tyto teorie smetla*.²⁷ (Př. č. 33: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Mezinárodní antikomunismus mobilizuje všechny své síly*. (Př. č. 34: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Kolik je dnes ve světě rádců, kteří trousí rozumy, jaký by měl náš socialismus být a jaký ne*. (Př. č. 35: RP 30. 8. 1975, s. 3).

2.1.1.2 Zobecňování pomocí vytvoření představy o celku

V případě prezentování skutečností týkajících se socialismu produktor většinou odkazuje na jednotu, celek, nedělitelnost, kompaktnost; snaží se v adresátovi vyvolat dojem všeobecného souznění a také přesvědčení o správnosti dané věci. Ke zobecňování je využíváno především výrazu *celý*, často ve slovním spojení *celý svět*, *celá společnost*, *celá země*, např.: *Ale autorita Lenina a přitažlivost leninismu obsáhla celý svět*. (Př. č. 36: RP 22. 4. 1975, s. 1).

2.1.1.2.1 Hyperbolická vyjádření sloužící k dokazování kompaktnosti a všeobecné podpory komunistického režimu

Produktor se snaží vyvolat v adresátovi dojem kompaktnosti a sounáležitosti tím, že se ho snaží přesvědčit o tom, že komunistický režim je zde pro každého, pro všechny lidi. Každý se má v socialistické společnosti stejně, resp. *stejně dobře*.

Komunistická propaganda chce rovněž v recipientovi vyvolat dojem, že za komunistickým režimem stojí celá společnost, všechen lid, celé revoluční hnutí, a chce do

---

²⁷ Produktor mluví o teoriích kapitalistů.

této skupiny přívrženců režimu vtáhnout i adresáta – chce v něm vyvolat pocit, že všichni jsou v *tom* společně, že on sám je *toho* součástí. Leckdy komunistická propaganda zajde až tak daleko, že komunismus prezentuje jako původce všeho dobrého.

V příkladech, které zde uvádíme, komunistická propaganda využívá k hyperbolizovanému užití přídavného jména *celý*: *Naše socialistická vlast navazuje tak na kontinuitu **celého** revolučního dělnického hnutí, v němž kultura byla vždycky neoddělitelnou zbraní pracujících, i když někdy odváděla intelektuály v hnutí k elitářským úchylkám apod.* (Př. č. 37: RP 1. 2. 1975, s. 1); *To je prověřeno praxí **celého** revolučního hnutí.*²⁸ (Př. č. 38: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Bylo by nelogické a nepřírozené, aby komunisté, kteří mají nejhumánnější cíle a nejpokrokovější ideologii, zájmy totožné se zájmy pracujících na **celém** světě, se měli této možnosti zříci.* (Př. č. 39: RP 22. 4. 1975, s. 1); *To bude i náš nejcennější přínos pro vítězství socialismu a komunismu na **celém** světě.* (Př. č. 40: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Často soudruzi vzpomínají na ty doby, kdy se nemnozí stavěli proti mnohým, aby dokázali, že právě politika komunistické strany je v zájmu **celé** země, v zájmu radostného života drtivé většiny lidí.* (Př. č. 41: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Byla to léta úporné, namáhavé práce lidu a **celé** společnosti.* (Př. č. 42: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Upevnilo se spojení strany s lidem, obnovila se v **celém** rozsahu její vedoucí úloha v **celé** společnosti.* (Př. č. 43: RP 31. 5. 1975, s. 3); ***Celá** naše společnost svěřila straně svou důvěru.* (Př. č. 44: RP 31. 5. 1975, s. 3); ***Celá** více než milionová armáda komunistů je pevně semknuta kolem svého vedení a získává pracující a všechny občany k uskutečnění politiky stanovené XIV. sjezdem a zasedáními ústředního výboru strany.* (Př. č. 45: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Tato politika strany, ze které vyplývaly samozřejmé vlastnosti jejích členů – ukazovat jak, kudy a kam – sehrála potom velikou úlohu v **celém** dalším vývoji našich národů.* (Př. č. 46: RP 6. 9. 1975, s. 3); *Připomínáme si události, jež na dlouho ovlivnily směr vývoje lidstva na **celém** světě.*²⁹ (Př. č. 47: RP 8. 11. 1975, s. 3); *Proto události před 58 lety nebyly ohraničeny jednou, třeba nesmírně velkou zemí, ale doslova otřásly **celým** světem.* (Př. č. 48: RP 8. 11. 1975, s. 3); *Internacionalismus, mezinárodní solidarita, je součástí našich národních tradic, Jan Hus nenabádal k bratrské lásce jenom náš lid, ale prosil, aby se tak k sobě měly **celé** národy.*³⁰ (Př. č. 49: RP 12. 7. 1975, s. 3); *Byl to vskutku velkolepý boj, v němž si úspěšně vedl pokrokový lid **celého** světa.*³¹ (Př. č. 50: RP 12. 7.

---

²⁸ Produktor mluví o odhodlání a soudržnosti komunistů.

²⁹ Produktor mluví o komunistickém puči v Rusku (viz i příklad č. 48).

³⁰ Produktor se snaží demonstrovat kompaktnost na základě myšlenek Jana Husa.

³¹ *Pokrokovým lidem* produktor myslí lid, který vyznává zásady socialismu.

1975, s. 3); *Je mnoho lidí, jsou to i celé země, jež v běžné praxi, v práci i řízení používají metod, které životem prověřili sovětsí pracující.* (Př. č. 51: RP 8. 11. 1975, s. 3).

Dále komunistická propaganda za účelem vyjádření kompaktnosti používá hyperbolizujících výrazů typu *každý, všechen*: *Všichni by mohli říci s Juliem Fučíkem: „I mrtví budeme žít ve vašem kousku štěstí, neboť jsme do něj vložili svůj život.“*³² (Př. č. 52: RP 5. 4. 1975, s. 3); *Součástí tohoto „motoru“ je bez výjimky každý komunista – člen i kandidát.*³³ (Př. č. 53: RP 4. 10. 1975, s. 1) *Každému je jasné, že při nárocích na rozměry i kvalitu bytů, jaké bývaly dříve, by u nás žádná bytová tíseň nebyla.* (Př. č. 54: RP 13. 12. 1975, s. 3); *Ano, mít pro své blízké pěkný dárek, to bylo vždy velkou touhou vánoc, kterou může každý podle svého přání uspokojit až teprve v opravdu svobodné socialistické republice.* (Př. č. 55: RP 24. 12. 1975, s. 3); *V čele tohoto boje stojí komunisté, všechny pokrokové, mírumilovné síly.* (Př. č. 56: RP 5. 12. 1975, s. 1); *Každý, kdo se kolem sebe pozorně dívá, vidí, že jsme u nás nikdy nestavěli tolik, kolik stavíme v současnosti.* (Př. č. 57: RP 9. 8. 1975, s. 1); *Pro to všechno se naše strana jako vedoucí síla uvědomělého revolučního rozvoje naší společnosti a všeho života stará zodpovědně i o kulturu, umění.* (Př. č. 58: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Celá více než milionová armáda komunistů je pevně semknuta kolem svého vedení a získává pracující a všechny občany k uskutečnění politiky stanovené XIV. sjezdem a zasedáními ústředního výboru strany.* (Př. č. 59: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Tento program se stal programem všeho lidu.*³⁴ (Př. č. 60: RP 13. 9. 1975, s. 2); *Potom nám ještě více vynikne, jak se závěry listopadového zasedání ÚV KSČ dotýkají každého a všech.*³⁵ (Př. č. 61: RP 24. 5. 1975, s. 3); *Při tom všem strana zdůrazňuje, že je třeba vždy a při všem dávat větší slovo ženám, umožnit jim, aby se mohly více podílet na rozhodování o důležitých i méně významných otázkách našeho života.* (Př. č. 62: RP 8. 3. 1975, s. 3); *A to je politika komunistů – sjednocovat, ne rozdělovat dělnickou třídu, sjednocovat všechno pokrokové ve jménu společné věci pracujících.* (Př. č. 63: RP 11. 10. 1975, s. 3); *Při každé příležitosti znovu a znovu zdůrazňujeme, že nový život nebudují komunisté pouze pro sebe, ale pro všechny, pro všechny lid, naše národy.* (Př. č. 64: RP 1. 11. 1975, s. 3); *Pro všechny lid, pro oba naše národy.*³⁶ (Př. č. 65: RP 1. 11. 1975, s. 3).

Produktor k hyperbolizaci kompaktnosti komunistického režimu užívá i záporných zájmen *žádný* nebo *nikdo*: *To není žádný samopohyb nějakého uplývajícího času, v němž*

---

³² Produktor mluví o těch, kteří položili za věc socialismu svůj život.

³³ Produktor zde hovoří o správném fungování KSČ.

³⁴ Řeč je o programu, který vytvořil sjezd ÚV KSČ.

³⁵ Kontext říká, že jde o *dotýkání se* v pozitivním slova smyslu, tudíž jde o chválu.

³⁶ Řeč je o KSČ.

*jaksi lidstvo vyžívá.*³⁷ (Př. č. 66: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Bohatý dnešek nespádl z nebe, nedovedl nás k němu žádný „automatický vývoj“, jak by se snažili lidem namluvit odpůrci socialismu doma i za hranicemi.* (Př. č. 67: RP 27. 9. 1975, s. 3); *Nikdo v historii nemohl a nemůže dát lidu taková práva a možnosti, jaké jim vytváří socialistický společenský řád.* (Př. č. 68: RP 5. 12. 1975, s. 1).

2.1.1.3 Hyperbolizace sloužící k vyjádření soustavnosti, všudypřítomnosti, trvalosti daného jevu

Zde uvádíme výpovědi, které se v adresátovi snaží vyvolat dojem, že komunistická strana je věčná. Produktor komunistickou stranu líčí, jako by zde byla již odnepaměti a vždy zde bude.

Stejně tak komunistická propaganda usiluje o vyvolání pocitu trvalosti určitých vlastností, které komunismus hodnotí jako pozitivní, nesmrtelnosti určitých výroků nebo přímo komunistických ikon.

Produktor se v adresátovi snaží vyvolávat nebo udržovat pocity pravidelnosti a neměnnosti stavu skutečností, kterými komunistická propaganda kladně prezentuje svůj režim. Opět je snaha z výpovědí zcela odstranit jakékoliv pochybnosti o náhodnosti dosažení výdobytků socialismu, naopak se produktor snaží dokázat, že vše je pevně a nastálo stanovené, připravené a vypočítané.

2.1.1.3.1 Hyperbolizace trvání určitých jevů jako prostředek k chvále komunistického režimu

Ke chvále komunistického režimu produktor volí jazykových prostředků typu *vždycky, každý, všechen, všude: Naše socialistická vlast navazuje tak na kontinuitu celého revolučního dělnického hnutí, v němž kultura byla vždycky neoddělitelnou zbraní pracujících, i když někdy odváděla intelektuály v hnutí k elitářským úchylkám apod.* (Př. č. 69: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Revolucionáři byli vždycky lidé vzdělání, oceňovali a docenovali význam kultury a umění.* (Př. č. 70: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Tak to bylo a vždy bude do budoucna.*³⁸ (Př. č. 71: RP 22. 2. 1975, s. 3); *Strana ve své politice vždy, v každém období věnovala velkou pozornost a trpělivost výchově svých členů, dbala, aby každý, kdo zastává jakoukoli funkci, „na to měl“.* (Př. č. 72: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Vždyť ve všech údobích*

---

³⁷ Produktor chválí socialistický režim a snaží se přesvědčit adresáta, že veškeré výdobytky socialismu byly detailně plánované, zodpovědně připravované a že pro faktory jako náhoda v komunistickém plánování není žádné místo, že za vše vděčíme uvědomělému komunistickému řádu (viz i příklad č. 67).

³⁸ Řeč je o vedoucí úloze KSČ.

zápasu za vybudování socialismu v naší vlasti jsme **vždy** měli na své straně drtivou většinu a své práci i pokrokovým ideálům věrných učitelů, kteří se na něm celým svým srdcem podíleli. (Př. č. 73: RP 29. 3. 1975, s. 2); *I to je přehledka plodů třicetileté práce. Plodů neviditelných – a přece všudypřítomných.*³⁹ (Př. č. 74: RP 17. 5. 1975, s. 3); *Při každé příležitosti znovu a znovu zdůrazňujeme, že nový život nebudují komunisté pouze pro sebe, ale pro všechny, pro všechny lid, naše národy.* (Př. č. 75: RP 1. 11. 1975, s. 3); *Veškerá práce naší strany byla **odvždy** prodchnuta pevnou vírou v lid, v jeho smysl pro právo a spravedlnost.* (Př. č. 76: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Lid miluje otevřenost a ocenil, že strana k němu **vždy** otevřeně přistupovala.* (Př. č. 77: RP 31. 5. 1975, s. 3); *A právě uskutečňování této zásady ho přesvědčuje o poctivé politice strany, neboť **každý** den a na **každém** kroku poznává, že skutečně tak se lepší i náš život, že skutečně jen lidu připadají výsledky jeho práce.* (Př. č. 78: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Nic divného, **každého** z nás se nějakým způsobem tyto události dotýkají od samého jejich zrodu.*⁴⁰ (Př. č. 79: RP 8. 11. 1975, s. 3); *Součástí dělnických požadavků bylo **vždy** heslo – za stejnou práci stejný plat.* (Př. č. 80: RP 6. 12. 1975, s. 3); *Dnes jsou děti o vánočních svátcích spokojené bez rozdílů, neboť **všude** mají plný stůl.*⁴¹ (Př. č. 81: RP 24. 12. 1975, s. 3).

Produktor v následujících příkladech využívá k dosahování pocitu trvalosti daného jevu výrazů *odnes, trvalý, stálý*: ***Dodnes** jsou živá jeho slova vycházející z hloubi staročeské lidové moudrosti: „Aby nás pámbu před zpychnutím uchovati ráčil.“*⁴² (Př. č. 82: RP 22. 2. 1975, s.3); ***Trvalý** vzestup, tvořivá práce, sociální jistota pro dnešek a nadějná perspektiva pro zítřek – to je bilance socialismu.* (Př. č. 83: RP 4. 5. 1975, s. 2); *V. I. Lenin říkal – a to má **stálou** platnost – „Kontrola plnění, kontrola toho, co z usnesení prakticky vzejde, to je... základní a hlavní úkol.“* (Př. č. 84: RP 1. 3. 1975, s. 1); *V důsledku změn v poměru sil mezi kapitalismem a socialismem ve prospěch socialismu a míru váha, autorita a vliv světové socialistické soustavy **neustále** roste.* (Př. č. 85: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Statisíce komunistů **každodenně** svou prací dokazují, že jim leží na srdci zájem společnosti, prospěch celku.* (Př. č. 86: RP 1. 11. 1975, s. 3).

Rovněž produktor ke stejnému účelu využívá i neurčitých výrazů: ***Nikdy** jim nepřipadala kultura jako něco navíc.*⁴³ (Př. č. 87: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Tuto velkou pomoc a*

³⁹ Produktor pozitivně hodnotí výsledky práce komunistické strany.

⁴⁰ Produktor mluví o uchopení moci komunisty.

⁴¹ Produktor mluví o dětech vyrůstajících v socialistickém bloku.

⁴² Řeč je o tom, jak Gottwald nabádá své soudruhy ke stále bdělosti a ostražitosti.

⁴³ Produktor mluví o revolučních.

nesmírný vliv sovětské země nemůže **nikdo** zamlčet. *Je faktem historie.*⁴⁴ (Př. č. 88: RP 8. 11. 1975, s. 3).

2.1.1.3.2 Hyperbolizace trvání určitých jevů jako prostředek k očernění odpůrců a nepřátel komunistického režimu

Hyperbolizací dává komunistická propaganda najevo absolutní nesmiřitelnost s nepřáteli režimu. Vyjadřování má na adresáta působit důrazně, nesmiřitelně a rozhodně, produktor se mimo jiné snaží v adresátovi vyvolat představu, jak s ním bude nakládáno, pokud se nebude chovat podle (komunistických) pravidel. V určitém smyslu jde o zastrašování. Produktor k dosažení tohoto efektu užívá záporného příslovce *nikdy*, ale i záporného tvaru verba *být*: *Takovou demokracii my už **nikdy** uznávat nebudeme, ani nechceme.*⁴⁵ (Př. č. 89: RP 5. 12. 1975, s. 1); *Nebylo místa v bývalém Rusku, kde by nestrádal rolník, **nebylo místa** na světě, kde by nestrádal proletář.* (Př. č. 90: RP 8. 11. 1975, s. 3).

Produktor dále ve svých výpovědích demonstruje, jak se strana vyrovnala se svými odpůrci, jaké k nim zaujímá stanovisko. Za tímto účelem užívá často výrazů *všude*, *nikdy*, *nic*: *Třásly základy kapitalistického panství a třesou jimi podnes **všude**, kde se ještě kapitál drží u moci.*⁴⁶ (Př. č. 91: RP 8. 11. 1975, s. 3); *A na otázky, zda by stáli o návrat do starých časů, zda někdy zatouží po tom, udělat se „pro sebe“, odpovídají jednoznačně, že **nikdy**.* (Př. č. 92: RP 1. 11. 1975, s. 3); *Nic na tom nemohli změnit ani ti, kteří se jako mečem oháněli zaklínadlem, že mají čisté ruce.*⁴⁷ (Př. č. 93: RP 5. 4. 1975, s. 3).

2.1.1.3.3 Hyperbola jako prostředek prezentace zájmů komunistického režimu

Komunistická propaganda rovněž pomocí hyperbolizačních prostředků prezentuje zájmy, které se komunistická moc snaží prosadit a kterých by chtěla docílit. Jedná se o snahu vychovávat *svého* adresáta, pěstovat v něm hodnoty, jež socialismus spatřuje jako pozitivní. Za tímto účelem jsou vyžívány hyperbolické výrazy jako *vždy*, *všude*, *každý*, ale také *nikdy* a *nic*, případně jejich složeniny: *Je prostě třeba u mladé generace – a nejenom u mladé generace – v **každodenním** životě klást důraz na to, jak socialisticky myslet, socialisticky žít, socialisticky pracovat, zbavovat se přežitků, které všelijakým způsobem*

---

⁴⁴ Řeč je o tom, jaké socialistické výtobytky poskytl Sovětský svaz světu.

⁴⁵ Jedná se o poválečnou stranu sociálně-demokratickou.

⁴⁶ Řeč je o komunistických revolucionářích.

⁴⁷ Řeč je o potrestání viníků, kteří se účastnili tzv. polednové politiky v roce 1968.

doznívají. (Př. č. 94: RP 24. 5. 1975, s. 1); *Odpovědnost by měla být vždy a všude kontrolovatelná.* (Př. č. 95: RP 15. 11. 1975, s. 3); *Pro naši stranu je dějinným poučením z krizových let 1968–1969, že nikdy nesmí sejít z cesty marxismu-leninismu a zásad proletářského internacionalismu, jako se to stalo působením pravicového vedení v roce 1968, jehož vinou se dostaly do rozporu základní zájmy lidu, zájmy socialismu.* (Př. č. 96: RP 17. 5. 1975, s. 1); *I v této důležité oblasti je třeba měnit a zdokonalovat styl práce, prosazovat metodu kritické analýzy a pracovní náročnosti a vyžadovat od každého pracovníka plnou odpovědnost a schopnost v praktické činnosti prosazovat celospolečenské zájmy.* (Př. č. 97: RP 1. 3. 1975, s. 1); *Výstřelky proti správným zásadám nelze připouštět ze žádné strany.* (Př. č. 98: RP 1. 11. 1975, s. 3); *Nic nejde přeskočit, nic z toho, co zákonitě provází prosazování přeměn, úkoly výstavby socialismu a komunismu, se nedá hodit za hlavu, odložit snad jen pro to, že nám to není právě zvláště příjemné a že nás to zdržuje.* (Př. č. 99: RP 22. 2. 1975, s. 3).

Produktor se také pomocí hyperbolických vyjádření snaží recipienta motivovat k určité činnosti, nabádá ho k určitým vzorcům chování, např. tím, že mu dává příklad v komunistech nebo popisuje to, co komunista nebo strana všechno musí a co dělá pro jeho dobro: *Ovšem komunista nemůže nikdy mlčet.* (Př. č. 100: RP 6. 8. 1975, s. 1); *Při tom všem strana zdůrazňuje, že je třeba vždy a při všem dávat větší slovo ženám, umožnit jim, aby se mohly více podílet na rozhodování o důležitých i méně významných otázkách našeho života.* (Př. č. 101: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Strana ve své politice vždy, v každém období věnovala velkou pozornost a trpělivost výchově svých členů, dbala, aby každý, kdo zastává jakoukoli funkci, „na to měl“.* (Př. č. 102: RP 29. 3. 1975, s. 2) *Jsou ochotni napomáhat jejich snahám, nenechat nedořešený žádný problém, nenechat nevyléčenou žádnou bolest.*⁴⁸ (Př. č. 103: RP 1. 4. 1975, s. 2); *Soudruh Klement Gottwald nám říkal, že nyní, po Únoru, když pracující v čele s komunistickou stranou převzali do svých rukou moc, padá veškerá odpovědnost za vývoj ve státě na nás, na komunisty.* (Př. č. 104: RP 22. 2. 1975, s. 3).

2.1.1.4 Hyperbola jako prostředek vytváření iluze jediného a správného

Produktor se prostřednictvím hyperbolických prostředků snaží v adresátovi vyvolat pocit, že není žádná jiná správná alternativa než cesta, po které kráčí socialismus. Veškeré

---

⁴⁸ Produktor mluví o komunistech.

věci a jevy spjaté se socialismem jsou v námi uvedených příkladech prezentovány jako jediné správné a naopak.

Největší vzory v tom, co je komunistickou mocí pokládáno za správné, komunistická propaganda spatřuje v SSSR a Leninovi: *Vezměme například, jaký jindy a jinak než v socialismu neuskutečnitelný kvalitativní zvrst nastal v SSSR, kde v historicky neuvěřitelně krátké době lid dokázal dospět z bídy analfabetismu k výšinám soudobé kulturnosti.* (Př. č. 105: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Pro nás nebylo, nemohlo být na světě nic lepšího než ideály nového života, které hlásal Lenin a strana, divili jsme se málem každému, kdo se pro naše myšlenky nenadchl.* (Př. č. 106: RP 1. 3. 1975, s. 3).

2.1.2 Reduplikace

Reduplikace je zdvojení (ztrojení) slova (Bečka, 1992), např.: *Ne bez vzrušení si únorové dny znovu a znovu připomínáme.* (Př. č. 107: RP 22. 2. 1975, s. 3)

Produktor se adresáta snaží pomocí reduplikace přesvědčit o větší samozřejmosti dané skutečnosti, klade na tuto skutečnost větší důraz, graduje ji, a tak dosahuje i větší persvazivity sdělení. Zde uvádíme příklady, v nichž produktor zdvojuje výrazy *znovu* a *jen*: *Znovu a znovu si dnes, kdy se připravujeme k oslavě 30. výročí osvobození, připomínáme, že bez vedoucí úlohy strany stojící v čele pracujícího lidu bychom nikdy nemohli zvítězit nad tak strašným, silným a zkušeným nepřítelem, jakým byl kapitalismus.* (Př. č. 108: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Při každé příležitosti znovu a znovu zdůrazňujeme, že nový život nebudují komunisté pouze pro sebe, ale pro všechny, pro všechny lid, naše národy.* (Př. č. 109: RP 1. 11. 1975, s. 3); *Že nyní už záleží jen a jen na nás, jak to budeme dělat, když jsem si únorovým vítězstvím odklidili pod nohy naházené klacky.* (Př. č. 110: RP 22. 2. 1975, s. 3).

2.1.3 Sdružená synonyma

Sdružená synonyma zpravidla bývají prostředkem plnosti výrazu (Bečka, 1992), např.: *Jindy jsou naopak příběhy lidí neuvěřitelně složitě a komplikované. Nepostihneš je žádnou matematickou abstrakcí.* (Př. č. 111: RP 5. 4. 1975, s. 3).

Hromadění synonymických výrazů chápeme jako jeden z prostředků intenzifikace vyjádření, i přesto že sdružená synonyma mají vlastně stejný věcný význam i hodnotící příznak, jejich řetězením ale produktor v adresátovi vyvolává pocit stupňování, naléhavosti a nezpochybnitelnosti svého sdělení. Zde uvádíme příklady, ve kterých produktor za persvazivním účelem sdružuje synonyma: *Už to tak bývá, že po vyřešení se i velmi složitě*

věci zdají být **jednoduché, prosté a snadné**, vlastně docela **samozřejmé**. (Př. č. 112: RP 1. 4. 1975, s. 2); **Nahlodat, narušit** tuto samozřejmost, bylo jedním ze záměrů pravicových oportunistů. (Př. č. 113: RP 15. 3. 1975, s.2); **To byla jedna z cest, jak oslabit stranu, jak ji ochromit, paralyzovat její činnost**. (Př. č. 114: RP 15. 3. 1975, s.2); **Vzletná slova o nabyté svobodě nestačila zabezpečit to hlavní, co bylo lidem třeba – práci a obživu. Doma, ve vlastní zemi, na vlastní hroudě**. (Př. č. 115: RP 12. 4. 1975, s. 2).

2.1.4 Výčet

Podobnou funkci jako sdružená synonyma v souvislosti s intenzitou vyjádření plní i výčet.

Bečka (1992, s. 252–253) říká, že je to uvedení řady pojmů, myšlenek, jež jsou propojeny nějakým jednotícím prvkem nebo *společným jmenovatelem*. Ten může být uveden buď před pojmem nadřazeným, anebo za pojmem shrnujícím, většinou kvalifikujícím nebo hodnotícím. Jednotlivé části výčtové řady jsou spojeny souřadně. Mohou tvořit několikanásobný větný člen, mohou vytvářet řadu vět souřadně spojených. Výčet může přecházet i do nadvětné souvislosti a vytvářet tzv. výčtovou linii (viz tamtéž).

Výčet komunistická propaganda využívá jak za přítomnosti slova nadřazeného k výčtové řadě, které výčet buď uvádí, nebo shrnuje, tak i bez něj, např.: *Za léta od našeho osvobození vyrostlo v naší zemi mnoho růží – závody, domy, školy, nemocnice, hlavně socialističtí lidé*. (Př. č. 116: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Komunistické hnutí je dnes nejmasovější, nejorganizovanější a též nejvlivnější společenskou silou Evropy a světa*. (Př. č. 117: RP 22. 4. 1975, s. 1).

Ve výčtech nejsou většinou zastoupena synonyma, jedná se spíše o několikanásobné větné členy spojené významových vztahem hyperonymie a hyponymie. I výčet komunistická propaganda využívá hlavně k vyostření potenciálních rozdílů mezi přívrženci a odpůrci komunistického režimu; v případě přívrženců a samotných tvůrců režimu výčet slouží ke zvýšení jejich důvěryhodnosti, neomylnosti a dokonalosti, v případě odpůrců režimu má výčet pomáhat ke zviditelnění chyb a nedostatků.

Účelům naší práce nejlépe poslouží rozdělení jednotlivých příkladů právě podle toho, zda se produktor vyjadřuje buď o stoupcích režimu a prorežimních jevech, nebo o odpůrcích režimu a jevech protirežimních.

2.1.4.1 Výčet sloužící k chvále komunistického režimu

V našich příkladech z *Rudého práva* produktor nejčastěji přímo chválí konkrétní skutečnosti, takovýchto příkladů je většina: *Vše, co je v člověku skutečně velké a hrdinské, rozum, čest, neoblomná vůle, láska i nenávisť, neomezená víra v tvořivé síly a aktivitu pracujících mas, nesmírné organizační schopnosti i neutuchající revoluční nadšení, to vše je ztělesněno v Leninovi.* (Př. č. 118: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Mluvte s dělníky i rolníky, se spisovateli a národními umělci, s malíři i divadelními herci, snad každý se ve vyprávění o svém životě zastaví u těch velkých historických událostí.*⁴⁹ (Př. č. 119: RP 8. 11. 1975, s. 3); *Trvalý vzestup, tvořivá práce, sociální jistota pro dnešek a nadějná perspektiva pro zítřek – to je bilance socialismu.* (Př. č. 120: RP 4. 5. 1975, s. 2); *Můžeme na základě konkrétních výsledků dosahovaných v průmyslové a zemědělské výrobě, ve zdravotnictví, obchodu, službách, ve výchově dětí a mládeže denně uvádět příklady svědčící o tom, že naše ženy jsou schopné velkých činů.* (Př. č. 121: RP 8. 3. 1975, s. 1); *Příklad, vzor, oporu hledal náš lid oprávněně v Sovětském svazu, který po desetiletí klestil složitou, ale slavnou cestu výstavby socialismu.* (Př. č. 122: RP 22. 3. 1975, s. 1); *Kolik mravní síly, kolik vlasteneckého nadšení, jak hluboké politické přesvědčení, jakou socialistickou a internacionální pevnost, jakou oddanost svému vychovatelskému poslání a současně i odpovědnost vůči národu, pracujícímu lidu a socialistické revoluci měli tito skromní lidé – poctiví učitelé a profesori naší poválečné školy.* (Př. č. 123: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Pravda, v uplynulých třiceti letech vznikla učitelská generace nového typu – generace spjatá se socialismem, generace vysoce vzdělaná a zdatná.* (Př. č. 124: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Rostoucí životní úroveň, upevňující se sociální jistoty lidí, prohlubující se kooperace, integrace a specializace mezi zeměmi RVHP, otvírají nové, nevídané perspektivy.* (Př. č. 125: RP 29. 3. 1975, s. 1); *Velikost jeho díla, každým rokem, měsícem a dnem roste a mohutní tak, jak roste a mohutní věc socialismu, pokroku a míru.*⁵⁰ (Př. č. 126: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Takovým byl V. I. Lenin, myslitel, revolucionář, člověk.* (Př. č. 127: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Naplňuje nás pocitem hrdosti a štěstí, že i my českoslovenští komunisté, naše dělnická třída, družstevní rolnictvo, inteligence i naše mladá generace mohou v naší vlasti realizovat velký odkaz Lenina díla, kterému jsme byli a zůstaneme věrni.* (Př. č. 128: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Jako organizovaný, uvědomělý, ukázněný předvoj*

⁴⁹ Jde o události týkající se komunistického převratu.

⁵⁰ Produktor mluví o Leninovi.

dělnické třídy vedla komunistická strana mnohaletý boj za osvobození nejen dělníků, ale všech pracujících. (Př. č. 129: RP 31. 5. 1975, s. 3).

Dále autor vyzdvihuje správnost určitých myšlenek, které by se měly realizovat, nabádá adresáta k nějaké činnosti v souladu se zájmy režimu: ***Oprávněné připomínky, zásadová kritika, návrhy opatření, to jsou vklady ve prospěch zápasu strany za dosažení vytčených cílů, které nemohou zůstat bez odpovědi. (Př. č. 130: RP 1. 4. 1975, s. 2); Je prostě třeba u mladé generace – a nejenom u mladé generace – v každodenním životě klást důraz na to, jak socialisticky myslet, socialisticky žít, socialisticky pracovat, zbavovat se přežitků, které všelijakým způsobem doznívají. (Př. č. 131: RP 24. 5. 1975, s. 1); Pracující v aparátu mají odpovědnost vůči socialistickému státu, vůči společnosti, vůči pracujícímu lidu. (Př. č. 132: RP 1. 3. 1975, s. 1); Listopadové zasedání ústředního výboru jasně a zřetelně vyznačilo hlavní směry, kterými je třeba se ubírat: splnit – a ve vhodných oblastech i překročit – letošní úkoly státního plánu, pokračovat v úsilí o zvyšování životní úrovně obyvatelstva, nadále zdokonalovat práci všech orgánů, široce rozvíjet aktivitu a iniciativu pracujících a také zkvalitňovat práci každého komunisty, prohlubovat vnitrostraní život a plněji uplatňovat vedoucí úlohu komunistické strany v celé společnosti. (Př. č. 133: RP 1. 4. 1975, s. 2).***

2.1.4.2 Výčet sloužící k hanobení nepřátel komunistického režimu

Produktor se prostřednictvím výčtu vyjadřuje i o skutečnostech, které mají sloužit jako důkazy špatnosti nesocialistické společnosti a nesocialistických myšlenek.

Výčet, sloužící ke zvýšení sugestivity vyjádření za účelem pošpinění odpůrců komunistického režimu, produktor v níže uvedených příkladech používá hlavně ve spojitosti se dvěma typy výpovědí: buď se adresáta snaží ohromit vypočítáváním všech negativních vlastností, které se v jeho očích vážou k nepřátelům komunistického režimu (takovýchto výpovědí je v našem materiálu většina), nebo se před negativními vlivy a vlastnostmi antisocialistických sil pokouší varovat a chce, aby se adresát vyhnul určitému způsobu jednání.

První způsob využití výčtové řady reprezentují příklady: *Pokoušejí se glorifikovat polednovou politiku a svou antisocialistickou, antileninskou, protilidovou, kontrarevoluční činnost vydávají za revoluční. (Př. č. 134: RP 22. 4. 1975, s. 2); Oprávněné rozhořčení poctivých občanů naší republiky je dáno navíc skutečností, že je ještě v živé paměti, jaké nedozírné škody a ztráty způsobili **Dubčkové, Smrkovští, Kriegelové, Mlynářové, Pelikánové, Šikové atd. v letech 1968 a 1969 na všech úsecích***

života naší společnosti, do jakého neštěstí přivedli svou demagogií a podvodem mnoho lidí. (Př. č. 135: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Náš lid, po staletí ponižovaný, zotročovaný, utiskovaný, je zvláště na tuto stánku našeho života citlivý.* (Př. č. 136: RP 25. 10. 1975, s. 3); *Milióny nezaměstnaných, závratná inflace, ekonomická stagnace a pokles výroby, hluboká nejistota a strach ze zítřku – to je dnes bilance kapitalismu.* (Př. č. 137: RP 4. 5. 1975, s. 2); *Octli se v ní například ti, kteří se v roce 1968 pokoušeli svést naši republiku z cesty socialistického vývoje a vyrvat ji z kruhu přátel, zrušit spolupráci a spojení, které zajišťovalo a zajišťuje šťastnou budoucnost a národní existenci našim národům.* (Př. č. 138: RP 12. 4. 1975, s. 2); *Je to krize, která zasahuje všechny oblasti kapitalistické společnosti – politiku, ekonomii, ideologii, kulturu i morálku.* (Př. č. 139: RP 22. 4. 1975, s. 2); *I v tomto případě se potvrzuje hluboká Marxova myšlenka, že reakce v úsilí oklamat masy, dezorientovat pokrokové síly udělá hrdinu z největšího zbabělce, ze zrádce vlastence, z kontrarevolucionáře – revolucionáře, z největšího lotra světa, z chorobného kariéristy bojovníka za svobodu. Vždy pro to najde potřebný kostým, kulisy a frazeologii.* (Př. č. 140: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Avšak v době konjunktury mohla šířit mýtus o „lidovém kapitalismu“, „státu všeobecného blahobytu“, či „plánovitém rozvoji“.* (Př. č. 141: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Buržoazní propaganda i naši odpůrci se všemožně snaží příkrášlit život v kapitalistických zemích. Očerňují, pomlouvají socialistické zřízení a naše úspěchy vědomě zamlčují.* (Př. č. 142: RP 5. 12. 1975, s. 1).

Druhý typ dokládáme o něco menším množstvím příkladů: *Co to může znamenat v kolektivu, který takový člověk řídí? Řevnivost, neshody, podezírání, zkrátka všechno, jenom ne jednotu.*⁵¹ (Př. č. 143: RP 18. 10. 1975, s. 3); *Vědí právě tak jako my, že nelze zavírat oči před neodpovědností, lajdáctvím úplatkářstvím a jinými nepořádky, protože si lze na prstech spočítat, k čemu tolerování takových socialismu neprospěšných jevů míří.*⁵² (Př. č. 144: RP 1. 4. 1975, s. 2); *Iluze živené desetiletími, přežitky děděné po generacích, maloměstřácké návyky, to vše nezmizí ráz na ráz.* (Př. č. 145: RP 17. 5. 1975, s. 1); *Bombastické fráze, chvastounství, velikášství, ty lid pro politiku strany nezískají, ale věcný rozbor situace, byť by nebyla růžová.* (Př. č. 146: RP 6. 9. 1975, s. 3).

---

⁵¹ Produktor hovoří o pracovníkovi, který má individualistické sklony.

⁵² Řeč je o vedoucích pracovnících.

2.1.5 Slova cizího původu

Müllerová (1986, s. 45) píše, že v rámci synonymních dvojic je neustálé napětí i mezi slovem přejatým a domácím – slova přejatá tak mohou vystupovat jako stylově příznaková, stojí tak v opozici proti neutrálním slovům domácím, a naopak.

O využití cizích slov propagandou píše i Klemperer (2003, s. 262–263): „Cizí slovo imponuje, imponuje tím víc, čím je nesrozumitelnější; ve své nesrozumitelnosti mate a omamuje. Slovesům *pomlout*, *ostouzet* rozumí každý, *difamovat* chápe jen málokdo, na všechny však působí slavnostněji a silněji než domácí výraz.“

Slova cizího původu tedy mají nejen funkci ekvivalentu ke slovům domácím. Pokud jich produktor, podle výše zmíněného vymezení Müllerové a Klemperera, vhodně užije, mohou fungovat jako stylově příznaková, napomáhat k přesvědčování adresáta a intenzifikovat sdělení.

Každý z níže uvedených příkladů dokládá, že se produktor pomocí užití cizích slov snaží v adresátovi vyvolat dojem serióznosti, závažnosti a objektivitu sdělení, dále pak v adresátovi může být vyvolán pocit odbornosti a učenosti ze strany produktora: *Rozbiječská činnost pravičáků dezorientovala zejména mladé lidi, kteří z vlastního prožití těžké boje za osvobození pracujících za kapitalistické nadvlády a útlaku nepoznali.* (Př. č. 147: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Dělba práce v mezinárodním měřítku, integrace, specializace poskytují dříve netušené možnosti.* (Př. č. 148: RP 22. 3. 1975, s. 1); *Z tohoto zjištění vyplývá i základní společenský požadavek, že komunistickou výchovu na našich školách je třeba chápat jako komplexní systém.* (Př. č. 149: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Je to současně proces sebevýchovy člověka, proces, jehož složitost má objektivní příčiny.* (Př. č. 150: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Ať už k dopisům či pamětem vede hmotný zájem, snaha přiživit nechvalnou slávu a jiné důvody, důsledek činu zůstává objektivně stejný – zrada.*⁵³ (Př. č. 151: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Společným jmenovatelem ideologie a oborových specializací je věda.* (Př. č. 152: RP 1. 10. 1975, s. 1).

Slovo přejaté může oproti českému ekvivalentu zjemňovat určitou skutečnost, zde uvádíme příklady, které dokládají tuto možnost: *Soudružská kritika, která je obvykle doprovází, svou angažovanou argumentací vydatně přispívá k tomu, aby nové a pokrokové zvítězilo nad starým a zaostávajícím.* (Př. č. 153: RP 1. 4. 1975, s. 2); *Listopadové zasedání ústředního výboru jasně a zřetelně vyznačilo hlavní směry, kterými je třeba se ubírat: splnit – a ve vhodných oblastech i překročit – letošní úkoly státního plánu,*

---

⁵³ Řeč je o dopisech a pamětech Smrkovského a Dubčeka.

*pokračovat v úsilí o zvyšování životní úrovně obyvatelstva, nadále zdokonalovat práci všech orgánů, široce rozvíjet **aktivitu a iniciativu** pracujících a také zkvalitňovat práci každého komunisty, prohlubovat vnitrostranický život a plněji uplatňovat vedoucí úlohu komunistické strany v celé společnosti.* (Př. č. 154: RP 1. 4. 1975, s. 2).

Cizí slova mohou ve sdělení produktora oproti českému ekvivalentu působit i agresivněji: ***Destrukce nepřátel socialismu z roků krize šedesátých let byla v podstatě překonána, dokonce rychleji, než bylo možné i očekávat.*** (Př. č. 155: RP 1. 2. 1975, s. 1).

Častým důvodem užívání cizích slov v námi vybraných příkladech je vyprázdnění slovního významu, k tomuto efektu produktor užívá hlavně slova *perspektiva*, zde uvádíme příklady tohoto druhu: *Trvalý vzestup, tvořivá práce, sociální jistota pro dnešek a nadějná **perspektiva** pro zítřek – to je **balance** socialismu.* (Př. č. 156: RP 4. 5. 1975, s. 2); *Obrovské úsilí socialistických zemí zajistit mírovou **perspektivu** všem lidem, pro všechny národy Evropy a světa vyplývá z podstaty socialismu, který stále více ukazuje svoje přednosti a převahu nad světem imperialismu.* (Př. č. 157: RP 22. 3. 1975, s. 1); *Rostoucí životní úroveň, upevňující se sociální jistoty lidí, prohlubující se **kooperace, integrace a specializace** mezi zeměmi RVHP, otvírají nové, nevídané **perspektivy**.* (Př. č. 158: RP 29. 3. 1975, s. 1); *A to bezpochyby otevírá velmi nadějně **perspektivy**, pro posílení společného státu, celé naší společnosti i pro utužení bratrských vztahů mezi národy naší vlasti.* (Př. č. 159: RP 29. 3. 1975, s. 1); *Tato **perspektiva** nám nebyla seslána z boží milosti.*⁵⁴ (Př. č. 160: RP 5. 4. 1975, s. 3); *Byla to KSČ, která sjednocovala lid v široké protifašistické frontě, kdy byla naše vlast smrtelně ohrožena fašistickým Německem, prolévala krev svých nejlepších synů a dcer v temných letech nacistické okupace, byla v čele národně demokratické revoluce, jež otevírala cestu socialistickým **perspektivám**, semkla miliony lidí ve dnech února roku 1948, kdy se rozhodovalo o moc v našem státě, byla to strana, která nás po únorovém vítězství dovedla na práh socialistické výstavby, nadchla miliony pro budování socialismu a nyní organizuje další revoluční zápasy za všestranně rozvinutou socialistickou společnost a komunistický zítřek.* (Př. č. 161: RP 17. 5. 1975, s. 1).

Užití cizího slova může produktorovi pomoci např. když hovoří o skutečnosti potencionálně nepříjemné pro adresáta (produktor *zaobalí* nepříjemnou skutečnost do formulace adresátovi nesrozumitelné nebo příliš obecné); tento případ ale může nastat i samovolně, a to tehdy, pokud produktor cizího slova užije nevhodně: *Naše socialistická vlast tak navazuje na **kontinuitu** celého revolučního dělnického hnutí, v němž kultura byla*

---

⁵⁴ Řeč je o nadějných vyhlídkách pro země socialistického bloku do budoucna.

vždycky neoddělitelnou zbraní pracujících, i když někdy odváděla intelektuály v hnutí k elitářským úchyilkám apod. (Př. č. 162: RP 1. 2. 1975, s. 1).

2.1.6 Kliše

Bečka (1992, s. 90) jako kliše hodnotí výrazy s plně ustáleným obrazovým podkladem, ale s rozličným slovním vyjádřením. V naší práci se jedná o kliše jako *cesta, úloha, úkol, dílo, zápas, zápasit, boj, bojovat*.

Čechová (2008, s. 254) se o kliše vyjadřuje podobně, říká, že vztah k době představuje i stálé užití hodnotících adjektiv, která s příslušným substantivem vytvářejí ustálená spojení, přecházející až v novinářská kliše.

V *Encyklopedickém slovníku češtiny* (2002, s. 215) se píše, že kliše je přemírou častého užívání otřelý a málořikající, významově vágní a automatizovaný výraz.

Šlosar (1995, s. 110–113) o kliše v rámci jazyka komunistické propagandy říká: „Nenápadnějším rysem totalitní češtiny byly beze sporu fixní obraty, kliše. V totalitním jazyce však nešlo o obecné fráze, ale o obraty oficiální dané (v naší práci je to např. *vedoucí úloha KSČ*). Jejich opakování se považovalo za žádoucí manifestaci názorové solidarity s vládnoucí mocí.“

Produktor kliše užívá i v souvislosti s blíže určujícími adjektivy, např.: *Znovu a znovu si dnes, kdy se připravujeme k oslavě 30. výročí osvobození, připomínáme, že bez vedoucí úlohy strany stojící v čele pracujícího lidu bychom nikdy nemohli zvítězit nad tak strašným, silným a zkušeným nepřítelem, jakým byl kapitalismus*. (Př. č. 163: RP 15. 3. 1975, s. 2) Ať už produktor kliše využije k hodnocení pozitivnímu, či negativnímu, pomocí ustálených výrazů se snaží v adresátovi vyvolat dojem něčeho známého, adresátovi blízkého, produktor tedy zároveň působí i na recipientovy emoce.

Nejvýraznější znak v oblasti persvaze ale u kliše nalezneme v sugestivitě jeho vyjádření. Produktor pomocí kliše činí text působivějším, často se jedná o metaforické použití slov (*boj, cesta*) nebo o výrazy použité v rovině abstraktní (*dílo*).

2.1.6.1 Cesta

Klišé *cesta* je v níže zmíněných příkladech užito v souvislosti s odkazováním na minulost, produktor chválí to, co bylo vykonáno: *Naše socialistické zemědělství urazilo za třicet let cestu rovnající se staletím pozvolného vývoje*. (Př. č. 164: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Byla to KSČ, která sjednocovala lid v široké protifašistické frontě, kdy byla naše vlast smrtelně ohrožena fašistickým Německem, prolévala krev svých nejlepších synů a dcer*

v temných letech nacistické okupace, byla v čele národně demokratické revoluce, jež otevírala cestu socialistickým perspektivám, semkla miliony lidí ve dnech února roku 1948, kdy se rozhodovalo o moc v našem státě, byla to strana, která nás po únorovém vítězství dovedla na práh socialistické výstavby, nadechla miliony pro budování socialismu a nyní organizuje další revoluční zápasy za všestranně rozvinutou socialistickou společnost a komunistický zítřek. (Př. č. 165: RP 17. 5. 1975, s. 1); Skvělá a hrdinná byla cesta vietnamského lidu k této metě. (Př. č.: 166: RP 18. 10. 1975, s. 1).

Dále produktor pomocí výrazu *cesta* odkazuje na budoucnost, většinou konstatuje správný směr popisované skutečnosti nebo vytyčuje cíle do budoucna, demonstrujeme na těchto příkladech: *O tom, jak potřebná je kultura a umění pro revoluční cestu dělnické třídy v čele socialistické společnosti, svědčí například myšlenka vyjádřená ve zprávě o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a dalších úkolech strany přednesené soudruhem Gustavem Husákem na XIV. sjezdu strany.* (Př. č. 167: RP 5. 12. 1975, s. 1); *A na této cestě jim podává pomocnou ruku.*⁵⁵ (Př. č. 168: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Cesta revolučního zápasu nezabývá lidskostí a schopností žít vším, co je vlastní jenom člověku.* (Př. č. 169: RP 5. 4. 1975, s. 3).

Prostřednictvím klišé *cesta* produktor také v našich příkladech upozorňuje na možné nebezpečí či obtíže, které v souvislosti s prosazováním socialismu mohou nastat: *Listopadové zasedání ÚV nám mimo jiné ukázalo nesmírnou složitost naší cesty.* (Př. č. 170: RP 22. 2. 1975, s. 3); *Přáním kapitalistů bylo zničit socialistické zřízení v našich zemích, zatarasit, jak říkali, cestu komunismu.* (Př. č. 171: RP 12. 7. 1975, s. 3).

2.1.6.2 Úloha

Slovní spojení *vedoucí úloha* produktor užívá výhradně v souvislosti s KSČ, snaží se tak v adresátovi vyvolat pocit, resp. utvrdit ho v pocitu, že *vedoucí úloha* ve společnosti s naprostou samozřejmostí náleží pouze komunistické straně (nebo dělnické třídě) a její moci.

V souvislosti se slovním spojením *vedoucí úloha* produktor rovněž dává najevo svou solidaritu s vládoucí mocí:⁵⁶ *Snažili se dělnické třídy namluvit, že prý je i v jejím zájmu, když vedoucí úlohu za ni převezeme společenská „elita“, která jak tvrdili*

---

⁵⁵ Řeč je o tom, že KSČ je schopna odpustit pouze takovým lidem, kteří litují svých chyb a chtějí je napravit.

⁵⁶ Zde se odvoláváme na Šlosara (1995, s. 112), který o vyjádřeních tohoto druhu říká : „Jejich opakování se považovalo za žádoucí manifestaci názorové solidarity s vládoucí mocí.“

revizionisté, tomu všemu „více rozumí“.⁵⁷ (Př. č. 172: RP 7. 6. 1975, s. 3); *Prohloubila se vedoucí úloha naší komunistické strany a její spojení s lidem, upevnila se morálně politická jednota lidu.* (Př. č. 173: RP 29. 11. 1975, s. 1); *Každý měl úlohu, úloha strany byla vedoucí.* (Př. č. 174: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Pravicoví oportunisté chtěli získat přízeň nepřátel socialismu tím, že princip vedoucí úlohy strany označovali hanlivě za „komandování“, které prý je neslučitelné s demokratickým socialismem.*⁵⁸ (Př. č. 175: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Vedoucí úloha dělnické třídy v obrovském a dlouhém zápase za nový život, za nový svět nespada z čistajasna z nebe – je určena zákonitostmi vývoje, které objevili zakladatelé učení o socialismu a komunismu Karel Marx a Bedřich Engels.* (Př. č. 176: RP 7. 6. 1975, s. 3).

Slovem *úloha* se produktor v následujících příkladech snaží v adresátovi vyvolat dojem důležitosti a významnosti směrem k tomu, co tímto slovem označuje. Jedná se o důležitou úlohu lidí, činností, vlastností atd.: *A je hrdý na naše současné postavení, na významnou úlohu naší socialistické republiky ve světovém vývoji.* (Př. č. 177: RP 25. 10. 1975, s. 3); *Čtrnáctý sjezd KSČ ukázal na úlohu pracovního kolektivu při budování všestranně rozvinuté společnosti.* (Př. č. 178: RP 26. 11. 1975, s. 3) *Organizátorská práce komunistů tu sehrává stále větší úlohu.* (Př. č. 179: RP 26. 7. 1975, s. 1); *Jen tak mohou dostát jménu komunisty, jen tak mohou splnit svou úlohu člena komunistické strany a jen tak mohou svým osobním příkladem působit na ostatní své spoluobčany.* (Př. č. 180: RP 6. 8. 1975, s. 1) *Však také i zde vystihuje úlohu ženy staré české, smutné a bolestné přísloví.*⁵⁹ (Př. č. 181: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Tato politika strany, ze které vyplývaly samozřejmé vlastnosti jejích členů – ukazovat jak, kudy a kam – sehrála potom velikou úlohu v celém dalším vývoji našich národů.* (Př. č. 182: RP 6. 9. 1975, s. 3).

2.1.6.3 Úkol

Výraz *úkol* užívaný komunistickou propagandou, který můžeme označit za klišé, vyvolává v adresátovi, podobně jako výraz *úloha*, pocit důležitosti směrem k dané skutečnosti, příp. náročnosti jejího dosažení. Produktor se buď snaží adresáta motivovat, aby přispěl svým dílem k dosažení oněch náročných cílů, nebo konstatuje, že komunistická moc i přes nelehkost a náročnost svých úkolů a úloh vše dobře zvládne: *Sloučené*

⁵⁷ Touto výpovědí produktor jen zvýrazňuje nedotknutelnost *vedoucí úlohy* komunistické strany.

⁵⁸ I v tomto případě produktor obhajuje nezpochybnitelnost *vedoucí úlohy* komunistické strany.

⁵⁹ Produktor mluví o nezastupitelné, ale těžké úloze ženy.

*bytčanské družstvo stojí před mnohými vážnými úkoly.*⁶⁰ (Př. č. 183: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Člověku se lépe, lehčeji pracuje, když ví, že mu pomáhají s jeho starostmi, svědomitěji plní povinnosti, když ví, že tak jako on sám chápe úkoly i ten druhý, ať na jakémkoli místě.* (Př. č. 184: RP 24. 5. 1975, s. 3); *Ted' jsou úkoly jiné, a tak se snad i úloha dělnické třídy mění?* (Př. č. 185: RP 7. 6. 1975, s. 3).

2.1.6.4 Dílo

Výraz *dílo* má v adresátovi především vyvolávat velkolepost a závažnost skutečnosti, kterou zastupuje. Často je tato skutečnost prezentována tak, že je vykonávána ve prospěch adresáta.

Rovněž tak jako ostatní klišé, i výraz *dílo* v sobě nese notnou dávku neurčitosti a abstraktnosti: *Navzdory všem odpůrcům, buržoazním a maloburžoazním ideologům Leninovo dílo žije a vítězí.* (Př. č. 186: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Dílo Lenina se stalo nevyčerpatelnou studnicí, z níž čerpali, a kompasem, kterým se řídili českoslovenští revolucionáři, dílem, které jim pomáhalo správně se orientovat ve složitých třídních zápasech.* (Př. č. 187: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Z tvořivého díla nikoho nevyklučujeme, naopak vyzýváme každého přiložit ruku k dílu.* (Př. č. 188: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Z mozaiky každodenního pracovního úsilí, ze zdánlivě neviditelné a všední práce se rodí velké hrdinství třídy, lidu, vytváří se velké dílo socialistické výstavby.* (Př. č. 189: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Velké dílo socialismu by bylo neuskutečnitelné, kdyby vůdkyní našeho lidu nebyla Komunistická strana Československa.* (Př. č. 190: RP 9. 9. 1975, s. 1).

2.1.6.5 Zápas, zápasit, boj, bojovat

Šlosar (1995, s. 112) se o klišé typu *boj* nebo *zápas* vyjadřuje jako o obrazných vyjadřováních, na jejichž pozadí je militarita. Podle něj (viz tamtéž) je tato vojenská obraznost důsledkem takového chápání společnosti, podle něhož je jedinec pouhou součástí jakési bojové sestavy, plně podřízené velení.

Přestože velmi často klišé vlastně nic neříkají, jejich užitím produktor zvyšuje sugestivitu svého vyjádření, neboť už samotný výraz *zápas*, *boj* vyvolává pocit existence minimálně dvou stran, které stojí proti sobě, přičemž jedna strana se druhou snaží v tomto zápase, boji porazit. Komunistická moc je v těchto zápasech, bojích komunistickou propagandou samozřejmě prezentována jako vítězící strana dobra. Zároveň se produktor

---

⁶⁰ Produktor hovoří o *vážných úkolech*, které je třeba vyřešit za pomoci příspěvní kolektivu.

snaží v adresátovi vyvolat dojem, že tento „zápas“, „boj“ je vedený za něj a pro jeho dobro: *Komunistická strana Československa více než půl století obětavě a neúnavně zápasila ve jménu dělnické třídy a spolu s ní proti vykořisťovatelům, nezaměstnanosti a bídě.* (Př. č. 191: RP 17. 5. 1975, s. 1); Je vybojována v těžkých bojích za osvobození pracujících a prověřuje se v každodenním *zápase* za socialismus. (Př. č. 192: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Vždyť ve všech údobích zápasu za vybudování socialismu v naší vlasti jsme vždy měli na své straně drtivou většinu a své práci i pokrokovým ideálům věrných učitelů, kteří se na něm celým svým srdcem podíleli.* (Př. č. 193: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Svět v nadšení našeho zápasu byl až příliš často jen bílý nebo černý.*⁶¹ (Př. č. 194: RP 5. 4. 1975, s. 3); *Proto v této tísní volají na pomoc kdejaké odpadlíky ze socialistických zemí, kteří jim v zostřujícím se ideologickém boji slouží především jako „kanónenfutr“, jako střelivo pro zbraně jak proti demokratickým silám v kapitalistickém světě, tak proti všem pokrokovým protiimperialistickým a revolučním silám.* (Př. č. 195: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Byl to vskutku velkolepý boj, v němž si úspěšně vedl pokrokový lid celého světa.* (Př. č. 196: RP 12. 7. 1975, s. 3); *Je vybojována v těžkých bojích za osvobození pracujících a prověřuje se v každodenním zápase za socialismus.* (Př. č. 197: RP 15. 3. 1975, s.2).

2.1.7 Pojmenování mající obecnou platnost

Bečka (1992, s. 98) píše, že pro pojmenování v obecné platnosti je příznačné užití singuláru.⁶² Singulár vyjadřuje obecný význam výrazněji, kdežto plurál substantiva v obecné platnosti vystihuje vlastně součet individuálních případů, tedy spíše neurčitě vyznačenou častost, což obecnou platnost oslabuje, např.: *Praktická socialistická výstavba, to je škola, v níž roste nový socialistický člověk a masově si osvojuje vědecký světový názor.* (Př. č. 198: RP 17. 5. 1975, s. 1). Čím více se zdůrazňuje pravidelnost nebo zákonitost platná pro celý druh, tím více je na místě singulár druhový (Bečka, 1992).

Pojmenování, sloužící ke zobecňování a zdůrazňování pravidelnosti, užívá jazyk komunistické propagandy – alespoň co se míry zastoupení v našich příkladech týká – nejčastěji v souvislosti se slovem *člověk*. V těchto výpovědích nalézáme i určitý druh hodnocení, které se vztahuje k celé zobecnělé mase: *To jen v čítankách schematických příběhů bylo často – a ke škodě věci – hledání a poznání revoluční pravdy těchto lidí zbavováno toho, co je přirozeností člověka, který nemůže být bez lásky i bolesti, radosti i smutku.* (Př. č. 199: RP 5. 4. 1975, s. 3); *Cesta revolučního zápasu nezbavuje lidskosti a*

⁶¹ Produktor hovoří o agitátorech z 50. let.

⁶² Bečka (1992, s. 98) nazývá tento singulár tzv. singulárem druhovým.

schopnosti žít vším, co je vlastní jenom člověku. (Př. č. 200: RP 5. 4. 1975, s. 3); *Dnešní člověk, postavený dejme tomu do proudu života 1946, by se s údivem rozhlížel kolem sebe.* (Př. č. 201: RP 17. 5. 1975, s. 3); *Mnohé z toho, co u nás je pro každého samozřejmostí, zejména v péči o člověka, se v těchto zemích předvádí ukázkově.*⁶³ (Př. č. 202: RP 12. 7. 1975, s. 3); *Rozdíly mezi lidmi jsou a budou určovány něčím jiným, než byly určovány za kapitalistického zřízení, kdy nerovnost zatlačovala člověka až pod hranici důstojnosti.* (Př. č. 203: RP 18. 10. 1975, s. 3).

Produktor leckdy mluví o tom, jak by měl vypadat *socialistický člověk*, jak by se měl chovat, jaké zásady by měl vyznávat – tento návod *na žítí* se pak snaží vštěpovat adresátovi: *Literatura, divadlo, kinematografie, televize, výtvarné umění, hudba atd. mají důležité poslání při formování socialistického člověka, při jeho výchově v duchu naší společnosti.* (Př. č. 204: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Protože umění znamená mnoho, nesmírně mnoho pro výchovu socialistického člověka proti maloměššáctví a vůbec v intencích stálého zdokonalování, nelze dopustit ani na tomto úseku lidské činnosti nějaké polevování, postávání stranou nebo přešlapování na místě.* (Př. č. 205: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Nezapomínejme při tom všem ale ani na to, že vzdělaný člověk se neobejde bez vlastností, které se třeba nevyučují. Těmito vlastnostmi jsou skromnost, poctivost, pracovitost, oddanost socialistickému zřízení.* (Př. č. 206: RP 30. 8. 1975, s. 3).

2.1.8 Pojmenování vytčená

Bečka (1992, s. 112) jako prostředek intenzifikace vyjádření uvádí i pojmenování vytčená – rozumí tím výrazy jako *zvláště, zejména, jmenovitě* v platnosti částic zdůrazňujících, např.: *Za léta od našeho osvobození vyrostlo v naší zemi mnoho růží – závody, domy, školy, nemocnice, hlavně socialističtí lidé.* (Př. č. 207: RP 1. 3. 1975, s. 3).

Platnost omezovací, vymezovací mají výrazy *jen, pouze*, např.: *Že nyní už záleží jen a jen na nás, jak to budeme dělat, když jsme si únorovým vítězstvím odklidili pod nohy naházené klacky.* (Př. č. 208: RP 22. 2. 1975, s. 3).

Intenzifikační úlohu mohou plnit i částice modifikační, např.: *A přece základní pravdy života nám do srdcí vtiskla válka a osvobození.* (Př. č. 209: RP 5. 4. 1975, s. 3).

---

⁶³ Řeč je o tom, že v socialismu se všem dostává stejné, a to té nejlepší péče – narozdíl od zemí nesocialistických.

2.1.8.1 Vytýkací částice⁶⁴

Vytýkací částice vytýkají (akcentují) jistou složku výpovědi: *To se týká všech, zvláště těch, kteří jsou někdy s těmito nezbytnými vlastnostmi na štíru.*⁶⁵ (Př. č. 210: RP 6. 8. 1975, s. 1); *Není žádnou náhodou, že právě tyto rysy připomínáme na prahu nového školního roku.*⁶⁶ (Př. č. 211: RP 30. 8. 1975, s. 1). Mohou plnit i funkci syntetizující (shrnují / potvrzují určité vyjádření): *V kultuře vůbec, a jak víme z vlastních zkušeností i v naší kultuře, znamená socialismus rozhodný předěl.* (Př. č. 212: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Vůbec tahle nezávaznost byla jejich oblíbenou průpovídkou.*⁶⁷ (Př. č. 213: RP 15. 3. 1975, s. 2); *A vůbec, v žádném případě nesmějí smysl pro odpovědnost postrádat pracovníci, kteří mají co dělat s lidmi.* (Př. č. 214: RP 15. 11. 1975, s. 3); *Protože umění znamená mnoho, nesmírně mnoho pro výchovu socialistického člověka proti maloměšťačtví a vůbec v intencích stálého zdokonalování, nelze dopustit ani na tomto úseku lidské činnosti nějaké polevování, postávání stranou nebo přešlapování na místě.* (Př. č. 215: RP 1. 2. 1975, s. 1).

Výše uvedené vlastnosti vytýkacích částic, které demonstrujeme na konkrétních příkladech pomáhají produktorovi maximalizovat sugestivitu vyjádření, a tím i znásobit funkci persvazivní – *Ale právě v takových kolektivech, kde není všechno zdravé a správné, je třeba umět říci otevřeně komunistické slovo.* (Př. č. 216: RP 6. 8. 1975, s. 1).

2.1.8.2 Modifikační částice

Podobně jako částice vytýkací slouží i částice modifikační ke zdůraznění určitého místa sdělení, ke zvýšení působivosti a k upoutání recipientovy pozornosti: *Je to přece v zájmu společnosti a nás všech, abychom se toho zbavili.*⁶⁸ (Př. č. 217: RP 22. 3. 1975, s. 3); *Už to tak bývá, že po vyřešení se i velmi složité situace zdají být jednoduché, prosté a snadné, vlastně docela samozřejmé.* (Př. č. 218: RP 1. 4. 1975, s. 2); *A přece základní pravdy života nám do srdcí vtiskla válka a osvobození.* (Př. č. 219: RP 5. 4. 1975, s. 3); *Jsou přece v životě hodnoty, kterými nelze „šíbovat“ nebo „handlovat“ podle toho, jaký se ukáže den.*⁶⁹ (Př. č. 220: RP 23. 8. 1975, s. 3).

---

⁶⁴ Též se užívá označení *aktualizační, zdůrazňovací*.

⁶⁵ Řeč je o principiálnosti, která má být nezbytnou vlastností každého komunisty.

⁶⁶ Produktor mluví o kolektivní práci.

⁶⁷ Produktor hovoří o strůjcích tzv. pražského jara. (Proces jistého uvolnění politických i kulturních poměrů v socialistickém Československu, který trval od ledna 1968 do invaze vojsk Varšavské smlouvy dne 21. srpna 1968, pro který se později vžilo pojmenování pražské jaro, uvádíme v celé práci dle doporučení jazykové poradny ÚJČ AV ČR s malým počátečním písmenem).

⁶⁸ Produktor mluví o maloburžoazních jevech.

⁶⁹ Řeč je o hodnotách, které mají komunisté vyznávat.

Někdy bývají modifikační částice i součástí výpovědí zvolacích – mají navázat kontakt s adresátem: *Jak si můžeme změny, které vidíme na první pohled, ohmatat, změřit, zvážit, promítnout do života lidí, do jejich jednání, konání a myšlení? Myšlení **přece** nelze zvážit ani ohmatat! A **přece** je tu tolik výrazných změn!*⁷⁰ (Př. č. 221: RP 17. 5. 1975, s. 3).

2.2 Expresivita / emocionalita vyjádření

Informační a persvazivní působení žurnalistických textů je výrazně podtrženo záměrným uplatněním výrazů emocionálních, expresivních (Čechová, 2008). V Bečkově *Slohu žurnalistiky* (1986, s. 18–19) jsou expresivní a emocionální výrazy vesměs shrnuty v oddíle pojmenování nevlastní. K pojmenováním nevlastním podle této publikace patří slova nespisovná, hovorová, leckdy až vulgární. Autor je uvádí buď s omluvou, nebo jako cizí výrok, někdy bez takového komentování jen nějakým grafickým označením, např. uvozovkami.

Encyklopedický slovník češtiny (2002, s. 131–132) popisuje vztah expresivity a emocionálnosti tak, že expresivita je příbuzným pojmem k emocionálnosti, která se ale většinou používá jen k vyjádření pozitivních nebo negativních emocí.

Speciální prostředky k vyjádření exprese nabízejí všechny základní jazykové roviny: hláskosloví, tvarosloví, syntax (včetně textové syntaxe) a lexikum. Expresivita se váže buď na význam slova, nebo na jeho formu, případně na oboje, a to jako složka potenciální. Expresivitu nemají všechna slova, nýbrž jen některá. V aktuálním užití se však expresivními mohou stát i slova lexikálně neexpresivní. K expresivním vyjádřením můžeme zařadit klení, ironické užití slova, v určitém užití archaismy, neologismy, pojmenování inkongruentní, dále slangová pojmenování, pojmenování humorná a pojmenování nepřímá (viz tamtéž).

V souvislosti s pojmenováními expresivními a emocionálními zmíníme i persvazivní užití nespisovnosti a uvozovek. Mžourková (2005, s. 141) se ve své práci věnuje užití uvozovek v publicistickém textu a dochází k závěru, že ze sledovaných persvazivních grafických prostředků jsou uvozovky oproti vykřičníku a třem tečkám uplatňovány velmi často. Autor je podle Mžourkové (viz tamtéž) používá z důvodů:

- a) signalizace jistého (především ironického) odstupu, např.: *Mimochodem tu „bídu“ dokládal i bezplatný měsíční pobyt naší občanky v lázních světové úrovně.* (Př. č. 222: RP 12. 4. 1975, s. 2);

---

⁷⁰ Produktor hovoří o změnách, které přinesl socialismus.

- b) vyčleňování určitého výrazu z okolního textu, např.: *Naši lidé mají vysoce vyvinutý smysl pro „správnou hru“, umějí ji ocenit.* (Př. č. 223: RP 1. 4. 1975, s. 2);
- c) omluvy nespisovnosti výrazu, např.: *Vypráví se hodně o takových případech, že bez příslušného „podmáznutí“ se to nebo ono nedostane, neopraví, anebo když, tak pozdě.* (Př. č. 224: RP 22. 3. 1975, s. 3).

Klemperer (2003, s. 80–81) mluví o užití uvozovek v souvislosti s označováním ironie, tento způsob označení ironie nazývá tzv. ironickými uvozovkami.

Persvazi může napomáhat i vhodné (funkční) užití nespisovnosti (Čechová, 2008). Autor v psaném projevu nespisovné výrazy nebo spojení signalizuje povětšinou uvozovkami, jimiž nespisovnost i jinou příznakovost výrazu jakoby omlouvá. „Užití uvozovek naznačuje uvědomělý postoj pisatele ke zvolenému výrazivu, popř. vyjádření v uvozovkách je přisuzována určitá funkce. Právě uvozovky ji signalizují a zdůrazňují. (...) Uvozovky se objevují v souvislosti s metaforičností vyjadřování, s užitím frazeologických obrátů včetně knižních, někdy provázejí vyjádření expresivní.“ (Čechová, 2008, s. 261)

Pro naši práci jsou důležité znaky expresivity a emocionality, které podporují persvazivní funkci textu. Mezi takové znaky patří:

- a) vyvolání pocitu lidovosti a bezprostřednosti, např.: *Krop měl děti devět, ale k nim také i „nevymáchanou hubu“ podle mínění fabrikantů.* (Př. č. 225: RP 22. 11. 1975, s. 3);
- b) produktorova snaha po ozvláštňení a originalnosti vyjádření, které upoutá adresátovu pozornost – tato ozvláštňení se netýkají jen pojmenování, ale i větné skladby, např.: *Resortismus, lokálpatriotismus – to je nebezpečný písek v tak komplikovaném a citlivém soustrojí, jakým je státní a hospodářský aparát.* (Př. č. 226: RP 1. 3. 1975, s. 1);
- c) produktor se svou angažovaností a účastí – kterou dává najevo právě svým expresivně a emocionálně podbarveným vyjadřováním – snaží pro angažovanost získat i adresáta, např.: *Jsou přece v životě hodnoty, kterými nelze „šibovat“ nebo „handlovat“ podle toho, jaký se ukáže den.* (Př. č. 227: RP 23. 8. 1975, s. 3).

Do oddílu expresivita a emocionalita řadíme následující vyjádření:

1. výrazy nespisovné a hovorové;
2. výrazy hanlivé;
3. expresivní užití proprií;
4. ironii;
5. samostatný větný člen;

6. klimax;
7. antiklimax;
8. nepřímá pojmenování.

2.2.1 Výrazy nespisovné a hovorové

Produktor se prostřednictvím nespisovných a hovorových výrazů snaží simulovat přátelský přístup k adresátovi, aby mohl snadněji proniknout do recipientova vědomí za účelem manipulace. Nespisovnost a hovorovost je rovněž komunistickou propagandou využívána ke zvýšení sugestivity vyjádření a hlavně k hodnocení (v našem případě zápornému) určité skutečnosti, čímž se produktor snaží v adresátovi vyvolat negativní emoce směrem k označovanému jevu: *Zatím však není zcela neobvyklým jevem mlčky trpěný stav, kdy část, zpravidla menší část, **doslova dře**, je zavalena prací a druhá část si pohodlnicky žije, „úřaduje“ a jen nerada bere na sebe odpovědnost.*⁷¹ (Př. č. 228: RP 1. 3. 1975, s. 1); *Pověstní takovou opatrností byli odedávna především rolníci. A není divu. Jako poddaní měli s pány své neblahé zkušenosti; dočkali se od nich jen **odírání** a ústrků.* (Př. č. 229: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Každý o každém věděl, na co a na kolik stačí, poznali okamžitě, jestli se některý „**ulejvá**“.* (Př. č. 230: RP 24. 5. 1975, s. 3).

Nespisovnost a hovorovost produktorovi slouží také k ozvláštnění a zdůraznění promluvočných úseků, čímž produktor také v adresátovi vyvolává dojem lidovosti komunikace: *Toto heslo se pro ně totiž stalo jakýmsi zlatým teletem, kterému se vytrvale klanějí a ačkoliv jsou za vykonávanou práci dobře placeni, zvykli si žít s nastavenou dlaní a považovat různé „**bakšise**“ za naprosto běžnou věc.*⁷² (Př. č. 231: RP 26. 7. 1975, s. 3); *Hůře je, když se šplhounství a kariérismus připisují politicky a společensky angažovaným lidem záměrně, jaksi programově, a jestliže účelem má být tyto lidi **otrávit**, znechutit, odradit.* (Př. č. 232: RP 13. 9. 1975, s. 3); *Co by nám bylo platné hovořit o socialismu, o cestě ke komunismu, kdyby si lidé navzájem **otravovali** život?* (Př. č. 233: RP 30. 12. 1975, s. 3); *Měli za zlé chudým lidem, že se „**míchají**“ do politiky.*⁷³ (Př. č. 234: RP 18. 10. 1975, s. 3); *Některé nám přednesl, neumělé, ale pěkné **šlehy** na pány i na toho „jeho pána“.* (Př. č. 235: RP 22. 11. 1975, s. 3).

---

⁷¹ Expresivní verbum *dře* je intenzifikováno adverbium *doslova*.

⁷² Řeč je o přísloví *zadarmo ani kuře nehrabe*.

⁷³ Produktor hovoří o sporu buržoazie s obyčejnými lidmi.

2.2.2 Výrazy hanlivé

Výrazy hanlivé mají vyvolat ve čtenáři negativní konotace a negativní hodnocení směrem k označovanému. Slouží k označení skutečností (osob, činností, vlastností, průvodních okolností atd.), které určitým způsobem vadí komunistickému režimu: *Octli se v ní například ti, kteří se v roce 1968 pokoušeli svést naši republiku z cesty socialistického vývoje a vyrvat ji z kruhu přátel, zrušit spolupráci a spojení, které zajišťovalo a zajišťuje šťastnou budoucnost a národní existenci našim národům.* (Př. č. 236: RP 12. 4. 1975, s. 2); *Naše občanka pohrdala vším, co ji ve své zemi obklopuje, bezuzdně poklonkovala před vším cizím.*⁷⁴ (Př. č. 237: RP 12. 4. 1975, s. 2); *Zatím však není zcela neobvyklým jevem mlčky trpěný stav, kdy část, zpravidla menší část, doslova dře, je zavalena prací a druhá část si pohodlnicky žije, „úřaduje“ a jen nerada bere na sebe odpovědnost.* (Př. č. 238: RP 1. 3. 1975, s. 1); *Naše socialistická vlast nenavazuje tak na kontinuitu celého revolučního dělnického hnutí, v němž kultura byla vždycky neoddělitelnou zbraní pracujících, i když někdy odváděla intelektuály v hnutí k elitářským úchylkám apod.*⁷⁵ (Př. č. 239: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Jevy, které všichni poctiví pracující odsuzují, jako je úplatkářství a korupce, případy soukromého podnikání maskovaného socialistickými institucemi, různého kšeftaření, melouchaření a rozkrádání socialistického majetku..., tyto jevy jsou možné jen proto, že se proti nim dost rozhodně nevystupuje...* (Př. č. 240: RP 22. 3. 1975, s. 3); *Hůře je, když se šplhounství a kariérismus připisují politicky a společensky angažovaným lidem záměrně, jaksi programově, a jestliže účelem má být tyto lidi otrávit, znechutit, odradit.* (Př. č. 241: RP 13. 9. 1975, s. 3); *Nevydávali se za „elitáře“ jako někteří z těch, kteří v krizových letech zradili stranu a pošpinili památku bojovníků za svobodu.*⁷⁶ (Př. č. 242: RP 8. 2. 1975, s. 3); *Je tragické i poučné, že pomoc hledají v kapitalistické cizině, u těch, kteří doma zlostně vystupují proti komunistům a naše renegáty přivinuli na svojí hrud' a berou je do ochrany jako své třídní bratry.*⁷⁷ (Př. č. 243: RP 22. 4. 1975, s. 2); *I v tomto případě se potvrzuje hluboká Marxova myšlenka, že reakce v úsilí oklamat masy, dezorientovat pokrokové síly udělá hrdinu z největšího zbabělce, ze zrádce vlastence, z kontrarevolucionáře – revolucionáře, z největšího lotra světce,*

⁷⁴ Hanlivé expresivum *poklonkovala*, které je ještě intenzifikováno adverbium *bezuzdně*, bez emotivního příznaku znamená *nekriticky obdivovat*, jak říká *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Praha, 2009).

⁷⁵ V tomto kontextu slovo *úchylkám* je užito jako hanlivé a jeho expresivita je ještě zdůrazněna adjektivem *elitářským*, které je v rámci komunistické propagandy užíváno s negativním emocionálním příznakem.

⁷⁶ Výraz *elitáři* v tomto kontextu obsahuje i silný ironický příznak. Tehdejší komunistická rétorika výrazy jako *elita* používala v ironickém slova smyslu, protože neuznávala existenci skutečností, které slovo *elita* mělo označovat.

⁷⁷ Produktor hovoří o emigrantech. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Praha, 2009) uvádí, že vyjádření *renegát* je hanlivé označení pro *odpadlíka, zrádce*.

z chorobného **kariéristy** bojovníka za svobodu.⁷⁸ (Př. č. 244: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Kolik jen máme příkladů i z vlastní naší práce. Kolikrát už různí nedočkavci způsobili ukvapeností a netrpělivostí leckteré škody.* (Př. č. 245: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Jestliže se přísně neodlišují lajdáci od poctivých pracovníků, může si leckdo říci, že co by se honil, dělal si starosti atd.* (Př. č. 246: RP 5. 7. 1975, s. 3); *Je třeba krok za krokem vytvořit v naší společnosti ovzduší nesmiřitelnosti s lajdáky, nepoctivci, ulejšváky.* (Př. č. 247: RP 5. 7. 1975, s. 3); *Měšťáctí politikové, badatelé, různí pisálkové se předháněli v hanobení Lenina.*⁷⁹ (Př. č. 248: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Na dělnických schůzích hovořili o socialismu, ale ve skutečnosti se paktovali s buržousty.* (Př. č. 249: RP 11. 10. 1975, s. 3); *Mají ve skutečnosti blízko ke „zdivočelým maloměšťákům“, jimž bylo čekání na příznivé podmínky neúnosné.*⁸⁰ (Př. č. 250: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Ale byli lidé, kteří se nedokázali smířit právě s tím, „už není pána“ a hledali si tedy „službu“ v zemích, kde nadále zůstali u moci páni, kde dělníci ještě nenabyli tolik síly, aby je mohli zahnat k čertu.*⁸¹ (Př. č. 251: RP 12. 4. 1975, s. 2) ; *I tito lidé se těšili na vánoce, že se aspoň najedí z milodarů, i když patřičně ocukrovaných „žebráckou pakáží“ a jinými milými názvy.*⁸² (Př. č. 252: RP 24. 12. 1975, s. 3).

2.2.3 Expresivní užití proprií

O expresivním užití proprií můžeme mluvit tehdy, když je na základě konkrétních vlastních jmen zobecňována vlastnost a charakteristika, která je přisuzována jejich nositelům.⁸³ V adresátovi může tento způsob užití propria vyvolat jak emoce negativní – tento případ se týká všech našich příkladů – tak ale i pozitivní: záleží na tom, jak je v daném období, v určité kultuře vnímána konkrétní osoba, na jejímž základě se exemplifikované vlastnosti prezentují. Často se ke zvýšení citové exprese užívá proprií

⁷⁸ Slova jako *kontrarevolucionář*, *kariérista* byla používána komunistickou propagandou jako prostředek k hanění osob. Tato označení vyvolávala negativní konotace, neboť měla označovat osoby, které vykonávaly věci pro komunistický režim nepřijatelné. (Stejně je tomu i v ostatních níže uvedených příkladech týkajících se hanlivého označení osob.)

⁷⁹ Výrazy jako *měšťák*, *měšťácký*, *maloměšťák* se v rétorice komunistické propagandy užívalo k vyvolání negativních konotací, neboť označované osoby a způsoby chování byly pokládány za tzv. maloburžoazii, která měla v očích komunistické moci společensky závadné chování (stejně je vnímáno i slovo *buržousta*). Stejný jev nalezneme také v příkladech č. 249 a 250.

⁸⁰ Negativně vnímané substantivum *maloměšťákům* je ještě intenzifikováno adjektivem *zdivočelým*.

⁸¹ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Praha, 2009) uvádí, že vyjádření *k čertu* se užívá buď v citoslovné platnosti, nebo při klení – je to vyjádření rozhořčení, zlosti, tudíž jde o jazykový prostředek se silnou expresivní složkou.

⁸² Hanlivé označení *žebráckou pakáží* má ukazovat na špatnost buržoazie v tom smyslu, že údajně užívala těchto hanlivých výrazů směrem k *obyčejným* lidem.

⁸³ *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 99) mluví o tzv. apelativizaci proprií, při které se proprium (vlastní jméno) stává apelativem (obecným jménem).

v plurálu: *Oprávněné rozhořčení poctivých občanů naší republiky je dáno navíc skutečností, že je ještě v živé paměti, jaké nedozírné škody a ztráty způsobili **Dubčekové, Smrkovští, Kriegelové, Mlynářové, Pelikánové, Šikové atd.** v letech 1968 a 1969 na všech úsecích života naší společnosti, do jakého neštěstí přivedli svou demagogií a podvodem mnoho lidí.*⁸⁴ (Př. č. 253: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Nepřátelům Československa, reakci mezinárodní, stejně jako domácím renegátům typu **Dubčeka, Kriegla a Mlynáře**, je tvořivé, klidné, budovatelské klima v naší zemi trnem v oku, protože je současně důkazem jejich krachu, krachu jejich záměrů.* (Př. č. 254: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Propůjčila se k tomu i část lidí u nás, která v krizových letech sehrála neblahou úlohu, jako **J. Smrkovský** a po jeho smrti **A. Dubček., Zd. Mlynář a další.*** (Př. č. 255: RP 13. 9. 1975, s. 2); *Jiní, jako **Pelikán, Šik a další**, se sice slovně hlásí k socialismu – revidují však základy marxismu-leninismu a odmítají reálný socialismus – ale jen se záměrem klamat dělnické hnutí, levicové síly a pracující na Západě.* (Př. č. 256: RP 13. 9. 1975, s. 2).

2.2.4 Ironie

Ironie neexistuje, není-li signalizována.⁸⁵ Nejde o to sdělit doslova řečené nebo míněné, jde o to, aby se sdělil protiklad řečeného nebo míněného. Proto ironii rozumíme jako *hře na komunikaci* (Nekula, 1990, s. 107).

Bečka (1992, s. 123) o ironii říká, že mluvčí jejím použitím vyjadřuje pravý opak toho, co míní. Zpravidla volí kladně hodnotící slova ve smyslu záporně hodnotícím. Pravý smysl se vyrozumívá ze situace, z kontextu a je vyznačen zabarvením hlasu a intonací věty. V psaném projevu se ironické užití někdy označuje uvozovkami (o tzv. ironických uvozovkách viz výše s. 48).

Pomocí ironie se produktor snaží v adresátovi vyvolat nedůvěru ke skutečnostem, které vadí komunistickému režimu. Produktor ironizované skutečnosti zesměšňuje, bagatelizuje, dává najevo od takových skutečností svůj odstup, zpochybňuje vztah skutečnosti a významu slova.

Produktor se pomocí ironie snaží znevážit osoby: *Zpravidla se takovému „borci“ začíná líbit úloha, do níž se svou vlastní falešnou představou, již sám o sobě vytvořil, plně*

---

⁸⁴ Tato vlastní jména – *Dubčekové, Smrkovští, Kriegelové, Mlynářové, Pelikánové, Šikové* – užitá v plurálu, tzv. intenzivním plurálu, zastupují komunistickou propagandou negativně vnímané vlastnosti – zrada, destrukce komunistického režimu, kontrarevoluce, pražské jaro atd. Mají posloužit i jako odstrašující a varovné příklady. Stejně je tomu i v příkladech č. 254–256. Zobecnující platnost proprií také posilují slova: *typu* (příklad č. 254), *jako* (příklad č. 255 a 256), která tato propria předcházejí, nebo shrnující označení *a další, atd.*, která naopak nalezneme za expresivně užitými proprii (příklady č. 253, 255 a 256).

⁸⁵ V našem případě je ironie signalizována hlavně pomocí uvozovek.

vžil.⁸⁶ (Př. č. 257: RP 18. 10. 1975, s. 3); *Netřeba připomínat, že člověk s takovým „charakterem“ zpravidla měří různými metry.*⁸⁷ (Př. č. 258: RP 18. 10. 1975, s. 3); *Zákonitě upadají do zapomnění, ale jejich ambice, slavomam, chorobná ctižádost různých falešných „tribunů lidu“ a „mužů roku“ však zůstává neukojena.* (Př. č. 259: RP 19. 4. 1975, s. 2); výroky či jiné produkty osob: *Dnes se ve svých „dopisech“, „pamětech“ či „rozhovorech“ nestydí vydávat za vůdce svých obětí, protože nikoho nezastupují.* (Př. č. 260: RP 19. 4. 1975, s. 2); *K tomu jim posloužily i tzv. Paměti Smrkovského a Dubčkovy dopisy.* (Př. č. 261: RP 13. 9. 1975, s. 2); *Krach „modelů“, které pravicoví oportunisté chtěli vnutit naší společnosti, je dnes natolik zřejmý, že ho nemohou nepřiznat ani ti zahraniční pozorovatelé, kteří nám nejsou politicky nikterak nakloněni.* (Př. č. 262: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Rozvláčná snůška notorických pomluv, která je v „dopise“ obsažena, se jako vejce vejci podobá běžné produkci z vykřičených antikomunistických líhní: o „policejním teroru“, o „násilí“, o „krachu“ našeho hospodářství a naší sociální politiky.* (Př. č. 263: RP 19. 4. 1975, s. 2).

Ironii komunistická propaganda užívá i ke znevážení skupin osob: *Naše socialistická vlast, v níž společnost prokazuje všestrannou péči rozvoji kultury, a to ne pouze hmotně, ale pozorností, kterou jí soustavně věnuje, se zařadila svou vysokou a uznávanou kulturností, svým uměním do velkého společenství opravdu kulturních zemí kulturností svého lidu, nikoli jenom „nějaké špičky“ nebo aristokratické „elity výjimečných jedinců“.* (Př. č. 264: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Popírali vedoucí úlohu strany také teoriemi o „elitě“, která by měla být povolána řídit společnost.*⁸⁸ (Př. č. 265: RP 15. 3. 1975, s.2); *Snažili se dělnické třídě namluvit, že prý je i v jejím zájmu, když vedoucí úlohu za ní převezme společenská „elita“, která jak tvrdili revizionisté, tomu všemu „více rozumí“.* (Př. č. 266: RP 7. 6. 1975, s. 3); *Tyto, byť ojedinělé hlasy posloužily našim nepřátelům k tomu, aby je vydávali za projev „vnitřní opozice“.* (Př. č. 267: RP 13. 9. 1975, s. 2); činnosti: *Takoví lidé obětují podstatu věci formě a hlavní své úsilí vynakládají na to, aby tak či onak otázku „uzavřeli“ nebo ji „přehráli“ do jiného úřadu.* (Př. č. 268: RP 1. 3. 1975, s. 1); *Zatím však není zcela neobvyklým jevem mlčky trpěný stav, kdy část, zpravidla menší část, doslova dře, je zavalena prací a druhá část si pohodlnicky žije, „úřaduje“ a jen nerada bere na sebe odpovědnost.* (Př. č. 269: RP 1. 3. 1975, s. 1); *Z dob,*

⁸⁶ Produktor kritizuje lidi, kteří se propracovávají na vedoucí místa jen kvůli svému osobnímu prospěchu. Označením *borec* hodnotí takového člověka.

⁸⁷ Substantivum *charakter*, pokud není blíže specifikováno adjektivem, může i takto samo vyjadřovat dobré vlastnosti – jak to jako jeden z významů tohoto slova uvádí *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Praha, 2009): *charakter = spolehlivá, nekompromisní, poctivá povaha.*

⁸⁸ Produktor hovoří o lidech, kteří se podíleli na procesu tzv. pražského jara.

kdy „**dělat politiku**“ bylo výsadou jedinců, měli s ní lidé nedobré zkušenosti. (Př. č. 270: RP 6. 12. 1975, s. 3); „**Konsolidovalo**“ se, ale výhradně na účet dělnické třídy. (Př. č. 271: RP 17. 5. 1975, s. 3).

Komunistická propaganda ironizuje i další skutečnosti nevyhovující komunismu: Avšak v době konjunktury mohla šířit mýtus o „**lidovém kapitalismu**“, „**státu všeobecného blahobytu**“, či „**plánovitém rozvoji**“. (Př. č. 272: RP 22. 4. 1975, s. 2); Vzpomínám si, jak kdysi obcházeli vesnice podomní obchodníci s nejrůznějšími „**záračnými**“ přípravky.⁸⁹ (Př. č. 273: RP 6. 9. 1975, s. 3); Měli bychom asi častěji naslouchat vyprávění těch, pro něž příslušnost ke straně byla poukázkou pro svérázná „**privilegia**“. V letech buržoazní republiky byli prvními, jež postihla „**pracovní vyluka**“ a pro které buržoazie velmi ochotně otvírala kriminály. (Př. č. 274: RP 5. 4. 1975, s. 3); Do druhé skupiny – 20 až 25 procent – by bylo možno zařadit ty, kdo byli zlákáni demagogickými hesly „**socialismus s lidskou tváří**“. (Př. č. 275: RP 13. 9. 1975, s. 2).

2.2.5 Samostatný větný člen

Encyklopedický slovník češtiny (2002, s. 101) za samostatný větný člen považuje výraz, který je buď předsunutý před výpověď, např.: **Historie naší epochy, to je historie leninských myšlenek ve všech odvětvích lidské činnosti, v ekonomice, politice, ve vědě i v kultuře.** (Př. č. 276: RP 22. 4. 1975, s. 1), nebo je naopak k výpovědi dodatečně připojovaný, tzv. parcelace, např.: **A tím je – čest. Občanská i lidská.** (Př. č. 277: RP 23. 8. 1975, s. 3).

2.2.5.1 Předsunutý větný člen

Častým cílem předsouvání větného členu je výraz vytknout, zdůraznit. Ve starší lingvistické literatuře se proto mluví o vytýkání větných členů (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002).

Produktor prostřednictvím předsunutého větného členu, jímž zdůrazňuje určitý promluvový úsek, dává najevo svou citovou angažovanost: **Praktická socialistická výstavba, to je škola, v níž roste nový socialistický člověk a masově si osvojuje vědecký světový názor.** (Př. č. 278: RP 17. 5. 1975, s. 1); **Překonat staleté návyky a tradice děděné z pokolení na pokolení – to je to nejtěžší.** (Př. č. 279: RP 8. 3. 1975, s. 3).

---

⁸⁹ Produktor hovoří o podomních prodejcích z dob 1. republiky.

V námi vybraných příkladech jsou předsunuté větné členy i hromaděny za sebou, čímž produktor maximalizuje emocionalitu svého vyjádření: *Vyrobeno navíc, uspořeno, zlepšeno – takový je stručný obsah někdy krátkých, jindy obsáhlejších, ale vždy významných zpráv, hlášení a článků.* (Př. č. 280: RP 5. 7. 1975, s. 3); *Mít dobrého, pevného, spolehlivého přítele, to je vždy dobrá věc.*⁹⁰ (Př. č. 281: RP 5. 12. 1975, s. 1); *Milióny nezaměstnaných, závrtná inflace, ekonomická stagnace a pokles výroby, hluboká nejistota a strach ze zítřku – to je dnes bilance kapitalismu.* (Př. č. 282: RP 4. 5. 1975, s. 2); *Trvalý vzestup, tvořivá práce, sociální jistota pro dnešek a nadějná perspektiva pro zítřek – to je bilance socialismu.* (Př. č. 283: RP 4. 5. 1975, s. 2); *Nahlodat, narušit tuto samozřejmost, bylo jedním ze záměrů pravicových oportunistů.* (Př. č. 284: RP 15. 3. 1975, s. 2).

2.2.5.2 Parcelace

Parcelace je vyčleňování syntaktických členů mimo *intonační* nebo *grafickou* větu. V rozparcelované větě je položen důraz na všechny vyčleněné členy (*Příruční mluvnice češtiny*, 1995), např.: *Ať už k dopisům či pamětem vede hmotný zájem, snaha přiživit nechvalnou slávu a jiné důvody, důsledek činu zůstává objektivně stejný – zrada. Občanská a politická. Ne z naivity, ne z nevědomosti. Zrada záměrná, vědomá.* (Př. č. 285: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Tak jsem koupil za své. Nejednou. Ale jinak to nešlo.* (Př. č. 286: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Připomínáme si, že se máme od koho učit. V budovatelské práci. V životě. V důslednosti při plnění stranických usnesení. Nesmiřitelnosti k projevům nekázně, k nešvarům a nepořádkům. Věrnosti zásadám proletářského internacionalismu.* (Př. č. 287: RP 8. 11. 1975, s. 3).

2.2.6 Klimax

Klimax neboli gradace za sebou řadí argumenty podle rostoucího stupně závažnosti (Hoffmannová, 1997), např.: *Velikost jeho díla, každým rokem, měsícem a dnem roste a mohutní tak, jak roste a mohutní věc socialismu, pokroku a míru.* (Př. č. 288: RP 22. 4. 1975).

Podobně se o tomto stylistickém jevu vyjadřuje i Trnka (2005, s. 117), který definuje klimax jako strukturu, v níž je každý další výrok silnější nežli ten předcházející.

---

⁹⁰ Řeč je o přátelství ČSSR a SSSR.

2.2.6.1 Vlastní gradace

Někdy je těžké určit, zda-li je první výrok významově vždy ten silnější než druhý – leckdy se oba výroky spíše blíží sdruženým synonymům – důležité však pro nás je, aby byl zachován určitý spád vyjádření: ***O lidské bídě, kterou jsme teprve pod vedením strany dokázali odstranit. O ponižování lidí, o pošlapávání lidské důstojnosti, s kterou skoncovalo socialistické společenské zřízení.*** (Př. č. 289: RP 1. 3. 1975, s. 3); ***Jak jinak než oportunistus v praxi můžeme nazvat situaci, kdy různé věci, různé problémy mohou a mají odpovědně rozhodnout a řešit už referenti, vedoucí oddělení, ale oni je pro „jistotu“ postoupí dál – do kolegií, k náměstkům, k ministrům a výš.*** (Př. č. 290: RP 1. 3. 1975, s. 1); ***Naopak Lenin a leninismus se staly majetkem celého pokrokového lidstva, ideje Lenina se staly velkou materiální silou, socialistická revoluce žije a rozvíjí se, když Lenin již není mezi námi.*** (Př. č. 291: RP 22. 4. 1975, s. 1); ***Čtou ho ve všech zemích, ve všech světadílech, učí se podle něho žít a bojovat.*** (Př. č. 292: RP 22. 4. 1975, s. 1); ***Komunistické hnutí je dnes nejmasovější, nejorganizovanější a též nejvlivnější společenskou silou Evropy a světa.*** (Př. č. 293: RP 22. 4. 1975, s. 1); ***Komunistická strana vítá tento vývoj, napomáhá mu, podporuje každou pozitivní a poctivou snahu.*** (Př. č. 294: RP 19. 4. 1975, s. 2); ***Dovedli zapálit a ovládnout masy pro činnost, jejíž plody byly třeba i v nedohlednu.*** (Př. č. 295: RP 31. 5. 1975, s. 3); ***„Síla komunistické strany je v lidu,“ psali jsem si na prapory od samého začátku boje za osvobození pracujících, za socialistickou společnost, za nový život.*** (Př. č. 296: RP 31.5. 1975, s. 3); ***To je naše povinnost vůči mladým soudruzkám a soudruhům, to je naše povinnost vůči celé straně.*** (Př. č. 297: RP 6.8. 1975, s. 1); ***Jen tak mohou dostát jménu komunista, jen tak mohou splnit svou úlohu člena komunistické strany a jen tak mohou svým osobním příkladem působit na ostatní své spoluobčany.*** (Př. č. 298: RP 6. 8. 1975, s. 1); ***Skvělá a hrdinná byla cesta vietnamského lidu k této metě.*** (Př. č. 299: RP 18. 10. 1975, s. 1); ***Vyrobeno navíc, uspořeno, zlepšeno – takový je stručný obsah někdy krátkých, jindy obsáhlejších, ale vždy významných zpráv, hlášení a článků.*** (Př. č. 300: RP 5. 7. 1975, s. 3); ***Hůře je, když se šplhounství a kariérismus připisují politicky a společensky angažovaným lidem záměrně, jaksí programově, a jestliže účelem má být tyto lidi otrávit, znechutit, odradit.*** (Př. č. 301: RP 13. 9. 1975, s. 3); ***V životě jednotlivce, kolektivu i celých národů je třeba věci vidět a posuzovat v celém kontextu historického pohybu.*** (Př. č. 302: RP 5. 12. 1975, s. 1).

Klimax může být vyjádřen také pomocí spojovacích výrazů nebo vsuvky: ***Strana si je situace vědoma, nesmiřuje se s ní a k nesmiřitelnosti s ní vybízí nejenom komunisty, ale všechny občany.*** (Př. č. 303: RP 22. 3. 1975, s. 3); ***Vztahů přátelství, spolupráce a***

spojenectví mezi národy Československa a Sovětského svaz je třeba si nejen vážít, ale uvědoměle pěstovat a rozvíjet. (Př. č. 304: RP 22. 3. 1975, s. 1); *Pracovník prý to je dobrý, ba výtečný.* (Př. č. 305: RP 30. 12. 1975, s. 3); *Nynější padesátníci, šedesátníci, sedmdesátníci – každopádně je jich většina – mohou s klidným svědomím hodnotit léta, kterými prošli.* (Př. č. 306: RP 9. 8. 1975, s. 3); *Ale jsou čtenáři – a není jich málo – kteří chtějí, aby jim noviny posloužily ještě jinak. Radou.* (Př. č. 307: RP 23. 8. 1975, s. 3); *Listopadové zasedání ústředního výboru jasně a zřetelně vyznačilo hlavní směry, kterými je třeba se ubírat: splnit – a ve vhodných oblastech i překročit – letošní úkoly státního plánu, pokračovat v úsilí o zvyšování životní úrovně obyvatelstva, nadále zdokonalovat práci všech orgánů, široce rozvíjet aktivitu a iniciativu pracujících a také zkvalitňovat práci každého komunisty, prohlubovat vnitrostranický život a plněji uplatňovat vedoucí úlohu komunistické strany v celé společnosti.* (Př. č. 308: RP 1. 4. 1975, s. 2).

2.2.6.2 Gradace pomocí slovesného času

Jazyk komunistické propagandy využívá k vytvoření napětí i slovesného času – někdy je tento způsob vytvoření klimaxu podpořen i příslušným příslovečným určením (viz příklad č. 311): *To platilo nejen včera. To platí dnes a bude platit i zítra.*⁹¹ (Př. č. 309: RP 5. 4. 1975, s. 3); *To je to nejcennější, co strana má, s čím se může vykázat, že si získala a získává důvěru uskutečňováním přání a tužeb lidu. Vždy tak vystupovala. Neříkala, poďte s námi a budete se mít dobře, ale: „Rozhodněte se pro cestu, kterou vám ukazujeme, bojujte za lepší příští a komunistická strana vás v tomto boji povede. A zvítězíme!“* (Př. č. 310: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Třáslí základy kapitalistického panství a třesou jimi podnes všude, kde se ještě kapitál drží u moci.* (Př. č. 311: RP 8. 11. 1975, s. 3); *Na světě nebylo a není člověka, jehož práce by byly tak rozšířeny jako Vladimíra Iljiče Lenina.* (Př. č. 312: RP 22. 4. 1975, s. 1).

2.2.6.3 Gradace hyperbolických výrazů

Sílu gradace klimaxu, a tím i přesvědčivost textu produktor podporuje i pomocí hyperboly.

Klimax působí nejvíce na adresátovu emocionalitu tím, že v něm vyvolává určité napětí, což vede čtenáře jak k větší pozornosti, tak k citové účasti.

---

⁹¹ Řeč je o socialistickém přístupu ke světu.

Produktor dále využívá toho, že své vyjádření nejen opakuje, ale zároveň stupňuje – adresát tímto způsobem snadněji přijme nadsázku, na kterou ho produktor postupně připravuje. *Dál tisíce a sta tisíce našich lidí putovalo po cizích zemích a až za moře, kde se ve velkém i v malém dali najímat do cizích služeb.* (Př. č. 313: RP 12. 4. 1975, s. 2); *Protože umění znamená mnoho, nesmírně mnoho pro výchovu socialistického člověka proti maloměšťačtví a vůbec v intencích stálého zdokonalování, nelze dopustit ani na tomto úseku lidské činnosti nějaké polevování, postávání stranou nebo přešlapování na místě.* (Př. č. 314: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Neboť jedině obrovský boj, největší v historii, mohl zastavit před válečným dobrodružstvím ty, kteří jsou schopni všeho, jen aby udrželi nadvládu peněz nad lidmi.* (Př. č. 315: RP 12. 7. 1975, s. 3); *A lidé, celá společnost, se s nositeli takových neřestí nemají a nesmějí smířovat. Často, přechasto jsem kdysi slýchávali i od dělníků, když jsme vymáhali něco pro všeobecný prospěch: „Co z toho máš, že si nedáš pokoj!“* (Př. č. 316: RP 1. 11. 1975, s. 3).

2.2.7 Antiklimax

U antiklimaxu je uspořádání argumentů podle stupně závažnosti sestupné (Hoffmannová, 1997).

Trnka (2005, s. 117) definuje antiklimax jako strukturu, v níž je každý další výrok slabší nežli ten předcházející.

Antiklimax rovněž vytváří určité napětí, které poutá adresátovu pozornost a budí ho k citové angažovanosti, a to směrem až k patosu, který je zřetelný v obou námi uvedených příkladech: *Byl jsem předsedou, zootechnikem, agronomem, traktoristou, vždy jsem byl tam, kde to – jak se říká – hořelo.* (Př. č. 317: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Při každé příležitosti znovu a znovu zdůrazňujeme, že nový život nebudují komunisté pouze pro sebe, ale pro všechny, pro všechny lid, naše národy.* (Př. č. 318: RP 1. 11. 1975, s. 3).

2.2.8 Nepřímá pojmenování

Nepřímé pojmenování je užití slova pro jinou skutečnost, než slovo běžně, tj. ve svém lexikálním významu, označuje (Bečka, 1992).

Hoffmannová (1997, s. 118–120) tyto jazykové prostředky označuje jako tropy a říká, že „patří do skupiny lexikálně-sémantické, využívají možností spojování jednoho výrazu s různými významy, překrývání a směšování významů, vytrhování výrazů z jejich obvyklých sémantických kontextů a standardních spojení.“

Podobně jako Hoffmannová se k této problematice vyjadřuje i Čechová (2008, s. 251), která tato jazyková provedení nazývá obraznými vyjádřeními a řadí k nim přirovnání, metonymii, synekdochu, metaforu a personifikaci. Dále říká, že tato obrazná pojmenování „plní v publicistickém projevu nejen svou funkci informativní, ale poutají čtenářskou pozornost a dodávají jazykovému projevu živosti a naléhavosti. Jimi obohacené sdělení pak bývá emocionálnější, procítěnější. Užitím obrazného vyjádření nedochází jen k pouhému konstatování sdělovaného, ale právě prostřednictvím obrazů jsou odhaleny i projevy kladného nebo záporného vztahu autora k obsahu sdělení a projev nabývá větší působivosti.“

Tato definice jen potvrzuje intenzifikující účinky nepřímých pojmenování (Bečka, 1992), tropů (Hoffmannová, 1997), obrazných pojmenování (Čechová, 2008) na adresáta.

Vlastnosti těchto obrazných pojmenování nám umožňují se jimi zabývat jako prostředky podporujícími nebo vytvářejícími persvazivní funkci.

2.2.8.1 Metafora

Podkladem metafory je užití slova na označení věci podobné (Bečka, 1992). Mezi dvěma pojmy, mezi pojmem, jehož slovní označení se bere za pojmenování (obraz metafory), a pojmem, jenž má být takto nepřímo pojmenován (základ metafory), je vztah podobnosti, tedy vztah vnější. Podobnost může být velice rozmanitá, nápadná i nenápadná, může se týkat základních znaků pojmu, ale též znaků podružných, průvodních a třeba i náhodných (viz tamtéž).

Metaforická vyjádření rovněž jako ostatní obrazná vyjádření dopomáhají produktovi k funkci přesvědčovací hlavně svou zvláštností a expresivností užití slov. Upoutávají recipientovu pozornost, a zvyšují tak účinek persvaze.

V příkladech produktor užívá metaforu převážně ve sděleních, kde chválí komunistický režim a vše, co je s ním spojené: *I v dešti amerických bomb neustále posiloval velké severní zázemí a vytrvale, statečně a vynalézavě bojoval pod praporem Národní fronty.* (Př. č. 319: RP 18. 10. 1975, s. 1); *Za léta od našeho osvobození vyrostlo v naší zemi mnoho růží – závody, domy, školy, nemocnice, hlavně socialističtí lidé.* (Př. č. 320: RP 1. 3. 1975, s. 3) *I to je přehlídka plodů třicetileté práce. Plodů neviditelných – a přece všudypřítomných.*⁹² (Př. č. 321: RP 17. 5. 1975, s. 3); *Jakkoli se škola modernizuje, ve vybavována důmyslnými pomůckami, její páteří i duší zůstane pedagog.* (Př. č. 322: RP

---

⁹² Řeč je o chválení komunistické práce.

29. 3. 1975, s. 2); *Z těch, kteří na úsvitu nových dějin byli na vrcholu sil a všechny je dali do služeb vlasti pro její rozkvět, nejsou už mnozí mezi námi.* (Př. č. 323: RP 17. 5. 1975, s. 3); *Pro nás, kteří bezprostředně budujeme novou, socialistickou společnost, není jméno V. I. Lenina jen vzpomínkou, která žije v našich srdcích.* (Př. č. 324: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Zrod Komunistické strany Československa, u jejíž kolébky stál V.I. Lenin, znamenal historický mezník v dějinách revolučního hnutí Československa i v historii našich národů.* (Př. č. 325: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Dílo Lenina se stalo nevyčerpatelnou studnicí, z níž čerpali, a kompasem, kterým se řídili českoslovenští revolucionáři, dílem, které jim pomáhalo správně se orientovat ve složitých třídních zápasech.* (Př. č. 326: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Dovedli zapálit a ovládnout masy pro činnost, jejíž plody byly třeba i v nedohlednu.*⁹³ (Př. č. 327: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Pochodeň zažehnutá v říjnu 1917 nám ovšem nesvítala pouze v dobách boje s vykořisťovateli. Pomáhá nám dnes stejně jako včera.* (Př. č. 328: RP 8. 11. 1975, s. 3); *Kompasem na této cestě je pro vědecký světový názor, marxismus-leninismus.* (Př. č. 329: RP 5. 12. 1975, s. 1).

Produktor metaforických vyjádření užívá i k hanění veškerých nepřátel komunismu: *Poté, když přestanou působit první dojmy z něčeho nového, nezvyklého, začínají ve všedním, každodenním životě utečence rozevírat propasti rozdílů.*⁹⁴ (Př. č. 330: RP 12. 4. 1975, s. 2); *Dnes už odpadla většina z toho, čím kapitalistický způsob výroby vychovával z lidí sobce, bezohledné prospěcháře, maloměšťáky, ustrašené človičky kulící si před sebou svou „kuličku“.* (Př. č. 331: RP 17. 5. 1975, s. 3); *Krise všechny tyto teorie smetla.*⁹⁵ (Př. č. 332: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Naopak zůstali ve své politické nahotě izolovanou hrstkou, politicky bezvýznamnou.*⁹⁶ (Př. č. 333: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Rozvláčná snůška notorických pomluv, která je v „dopise“ obsažena, se jako vejce vejci podobá běžné produkci z vykřičených antikomunistických líhní: o „policejním teroru“, o „násilí“, o „krachu“ našeho hospodářství a naší sociální politiky.* (Př. č. 334: RP 19. 4. 1975, s. 2); *V předválečné buržoazní republice se vytrubovalo do světa, že jsme vzorem demokracie, ostrovem klidu a pořádku.*⁹⁷ (Př. č. 335: RP 22. 11. 1975, s. 3); *I tito lidé se těšili na vánoce, že se aspoň najedí z milodarů, i když patřičně ocukrovaných „žebráckou pakáží“ a jinými milými názvy.*⁹⁸ (Př. č. 336: RP 24. 12. 1975, s. 3).

⁹³ Produktor mluví o agitátorech z 50. let.

⁹⁴ Produktor mluví o emigrantech.

⁹⁵ Jedná se o kapitalistické teorie.

⁹⁶ Produktor mluví politických podléjících se na tzv. polednové politice v roce 1968.

⁹⁷ Produktor kritizuje 1. republiku.

⁹⁸ Produktor kritizuje buržoazní a kapitalistické poměry.

V ostatních výpovědích, které v souvislosti s metaforami uvádíme, produktor poučuje a nabádá, co se by se mělo, nebo nemělo: *V celém širokém toku našeho vlivu na mladou generaci bychom neměli např. zapomínat na to, že mládež potřebuje významné a působivé vzory, které pozitivně ovlivňují její hodnotovou orientaci a ve svých důsledcích ji získávají pro naši socialistickou politiku.* (Př. č. 337: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Vědí, že ten, kdo je v čele, musí překonávat nejvíc překážek a s břemenem vlastních starostí často nést i balvan nepochopení jiných.*⁹⁹ (Př. č. 338: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Velký příliv nových, mladých lidí do našich řad vyžaduje, abychom kvalitě strany věnovali soustavnou neutuchající pozornost i tím, že se budeme o kandidáty i nové členy starat, a starat tak, aby z nich vyrostli opravdoví, zanícení a principiální komunisté.* (Př. č. 339: RP 6. 8. 1975, s. 1); *Dobře víme, že by bylo malou pomocí straně usnadňovat si tuto práci zahalováním se do pláště včerejší slávy a zásluh.* (Př. č. 340: RP 20. 9. 1975, s. 3).

2.2.8.2 Metonymie

Podle *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 98) metonymie „vzniká přenesením pojmenování na skutečnost, která je s původní skutečností spjata nějakou prostorovou, časovou, kvalitativní, funkční, příčinnou a jinou souvislostí či soumezností,“ (např. pojmenování části těla se přenáší na místo oděvu, s nímž je tato část v prostorovém kontaktu: *pata – pata punčochy*).

Jak již bylo výše řečeno, důvodem užití obrazných vyjádření je aktualizace pojmenování a zvýšení výrazové expresivity. Tyto prostředky pak svým ozvláštňením vyjádření produktorovi dopomáhají přesvědčit adresáta o dané skutečnosti.

Bečka (1992, s. 138) říká, že metonymie je pojmenování věci oklikou přes slovní označení věci, která je s ní v přímém vztahu, a to v místním, časovém, příčinném, např.: *Soudruh Klement Gottwald nám říkal, že nyní, po Únoru, když pracující v čele s komunistickou stranou převzali do svých rukou moc, padá veškerá odpovědnost za vývoj ve státě na nás, na komunisty.* (Př. č. 341: RP 22. 2. 1975, s.3); *Druzí, kteří se nechtějí smířit s myšlenkami mírového soužití, kteří celé roky žijí ze studené války, nazývají dokonce Helsinky novodobým Mnichovem a závěrečný dokument „cárem papíru“.* (Př. č. 342: RP 5. 12. 1975, s. 1).

Dále Bečka (viz tamtéž) mluví o tom, že se charakterizačními adjektivy a příslovci určují nejen lidé, nýbrž metonymicky i jejich projevy.

---

⁹⁹ Řeč je vedoucích pracovních KSČ.

Tato metonymická charakterizační adjektiva produktorovi slouží k ozvláštňení jeho sdělení – působí na adresátovy emoce a rovněž ho provokují k tomu, aby sdělení věnoval větší pozornost.

Adjektivy, která mají metonymický ráz, produktor danou skutečnost zároveň většinou i hodnotí: *Bohatý dnešek nespádl z nebe, nedovedl nás k němu žádný „automatický vývoj“, jak by se snažili lidem namluvit odpůrci socialismu doma i za hranicemi.* (Př. č. 343: RP 27. 9. 1975, s. 3).

Častým důvodem užití metonymie je také snaha zestručnit výraz (Bečka, 1992). Bečka píše, že do této skupiny můžeme zařadit i případy, které na první pohled vypadají jako personifikace:¹⁰⁰ *Strana neříkala zemědělcům – sjednoťte se ke společnému hospodaření a budete se mít dobře. (...) Dnes jsou zemědělci přesvědčení, že cesta, ke které je vyzvala strana, je jediné správná, a jejich důvěra v politiku strany je obrovská a pevná.* (Př. č. 344: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Ústřední výbor svou politikou dokazuje lidem, že to myslí dobře. Co řekne, to také splní.* (Př. č. 345: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Strana ve své politice vždy, v každém období věnovala velkou pozornost a trpělivost výchově svých členů, dbala, aby každý, kdo zastává jakoukoli funkci, „na to měl“.* (Př. č. 346: RP 29. 3. 1975, s. 2).

Komunistická propaganda využívá metonymie i k vyjádření časových údajů: *Život však jde dál. Již dnes přemýšlíme o zítřku.*¹⁰¹ (Př. č. 347: RP 9. 9. 1975, s. 1); *Dějiny však daly za pravdu nám, naše učení úspěšně prověřily.*¹⁰²

2.2.8.3 Synekdocha

Synekdocha spočívá v tom, že se celek označí jen některou svou částí nebo naopak – část se označí slovem pro celek (Bečka, 1992). *Příruční mluvnice češtiny* (2005, s. 99) považuje synekdochu za zvláštní typ metonymie. Je nejčastěji založena na souvislosti části a celku. Pojmenování části se přenáší na celek, nebo se pojmenování celku přenáší na část.

Synekdocha jako jazykový prostředek persvaze se vyznačuje hlavně svou výrazovou expresivitou a ozvláštňením pojmenování, které produktorovi slouží k upoutání adresátovi pozornosti a k působení na jeho emoce.

V souvislosti se synekdochou pojednává Bečka (1992, s. 140) o tzv. synekdochickém opisu. Synekdochický opis je založen na principu, že místo základního

¹⁰⁰ Bečka (viz tamtéž) dále říká, že nejde o skutečnou personifikaci, nýbrž o metonymické užití substantiva.

¹⁰¹ Produktor hovoří o tom, že i přes velké úspěchy socialismu nechtějí komunisté usnout na vavřínech.

¹⁰² Řeč je o komunistech.

dějového pojmu je vysloven některý typický děj průvodní, který je jeho složkou (viz tamtéž).

Synekdochický opis činí svou expresivní povahou sdělení živější a působivější. Produktor ho v námi vybraných příkladech užívá jak ve výpovědích, prostřednictvím kterých chválí komunistický režim a komunistický lid, tak i ve výpovědích, kde haní nepřátele socialismu: *Stejně jako nemůže za to, že leckdo skočí na lep nehodným lidem, byť i příbuzným. Odkáže jim třeba domek, a pak schne obavami, kam složit hlavu.* (Př. č. 348: RP 21. 6. 1975, s. 3); *Jestliže výdělků nebylo, pak odnikud nepřišla ani koruna.*¹⁰³ (Př. č. 349: RP 22. 11. 1975, s. 3).

2.2.8.4 Přirovnání

Přirovnání je založeno na podobnosti, a to na podobnosti nejrozmanitějšího druhu. Přirovnání doplňuje nebo nahrazuje adjektivum nebo příslovce (Bečka, 1992).

Podle *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 72) se ustálené přirovnání „užívá k charakteristice skutečnosti připodobněním určitého znaku k předem danému zobecněnému modelu. Jeho hlavní funkcí však bývá především intenzifikace, zdůraznění a kladné či záporné hodnocení tohoto znaku, např.: *zvědavý jako opice*“.

Přirovnání je persvazivním jazykovým prostředkem, který nejen hodnotí, zdůrazňuje či intenzifikuje vyjádření, ale zároveň podporuje i názornost produktorova sdělení. Rovněž je to prostředek, kterým produktor vyvolává dojem důvěrnějšího vztahu k adresátovi: *Dopisovatel, pišící čtenář, je však neoddělitelný od komunistických novin. Jako je vzduch neoddělitelný od našeho života.* (Př. č. 350: RP 20. 9. 1975, s. 3).

Některá přirovnání, která jsou v textech použita, patří mezi ustálené frazémy: *Lebka jako koleno byla totiž špatnou reklamou.*¹⁰⁴ (Př. č. 351: RP 6. 9. 1975, s. 3); *Rozvláčná snůška notorických pomluv, která je v „dopise“ obsažena, se jako vejce vejci podobá běžné produkci z vykřičených antikomunistických líhní: o „policejním teroru“, o „násilí“, o „krachu“ našeho hospodářství a naší sociální politiky.* (Př. č. 352: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Do staré, známé pravdy, čisté jako studánka, vnášejí někteří lidé dost nejasností.* (Př. č. 353: RP 7. 6. 1975, s. 3); *Pravicoví oportunisté mohli po určitou dobu plést hlavy nezkušeným lidem a zneužívat je ke svým kontrarevolučním cílům, ale jejich rozblječství a zhoubnost jejich teorií vyplavaly nakonec na povrch jako olej na vodu.* (Př.

¹⁰³ Produktor mluví o kapitalistické společnosti.

¹⁰⁴ Produktor kritizuje podomního prodejce přípravku na růst vlasů z dob první republiky.

č. 354: *RP* 15. 3. 1975, s. 2); *Jenomže to je, jako když hrách na stěnu hází.*¹⁰⁵ (Př. č. 355: *RP* 20. 12. 1975, s. 3).

2.3 Hodnocení

Podle Bečky (1992, s. 112) autor často věc nejen označuje, nýbrž i hodnotí, tj. zaujímá k ní postoj, chválí ji, nebo odsuzuje, naznačuje, zda je vhodná, žádoucí atd. Hodnocení v sobě obsahuje větší či menší míru osobního vztahu k věci, vnáší do slohu prvky subjektivní, které se někdy zesilují až v citovou expresivitu, jež hodnocení provádí.

Pro naši práci je vzhledem k povaze materiálu důležité hodnocení s platností kladnou či zápornou. Bečka (1992, s. 113) říká, že hodnotící příznak obsahují všechna slova, jež vyjadřují duševní vlastnosti, charakterizační adjektiva a substantiva i abstrakta a jejich odvozeniny. Když o někom řekneme, že je např. *nebojácný, upřímný, chytrý* atd., hodnotíme ho kladně, avšak řekneme-li o někom, že je např. *drzý, vychytralý* atd., pak ho hodnotíme záporně.

Jaroslava Nováková (2005, s. 147) ve své práci uvádí, že hodnotící výrazy mohou být jakákoli vyjádření, kterými lze adresáta úspěšně manipulovat.

Pozornost věnujeme jazykovým jevům, které jsou nositeli persvazivní funkce nebo ji podporují:

1. slova obsahující hodnocení přímo ve věcném významu;
2. superlativ;
3. jistotní modalita;
4. pojmenování neurčitá;
5. výrazy neurčité.

Hodnotící výrazy, ať už v podobě adjektiv, substantiv, adverbíí nebo verb, komunistická propaganda v tisku hojně využívá, a to jak výrazy s hodnotící platností pozitivní, tak i negativní.

Hlavním účelem výrazů, které mají hodnotící platnost pozitivní a vyvolávají v adresátovi pozitivní konotace vzhledem k označované skutečnosti, je snaha chválit, vyzdvihnout, obhájit všechny aspekty komunistické moci (zejm. osoby, události, místa, činy atd.) a přesvědčit adresáta o jejich správnosti.

Hlavním účelem výrazů, které mají hodnotící platnost negativní a vyvolávají v adresátovi negativní konotace vzhledem k označované skutečnosti, je snaha kritizovat,

---

¹⁰⁵ Produktor mluví o domácích odpůrcích socialismu, kterým by komunistická moc i odpustila, ale oni se ani tak nechtějí podrobit.

očernit vše (osoby, události, místa, činy atd.) nesocialistické a přesvědčit adresáta o špatnosti všeho, co není spjato se socialismem.

Komunistické propagandě jde tedy v rámci výrazů hodnotících o jasné vymezení dvou skupin: *dobrá* skupina, tzn. pozitivně hodnocená, kam patří socialismus, komunistická strana, spojenci a stoupcí socialismu atd.; a *špatná* skupina, tzn. negativně hodnocená, kam patří kapitalismus, imperialismus, nepřátelé socialismu, buržoazie atd.

2.3.1 Slova obsahující hodnocení přímo ve věcném významu

Bečka (1992, s. 113) píše o početné skupině slov, u nichž je hodnocení přímo součástí věcného významu, např. *hodnotit, oceňovat, chválit, obdivovat, hanit, odsuzovat, vinit, vytýkat, zasloužit se, vina, zásluha, zvelebit, povznést, pokrok, rozvoj*. Rovněž u některých determinantů je hodnocení součástí věcného významu, např. *znamení, významný, důležitý*, jedná se o tzv. hodnotící determinant.

2.3.1.1 Hodnotící determinant

Podle Bečky (1992, s. 114) pomocí hodnotících determinantů (adjektivum u substantiva, příslovce nebo příslovecný výraz u adjektiv a slovesa) mohou hodnotící funkci převzít i slova, která sama o sobě hodnotící být nemusí, např.: *Na to, že jedna bitva sice vítězně skončila, ale že v žádném případě nemůžeme polevit, nás upozorňoval hlavně soudruh Klement Gottwald, jehož vůdcovské schopnosti, stranická zásadovost a státnická moudrost přispěly nesmírným podílem k únorovému vítězství pracujících*. (Př. č. 356: RP 22. 2. 1975, s. 3).

Hodnotící determinanty ale také zintenzivňují působivost slov, ve kterých je hodnotící příznak součástí věcného významu, např.: *Dnes můžeme docenit nesmírnou moudrost a jasnozřivost těchto slov soudruha Gottwalda*. (Př. č. 357: RP 22. 2. 1975, s. 3).

2.3.1.1.1 Pozitivně hodnotící determinant

Determinant s hodnotící platností pozitivní komunistická propaganda užívá ve výpovědích, které mají adresáta přesvědčit o dokonalosti komunistického režimu. Pozitivně hodnotícím determinantem produktor blíže určuje veškeré skutečnosti, na kterých se snaží onu dokonalost komunistického režimu prokázat: *Vše spěje dál a výš, ale ne tak, že by to běželo samo od sebe, vývoj vpřed pohání a řídí uvědomělá lidská*

činnost.¹⁰⁶ (Př. č. 358: RP 15. 2. 1975, s. 2); Ty **slavné dny** bychom si ani nemusili připomínat, máme je **stále živě v paměti**.¹⁰⁷ (Př. č. 359: RP 22. 2. 1975, s.3); Je pravda, že byly různé představy o tom, jak rychle potom půjdeme, když jsme před 27 lety sváděli ten **velký zápas „kdo s koho“**, když ta **velká bitva skončila pro směr k socialismu**. (Př. č. 360: RP 22. 2. 1975, s.3); Tím spíše, že ty dnešní řešíme v podmínkách **rozvinuté socialistické společnosti**, kdy socialismus zakořenil v myslích i srdcích většiny našich lidí. (Př. č. 361: RP 8. 3. 1975, s. 3); Pravda, v uplynulých třiceti letech vznikla učitelská generace nového typu – generace spjatá se socialismem, generace **vysoce vzdělaná a zdatná**. (Př. č. 362: RP 29. 3. 1975, s. 2); **Rostoucí životní úroveň, upevňující se sociální jistoty lidí, prohlubující se kooperace, integrace a specializace mezi zeměmi RVHP, otvírají nové, nevídané perspektivy**. (Př. č. 363: RP 29. 3. 1975, s. 1); A to **bezpochyby** otevírá velmi **nadějné perspektivy, pro posílení společného státu, celé naší společnosti i pro utužení bratrských vztahů mezi národy naší vlasti**. (Př. č. 364: RP 29.3. 1975, s. 1); **Komunisté své cíle a ideje před nikým neskrývají. A čím širší masy si je osvojí, tím bude fronta pokroku a míru silnější a akceschopnější**. (Př. č. 365: RP 22. 4. 1975, s. 1); Jako **organizovaný, uvědomělý, ukázněný předvoj dělnické třídy vedla komunistická strana mnohaletý boj za osvobození nejen dělníků, ale všech pracujících**. (Př. č. 366: RP 31. 5. 1975, s. 3); **Skvělá a hrdinná** byla cesta vietnamského lidu k této metě. (Př. č. 367: RP 18. 10. 1975, s. 1); I v dešti amerických bomb neustále posiloval velké severní zázemí a **vytrvale, statečně a vynalézavě** bojoval pod praporem Národní fronty. (Př. č. 368: RP 18. 10. 1975, s. 1); Ale cožpak sama o sobě **dlouholetá, poctivá, spolehlivá a dobrá práce** není projevem **vynikajících lidských kvalit? Cožpak celý život zasvěcený obětavé a neúnavné práci pro společnost není dílem, před kterým se sluší s úctou smeknout?** (Př. č. 369: RP 23. 8. 1975, s. 1); Byl to **vskutku velkolepý boj, v němž si úspěšně vedl pokrokový lid celého světa**.¹⁰⁸ (Př. č. 370: RP 12. 7. 1975, s. 3); **Krásný je život, krásný tou prací a silou a životností socialistických myšlenek, které pozvedají lidstvo stále dál a výš**. (Př. č. 371: RP 9. 8. 1975, s. 3); **Trvalý vzestup, tvořivá práce, sociální jistota pro dnešek a nadějná perspektiva pro zítřek – to je bilance socialismu**. (Př. č. 372: RP 4. 5. 1975, s. 2); Mít **dobrého, pevného, spolehlivého přítele, to je vždy dobrá věc**.¹⁰⁹ (Př. č. 373: RP 5. 12. 1975, s. 1).

---

¹⁰⁶ Řeč je o životě v socialismu.

¹⁰⁷ Produktor mluví o dnech, kdy se moci chopil socialismus.

¹⁰⁸ Označením *pokrokový* produktor myslí socialistický.

¹⁰⁹ Produktor mluví o vztahu ČSSR a SSSR.

2.3.1.1.2 Negativně hodnotící determinant

Determinant s hodnotící platností negativní komunistická propaganda užívá ve výpovědích, které mají adresáta přesvědčit o špatnosti všeho, co neodpovídá potřebám komunistického režimu. Negativně hodnotícím determinantem produktor blíže určuje veškeré skutečnosti, na kterých se snaží prokázat špatnost toho, co jakýmkoli způsobem odporuje komunistickému režimu: *Bylo to žalostné dvacáté jubileum v očesané, ubité republice, a ani to, co z ní zbylo, nebylo jisté před rukou agresora.* (Př. č. 374: RP 8. 2., s. 3); *Milióny nezaměstnaných, závrtná inflace, ekonomická stagnace a pokles výroby, hluboká nejistota a strach ze zítřku – to je dnes bilance kapitalismu.* (Př. č. 375: RP 4. 5. 1975, s. 2); *Že pokračování rozvrtného vývoje by brzy vedlo k nepředstavitelnému chaosu a v pozdějším vývoji k ztrátě všech vymožeností, které přinesl socialismus, k obnovení kapitalismu se všemi průvodními jevy, které s sebou nese, jako jsou nezaměstnanost apod., a samozřejmě k závislosti na imperialistech.* (Př. č. 376: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Znovu a znovu si dnes, kdy se připravujeme k oslavě 30. výročí osvobození, připomínáme, že bez vedoucí úlohy strany stojící v čele pracujícího lidu bychom nikdy nemohli zvítězit nad tak strašným, silným a zkušeným nepřítelem, jakým byl kapitalismus.* (Př. č. 377: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Setkávám se v životě ještě s případy, kdy někteří funkcionáři mají přezíravý vztah ke spolupracovníkům a spoluobčanům, jednají hrubě a nesoudružsky.* (Př. č. 378: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Za nesmyslného a bezohledného vykořisťovatelského systému se především na hlavu žen snášely neduhy a zlořády starého kapitalistického světa.* (Př. č. 379: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Dožadují se upevnění agresivního paktu NATO, vytvoření západoevropské politicko-vojenské unie a zároveň nejhrubšími výpady a výmysly útočí proti společným organizacím socialistických zemí.* (Př. č. 380: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Tyto krátkozraké, stejně jako hanebné záměry spravedlivě utrpěly porážku.*¹¹⁰ (Př. č. 381: RP 19. 4. 1975, s. 2).

K determinantům sloužícím komunistické propagandě k negativnímu hodnocení a k vyvolání negativních konotací o hodnocené skutečnosti v adresátovi můžeme přiřadit i takové determinanty, které primárně hodnotící příznak nemají, ale získávají ho na základě dobového a společenského kontextu. Jedná se o „posun mezi kategorií adjektiv jakostních a relačních, když se z původně relačních adjektiv stávají jakostní. Příčinou je jejich stálé užívání v určitém pozitivním nebo negativním kontextu. Mytizovaný význam se v jakémkoli kontextu stává nedílnou součástí významu výrazu“ (Röhlich 2008. s. 113).

---

¹¹⁰ Produktor mluví o porážce pražského jara.

Mytizaci výrazu mohou podléhat i další slovní druhy, nejčastěji pak substantiva nebo adverbia.

Skutečnosti, které tato slova označují, považuje komunistická propaganda za skutečnosti, které mají být apriori a všeobecně vnímány negativně, nebo alespoň tak se tyto skutečnosti komunistická propaganda snaží prezentovat. Jsou to negativně hodnotící determinanty jako *buržoazní, imperialistický, kapitalistický, kontrarevoluční: Důsledně budeme postupovat proti zanášení buržoazních a maloburžoazních vlivů do oblasti kultury a umění, která je důležitou složkou politické a kulturní výchovy milionových mas.* (Př. č. 382: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Rozbiječská činnost pravičáků dezorientovala zejména mladé lidi, kteří z vlastního prožití těžké boje za osvobození pracujících za kapitalistické nadvlády a útlaku nepoznali.* (Př. č. 383: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Buržoazní morálka hodnotila lidi podle majetku. To především.* (Př. č. 384: RP 18. 10. 1975, s. 3); *Buržoazní demokracie je demokracie pro majetné vykořisťovatelské vrstvy.* (Př. č. 385: RP 5. 12. 1975, s. 1); *Neméně demagogickou je i buržoazní propaganda o lidských právech.* (Př. č. 386: RP 5. 12. 1975, s. 1). *Bude třeba překonávat odpor nejreakčnějších imperialistických kruhů ve světě a čelit různým pseudorevolučním, šovinistickým silám.* (Př. č. 387: RP 29. 11. 1975, s. 1). Dále to jsou slova, u kterých se produktor snaží vyvolat negativní konotace pomocí předpon *anti-* (*antikomunistický, antileninský, antisocialistický*) , *proti-* (*protisovětský, protilidový* atd.): *A důsledek? Rozvrat, který zachvátil všechny oblasti veřejného a politického života – ekonomiku, ideologii i zahraniční politiku. Pokoušejí se glorifikovat polednovou politiku a svou antisocialistickou, antileninskou, protilidovou kontrarevoluční činnost vydávají za revoluční.* (Př. č. 388: RP 22. 4. 1975, s. 2); *390 817 bylo vyškrtáno, ale ne všichni za to, že zastávali antisocialistické pozice.*¹¹¹ (Př. č. 389: RP 13. 9. 1975, s. 2); *Tomu odpovídá i jeho protisovětský, kontrarevoluční duch.* (Př. č. 390: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Rozvláčná snůška notorických pomluv, která je v „dopise“ obsažena, se jako vejce vejci podobá běžné produkci z vykřičených antikomunistických líhní: o „policejním teroru“, o „násilí“, o „krachu“ našeho hospodářství a naší sociální politiky.* (Př. č. 391: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Podářilo se nám izolovat pravicové a antisocialistické elementy.* (Př. č. 392: RP 13. 9. 1975, s. 2).

---

¹¹¹ Produktor mluví o členech strany, kteří byli vyloučeni po pražském jaru 1968.

2.3.1.2 Hodnotící substantiva a verba

Rovněž substantiva a verba, v nichž je hodnotící příznak součástí věcného významu, užívá produktor buď k prokazování dokonalosti komunistického režimu, nebo k usvědčování ze špatnosti všeho, co neodpovídá požadavkům komunistického režimu.

2.3.1.2.1 Pozitivně hodnotící substantiva a verba

O dokonalosti komunistického režimu se produktor adresáta snaží přesvědčit prostřednictvím užívání substantiv, jež v sobě obsahují pozitivní hodnocení: *Na to, že jedna bitva sice vítězně skončila, ale že v žádném případě nemůžeme polevit, nás upozorňoval hlavně soudruh Klement Gottwald, jehož vůdcovské schopnosti, stranická zásadovost a státnická moudrost přispěly nesmírným podílem k únorovému vítězství pracujících.* (Př. č. 393: RP 22. 2. 1975, s. 3); *Trvalý vzestup, tvořivá práce, sociální jistota pro dnešek a nadějná perspektiva pro zítřek – to je bilance socialismu.* (Př. č. 394: RP 4. 5. 1975, s. 2); *Reálný socialismus přebírá dějinnou iniciativu. Jeho úspěchy jsou nesporné.* (Př. č. 395: RP 8. 3. 1975, s. 1); *Obrovské úsilí socialistických zemí zajistit mírovou perspektivu všem lidem, pro všechny národy Evropy a světa vyplývá z podstaty socialismu, který stále více ukazuje svoje přednosti a převahu nad světem imperialismu.* (Př. č. 396: RP 22. 3. 1975, s. 1); *Tento způsob je vskutku projevem socialistických metod práce při výkonu státní správy a svědčí také o stěžejních přednostech našeho společenského zřízení.* (Př. č. 397: RP 29. 3. 1975, s. 1); *Komunisté své cíle a ideje před nikým neskrývají. A čím širší masy si je osvojí, tím bude fronta pokroku a míru silnější a akceschopnější.* (Př. č. 398: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Projevil se genius dosud skrytý v dělnické třídě, v lidech zkoušených a ubitých bídou.* (Př. č. 399: RP 22. 11. 1975, s. 3).

K dokazování dokonalosti komunistického režimu produktor užívá i pozitivně hodnotících verb: *Revolucionáři byli vždycky lidé vzdělání, oceňovali a doceňovali význam kultury a umění.* (Př. č. 400: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Vzhlížíme vždy k dalším metám z úrovně, které jsme právě dosáhli.* (Př. č. 401: RP 22. 2. 1975, s.3); *Byl to člověk, který přesáhl rámce své země, obsáhl celý svět.*¹¹² (Př. č. 402: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Velikost Lenina je v tom, že nejen obsáhl světodějně pravdy nahromaděné lidstvem, ale že zvládl a v podmínkách imperialismu rozvinul učení Karla Marxe a Bedřicha Engelse a dokázal ho geniálně realizovat v praxi.* (Př. č. 403: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Lid miluje otevřenost a ocenil, že strana k němu vždy otevřeně přistupovala.* (Př. č. 404: RP 31. 5. 1975, s. 3);

---

¹¹² Produktor mluví o Leninovi.

Rudé právo se zrodilo v boji proti zradě pravicových oportunistů v našem dělnickém hnutí, v bojích o socialismus se zocelovalo a vyrůstalo. (Př. č. 405: RP 20. 9. 1975, s. 3); *V tom je tedy základ úspěchů politiky strany, její síla a neporazitelnost.* (Př. č. 406: RP 1. 11. 1975, s. 3).

Jako příklady, kde je komunistický režim pozitivně hodnocen, uvádíme i výpovědi, ve kterých produktor užívá jak pozitivně hodnotících substantiv, tak verb, příp. dalších slov, ve kterých je pozitivně hodnotící příznak součástí přímo věcného významu. Pro určité kontexty je kumulace hodnotících slov velmi typická: *Dnes můžeme docenit nesmírnou moudrost a jasnožřivost těchto slov soudruha Gottwalda.* (Př. č. 407: RP 22. 2. 1975, s. 3); *Jejich mnohdy zdánlivě nenápadná činnost ve výrobě a společnosti obohacuje a umocňuje všechno to dobré, čím se vyznačuje a co s sebou přináší socialistické společenské zřízení.*¹¹³ (Př. č. 408: RP 8. 3. 1975, s. 1); *Několikanásobně se zvětšily objem výroby a bohatství naší společnosti.*¹¹⁴ (Př. č. 409: RP 22. 3. 1975, s. 1); *Velikost jeho díla, každým rokem, měsícem a dnem roste a mohutní tak, jak roste a mohutní věc socialismu, pokroku a míru.*¹¹⁵ (Př. č. 410: RP 22. 4. 1975, s. 1); *V důsledku změn v poměru sil mezi kapitalismem a socialismem ve prospěch socialismu a míru váha, autorita a vliv světové socialistické soustavy neustále roste.* (Př. č. 411: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Ve valné většině dnes lidé v obcích, JZD, na státních statcích i závodech dovedou ocenit dobrou práci komunistů pro společnost, pro dobro lidí.* (Př. č. 412: RP 1. 11. 1975, s. 3).

2.3.1.2.2 Negativně hodnotící substantiva a verba

K označení skutečností, které nevyhovují komunistickému režimu nebo jejichž předkládáním jsou kritizováni odpůrci režimu, užívá produktor negativně hodnotících substantiv: *A stejně i potom těžký život těch, kteří v buržoazní republice odhalovali lžidemokracii a lžihumanismus tehdejšího zřízení.* (Př. č. 413: RP 8. 2. 1975, s. 3); *Bylo to žalostné dvacáté jubileum v očesané, ubité republice, a ani to, co z ní zbylo, nebylo jisté před rukou agresora.* (Př. č. 414: RP 8. 2., s. 3); *Bez nich, bez těch tisíců revolucionářů, kteří už dávno před rokem 1945 odhalovali nespravedlnost a zřůdnost kapitalismu, bychom stěží tak rychle postupovali vpřed.* (Př. č. 415: RP 8. 2., s. 3); *Největší rány pak na pracující dolehly v době nezaměstnanosti, když bylo mnoho dělníků hnáno až na hranice zoufalství.* (Př. č. 416: RP 17. 5. 1975, s. 3); *O lidské bídě, kterou jsme teprve pod vedením*

¹¹³ Produktor hovoří o spolehlivých pracovnících žijících podle představ komunistického režimu.

¹¹⁴ Řeč je o stavu životní úrovně a hospodářství po příchodu socialismu.

¹¹⁵ Řeč je o díle Lenina.

strany dokázali odstranit. *O ponižování lidí, o pošlapávání lidské důstojnosti, s kterou skoncovalo socialistické společenské zřízení.* (Př. č. 417: RP 1. 3. 1975, s. 3); *V krizovém období socialistické společnosti rozhlašovali pravicoví oportunisté cosi o „podmíněné důvěře“.* (Př. č. 418: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Máme však co dělat s různými přežitky minulosti, se sobectvím, maloměšťáctvím, individualismem a dalšími jinými projevy, jež jsou cizí socialistickému duchu a socialistickému způsobu života.* (Př. č. 419: RP 24. 5. 1975, s. 1); *Miliony nezaměstnaných, závratná inflace, ekonomická stagnace a pokles výroby, hluboká nejistota a strach ze zítřku – to je dnes bilance kapitalismu.* (Př. č. 420: RP 4. 5. 1975, s. 2); *Že pokračování rozvratného vývoje by brzy vedlo k nepředstavitelnému chaosu a v pozdějším vývoji k ztrátě všech vymožeností, které přinesl socialismus, k obnovení kapitalismu se všemi průvodními jevy, které s sebou nese, jako jsou nezaměstnanost apod., a samozřejmě k závislosti na imperialistech.* (Př. č. 421: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Za nesmyslného a bezohledného vykořisťovatelského systému se především na hlavu žen snášely neduhy a zlořády starého kapitalistického světa.* (Př. č. 422: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Oprávněné rozhořčení poctivých občanů naší republiky je dáno navíc skutečností, že je ještě v živé paměti, jaké nedozírné škody a ztráty způsobili Dubčekové, Smrkovští, Kriegelové, Mlynářové, Pelikánové, Šiklové atd. v letech 1968 a 1969 na všech úsecích života naší společnosti, do jakého neštěstí přivedli svou demagogií a podvodem mnoho lidí.* (Př. č. 423: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Pro antikomunismus a antisovětlismus v Československu nepokvete pšenice nikomu.* (Př. č. 424: RP 19. 4. 1975, s. 2).

Skutečnosti, které vadí komunistickému režimu nebo jimiž jsou kritizováni odpůrci režimu, produktor označuje i negativně hodnotícími verby: *Octlí se v ní například ti, kteří se v roce 1968 pokoušeli svést naši republiku z cesty socialistického vývoje a vyrvat ji z kruhu přátel, zrušit spolupráci a spojenectví, které zajišťovalo a zajišťuje šťastnou budoucnost a národní existenci našim národům.* (Př. č. 425: RP 12. 4. 1975, s. 2); *Nemáme proč nějak v jejich životě napravovat to, co si sami pokazili.*¹¹⁶ (Př. č. 426: RP 12. 4. 1975, s. 2); *Nevydávali se za „elitáře“ jako někteří z těch, kteří v krizových letech zradili stranu a pošpinili památku bojovníků za svobodu.* (Př. č. 427: RP 8. 2. 1975, s. 3); *Nemohla nastat rovnoprávnost tam, kde byla žena štvána životem a k smrti týrána poměry, jež ji obklopovaly.* (Př. č. 428: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Cílem jejich činnosti je nejen pomlouvat socialismus v Československu, ale přímo mu škodit, poškozovat úsilí o mírové soužití zemí s rozdílným společenským zřízením, zdiskreditovat socialistické myšlenky, které mají ve*

¹¹⁶ Produktor hovoří o emigrantech.

světě stále větší přitažlivost. (Př. č. 429: RP 13. 9. 1975, s. 2); *Kapitalismus jako společenskoekonomické formace se již přežil.* (Př. č. 430: RP 5. 12. 1975, s. 1).

I ve výpovědích namířených proti nepřátelům komunismu dochází ke kumulaci negativně hodnotících výrazů a slov: *Pravicoví oportunisté mohli po určitou dobu plést hlavy nezkušeným lidem a zneužívat je ke svým kontrarevolučním cílům, ale jejich rozbíječství a zhoubnost jejich teorií vyplavaly nakonec na povrch jako olej na vodu.* (Př. č. 431: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Vážná ekonomická a sociální krize otrásá v současnosti mnohými kapitalistickými zeměmi a obnažuje všechna zla a rozpory imperialismu.* (Př. č. 432: RP 8. 3. 1975, s. 1); *Mezinárodní antikomunismus mobilizuje všechny své síly.* (Př. č. 433: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Přivedli celou naši společnost na pokraj katastrofy, k prázdným krámům a kolik lidí pomýlili!*¹¹⁷ (Př. č. 434: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Nebýt socialismu, střetávali bychom se i my dnes se stejnými zlořády a nešvary, které přináší kapitalistický systém.* (Př. č. 435: RP 25. 10. 1975, s. 3).

2.3.2 Superlativ

Klemperer (2003, s. 223–232) se o superlativu vyjadřuje jako o nejpůsobivějším prostředku řečníka a agitátora, podle něj je to reklama v pravém slova smyslu. Dle způsobu tvoření člení superlativ do několika skupin:

- a) běžné superlativní tvary adjektiv, např.: *Komunismus je organicky spjat s co nejvyšší kulturností.* (Př. č. 436: RP 1. 2. 1975, s. 1);
- b) neurčitá pojmenování vyjadřující superlativní hodnotu, např.: *Jedině socialismus je schopen zabezpečit trvalý, harmonický rozvoj společnosti i jedince.* (Př. č. 437: RP 18. 1. 1975, s. 2);
- c) výrazy typu *světový, historický, světodějný* vyjadřující superlativní hodnotu, např.: *Velikost Lenina je v tom, že nejen obsáhl světodějně pravdy nahromaděné lidstvem, ale že zvládl a v podmínkách imperialismu rozvinul učení Karla Marxe a Bedřicha Engelse a dokázal ho geniálně realizovat v praxi.* (Př. č. 438: RP 22. 4. 1975, s. 1).

V zásadě se budeme držet Klempererova pojetí superlativu, ale ještě ho doplníme o pragmatický přístup, tzn. že budeme rozlišovat výpovědi, kde jsou superlativní konstrukce užity k hodnocení kladnému (pozitivnímu), či zápornému (negativnímu).

Produktor své sdělení superlativem nejen obohacuje o hodnotící příznak, ale zároveň ho většinou i značně hyperbolizuje.

---

¹¹⁷ Řeč je o politicích, kteří se účastnili procesu tzv. pražského jara v roce 1968.

2.3.2.1 Běžné superlativní tvary adjektiv

Užitím běžného superlativního tvaru adjektiva se produktor ve svých výpovědích o označovaných skutečnostech vyjadřuje buď kladně, nebo záporně.

2.3.2.1.1 Pozitivně hodnotící superlativ

Kladné superlativní hodnocení se v rámci komunistické propagandy vztahuje ke všem možným skutečnostem, které komunistická strana může využít k demonstraci svých kladů: *Že to vede k přimknutí **nejlepších** talentů právě k hnutí a ke komunistické straně, nemusíme u nás ani dokazovat.* (Př. č. 439: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Zájmem dělnického hnutí je, aby se zvyšovala kulturní míra demokratizace, aby všeobecná kulturnost zaznamenala **co největší** míru demokratizace, protože dělnickému hnutí v jeho revolučních záměrech jde přece o **co největší** míru skutečné demokratičnosti na všech úsecích lidského života a práce, činnosti.* (Př. č. 440: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Drtivá většina **nejtalentovanějších** umělců byla za buržoazní republiky ve straně nebo ji podporovala.* (Př. č. 441: RP 1. 2. 1975, s. 1); *To je to **nejcennější**, co strana má, s čím se může vykázat, že si získala a získává důvěru uskutečňováním přání a tužeb lidu. Vždy tak vystupovala. Neříkala, pojďte s námi a budete se mít dobře, ale: „Rozhodněte se pro cestu, kterou vám ukazujeme, bojujte za lepší příští a komunistická strana vás v tomto boji povede. A zvítězíme!“* (Př. č. 442: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Socialistické myšlenky jsou myšlenky spravedlivé, mají na mysli to **nejlidštější** dobro.* (Př. č. 443: RP 1. 3. 1975, s. 3); ***Nejlepší** představitelé této generace nesli v sobě sílu, která se rodí je tam, kde lidé se vším, co je jim vlastní, pochopí, že nejen mohou, ale musí vstoupit do zápasů společenských antagonistů a udělat svoje.*¹¹⁸ (Př. č. 444: RP 5. 4. 1975, s. 3); *Ano, tato generace obstála v dobách **nejtěžších**.* (Př. č. 445: RP 5. 4. 1975, s. 3); *To bude i náš **nejcennější** přínos pro vítězství socialismu a komunismu na celém světě.* (Př. č. 446: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Bylo by nelogické a nepřirozené, aby komunisté, kteří mají **nejhumánnější** cíle a **nejpokrokovější** ideologii, zájmy totožné se zájmy pracujících na celém světě, se měli této možnosti zříci.* (Př. č. 447: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Komunistické hnutí je dnes **nejmasovější**, **nejorganizovanější** a též **nejvlivnější** společenskou silou Evropy a světa. Pamatujeme si ještě dobře, jak první agitátoři a šířitelé komunistického učení chodili od vesnice ke vsi, ze schůze na schůzi a málem od domu k domu a trpělivě vysvětlovali lidem, že komunistická strana pracuje v jejich **nejvlastnějším** zájmu.* (Př. č. 448: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Stojí za zmínku i fakt, že **nejbojovnějším** obráncem státu,*

¹¹⁸ Produktor mluví o generaci prvních komunistů v poválečném Československu (viz i příklad č. 445).

samostatnosti byla právě komunistická strana. (Př. č. 449: RP 17. 5. 1975, s. 1); *Jakmile pracující lid a jeho nejvyspělejší část – proletariát – vystoupil na politické jeviště, začali se psát nové dějiny lidstva.* (Př. č. 450: RP 6. 12. 1975, s. 3); *Nejreakčnější kruhy imperialismu se začaly znepokojoovat a nyní zesilují odpor proti zmírňování napětí. Tomuto boji obětovalo všechno úsilí mnoho našich nejlepších lidí, členů strany.* (Př. č. 451: RP 31. 5. 1975, s. 3); *A slova velkého sovětského učenice se naplňují. Naplňují se nejodvážnější a nejkrásnější lidské tužby.*¹¹⁹ (Př. č. 452: RP 19. 7. 1975, s. 1); *Vždyť příklad učitele je příkladem nejpresvědčivějším.* (Př. č. 453: RP 29. 3. 1975, s. 2).

Komunistická propaganda si v superlativech libovala natolik, že není výjimkou uvádění do superlativních tvarů slov, u nichž je další superlativizování zbytečné, nebo dokonce nesmyslné, např.: *Socialismus se stal v naší zemi nejskutečnější skutečností.* (Př. č. 454: RP 11. 10. 1975, s. 3); *Je nejsvětější povinností všech, z nichž se strana skládá, aby se o důvěru ve stranu snažil každý a všude na tom místě, kam je strana postavila.* (Př. č. 455: RP 1. 3. 1975, s. 3).

2.3.2.1.2 Negativně hodnotící superlativ

Produktor se užíváním superlativů vyjadřujících negativní hodnocení snaží adresáta přesvědčit, že to nejhorší, co může být, je být odpůrcem nebo nepřítelem komunistického režimu: *Jen nejtemnější síly světové reakce a odpůrci míru a mírového soužití na této planetě chtějí činit z výzkumu kosmického prostoru další zbraň agrese a obestírat jej mlhami záhad a tajemství.* (Př. č. 456: RP 26. 7. 1975, s. 1).

Často komunistická propaganda využívá jako synonymní pojmenování k superlativu nejhorší označení nejreakčnější: *Nejreakčnější kruhy států NATO usilovaly o to, aby uvrhli Československo alespoň do částečné mezinárodní izolace – jako „trest“ za to, že se imperialismu nepodařilo vytrhnout naši zem ze socialistického společenství.* (Př. č. 457: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Nejreakčnější kruhy imperialismu se začaly znepokojoovat a nyní zesilují odpor proti zmírňování napětí.* (Př. č. 458: RP 31. 5. 1975, s. 3); *V této akci se sjednotili domácí odrodilci a emigranti s nejreakčnějšími mezinárodními silami.* (Př. č. 459: RP 13. 9. 1975, s. 2); *Bude třeba překonávat odpor nejreakčnějších imperialistických kruhů ve světě a čelit různým pseudorevolučním, šovinistickým silám.* (Př. č. 460: RP 29. 11. 1975, s. 1).

---

¹¹⁹ Produktor mluví o Leninovi.

2.3.2.2 Neurčitá pojmenování vyjadřující superlativní hodnotu

Tato superlativní vyjádření jsou svou podstatou hyperboly, které mají za úkol adresáta přesvědčit o tom, že jedině socialismus je pro něho to nejlepší: *Splníme-li úkoly letošního roku, cožpak to nebude jedinečný výkon?* (Př. č. 461: RP 23. 8. 1975, s. 1); *Konečně se i ti nejzatvrzelejší zastánci příštípkaření přesvědčili o tom, že budoucnost má jediné socialistické zemědělství.* (Př. č. 462: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Ve světle rostoucí agresivnosti imperialismu vystupuje v celé velikosti skutečný humanismus socialismu, který jediný může zaručit národům i jednotlivcům skutečnou důstojnost.* (Př. č. 463: RP 8. 3. 1975, s. 1).

2.3.2.3 Výrazy typu světový, historický, světodějný

Klemperer (2003, s. 52) píše: „Tento režim¹²⁰ se bere tak vážně, je o trvalosti svých institucí natolik přesvědčen nebo o tom chce tak velmi přesvědčovat, že každá maličkost, kterou rozbíhá, vše, čeho se dotkne, má historický význam.“

Výrazům typu světový, historický, světodějný je superlativní hodnota vlastní nebo jim ji lze v určitém kontextu přikládat: *Vezměme například, jaký jindy a jinak než v socialismu neuskutečnitelný kvalitativní zvrát nastal v SSSR, kde v historicky neuvěřitelně krátké době lid dokázal dospět z bídy analfabetismu k výšinám soudobé kulturnosti.* (Př. č. 464: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Denní trpělivou práci musíme pokládat za nezbytnou k tomu, aby i to velké a – dejme tomu – historické mohlo být uděláno.* (Př. č. 465: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Kompasem na této cestě je pro ně vědecký světový názor, marxismus-leninismus.* (Př. č. 466: RP 5. 12. 1975, s. 1);¹²¹ *Zrod Komunistické strany Československa, u jejíž kolébky stál V. I. Lenin, znamenal historický mezník v dějinách revolučního hnutí Československa i v historii našich národů.* (Př. č. 467: RP 22. 4. 1975, s. 1).

Dále sem řadíme adjektiva, příp. adverbia, typu *socialistický, komunistický, socialisticky* a *komunisticky*, u kterých zaznamenáváme posun mezi kategorií relační a jakostní. Tyto výrazy leckdy svým hodnotícím příznakem dokonce přesahují běžné superlativní výrazy, neboť jazyk komunistické propagandy se recipienta snaží přesvědčit o tom, že *socialisticky, soudružsky, komunisticky* představuje nejvyšší stupeň směrem ke kladnému (nejlepšímu). Tato slova primárně hodnotící příznak nemají, ale získávají ho na základě dobového a společenského kontextu. Skutečnosti, které označují, považuje

¹²⁰ Klemperer (viz tamtéž) mluví o totalitním režimu.

¹²¹ Produktor hovoří o *kompasu*, dle kterého se řídí komunisté.

komunistická propaganda za skutečnosti, které mají být apriori a všeobecně vnímány pozitivně, nebo alespoň tak se tyto skutečnosti komunistická propaganda snaží prezentovat: *Konstatovalo*¹²² *potěšitelný stav konsolidace v tomto ohledu, ale současně komunisticky zásadově stanovilo nové úkoly, náročnější, složitější, ale dosažitelné.* (Př. č. 468: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Socialistický čas rychle změnil všechny měřítka.*¹²³ (Př. č. 469: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Je prostě třeba u mladé generace – a nejenom u mladé generace – v každodenním životě klást důraz na to, jak socialisticky myslet, socialisticky žít, socialisticky pracovat, zabavovat se přžitků, které všelijakým způsobem doznívají.* (Př. č. 470: RP 24. 5. 1975, s. 1); *Socialistické myšlenky jsou myšlenky spravedlivé, mají na mysli to nejlidštější dobro.* (Př. č. 471: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Za léta od našeho osvobození vyrostlo v naší zemi mnoho růží – závody, domy, školy, nemocnice, hlavně socialističtí lidé.*¹²⁴ (Př. č. 472: RP 1. 3. 1975, s. 3); *O těchto a podobných manýrách nehodných socialistického zřízení se často mluví.* (Př. č. 473: RP 22. 3. 1975, s. 3); *Praktická socialistická výstavba, to je škola, v níž roste nový socialistický člověk a masově si osvojuje vědecký světový názor.* (Př. č. 474: RP 17. 5. 1975, s. 1); *Za vybudování vyspělé socialistické společnosti!* (Př. č. 475: RP 9. 9. 1975, s. 1); *Ale právě v takových kolektivech, kde není všechno zdravé a správné, je třeba umět říci otevřeně komunistické slovo.* (Př. č. 476: RP 6. 8. 1975, s. 1); *Krásný je život, krásný tou prací a silou a životností socialistických myšlenek, které pozvedají lidstvo stále dál a výš.* (Př. č. 477: RP 8. 3. 1975, s. 1); *Historie naší epochy, to je historie leninských myšlenek ve všech odvětvích lidské činnosti, v ekonomice, politice, ve vědě i v kultuře.* (Př. č. 478: RP 22. 4. 1975, s. 1).

2.3.3 Jistotní modalita

Podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002, s. 267) je jistotní modalita indikace různé míry jistoty mluvčího o platnosti sdělovaného obsahu – kladného, záporného i podmíněného.

Prostřednictvím jistotní modalit dává produktor najevo svůj postoj ke sdělovanému i ke skutečnosti, kterou popisuje. Vyjádření postoje autora má také vliv na působivost sdělení (Čechová, 2008). Produktor se vyjádřením svého postoje snaží zvýšit věrohodnost sdělení, které sám popisuje jako pravdivé nebo je vydává za všeobecně

---

¹²² Jedná se o zasedání vlády.

¹²³ *Socialistický čas* znamená v tomto vyjádření produktora tu nejlepší a nejpokrokovější dobu.

¹²⁴ *Socialističtí lidé* znamená v tomto vyjádření produktora nejlepší lidé, tedy takoví, kteří splňují všechna kritéria nastavená komunistickou mocí.

přijímané pravdy. Komunistická propaganda dotvrzuje svými postoji jak sdělení sloužící ke chvále komunistického režimu, tak sdělení sloužící k hanění odpůrců režimu.

Bečka (1992, s. 87) píše, že konstrukce odkazující ke všeobecnosti, prostřednictvím které produktor dává najevo svůj postoj, buď mají připomínat, co by čtenář měl sám vědět, nebo říkají, co by bylo dobré, aby čtenář věděl. K vyjádření všeobecnosti podle Bečky (viz tamtéž) slouží všeobecný podmět, který může být tvořen několika typy konstrukcí lišících se od sebe nejčastěji vztahem ke slovesné osobě.

Konstrukce odkazující ke všeobecnosti může produktor vytvořit prostřednictvím zamlžení agense, v *Příruční mluvnici češtiny* (1995, s. 534) se píše o tzv. anonymizaci agense: **Vypráví se** *hodně o takových případech, že bez příslušného „podmáznutí“ se to nebo ono nedostane, neopraví, anebo když, tak pozdě.* (Př. č. 479: RP 22. 3. 1975, s. 3); **Říká se**, *že lidé jsou solí země. Můžeme obrazně říci, že ženy jsou její životodárnou rosou.* (Př. č. 480: RP 8. 3. 1975, s. 1); **Potvrzuje se**, *že více hlav víc ví, a také více zmůže.*¹²⁵ (Př. č. 481: RP 19. 4. 1975, s. 2); **Je pravda**, *že byly různé představy o tom, jak rychle potom půjdeme, když jsme před 27 lety sváděli ten velký zápas „kdo s koho“, když ta velká bitva skončila pro směr k socialismu.* (Př. č. 482: RP 22. 2. 1975, s. 3); **Není pochyb o tom**, *že má velký vliv na rozšiřování a upevňování československo-sovětského přátelství.* (Př. č. 483: RP 22. 3. 1975, s. 1); **Je nesporné**, *že vždy budou existovat rozdíly mezi lidmi, například rozdílné postavení v zaměstnání apod.* (Př. č. 484: RP 18. 10. 1975, s. 3).

Jistotní modalitu produktor také vyjadřuje za pomoci modálních výrazů: **Lze říci**, *že je ve znamení nejen trvalého a všestranného, ale navíc zrychleného vzestupu.*¹²⁶ (Př. č. 485: RP 29. 3. 1975, s. 1); **Nelze zapomenout**, *jaký to byl vztah k životu, jaký souhrn morálních zásad a jaký systém hodnot byl vlastní těmto lidem.* (Př. č. 486: RP 5. 4. 1975, s. 3); nebo pasiva: **Budiž mi dovoleno napsat**, *že tato generace v sobě nesla i velkou revoluční vášeň a ušlechtilý romantismus zápasu, který se jí stal smyslem života.* (Př. č. 487: RP 5. 4. 1975, s. 3).

Produktor využívá i tzv. inkluзивu, při němž se obsah slovesného tvaru a zájmena 1. osoby týká mluvčího, adresáta a další množiny osob k nim přináležejících (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002): **Známe** *hodně případů, kdy se přímo uvnitř ze závodů ztrácí nenápadně to, co se na jiném místě pracně získává.* (Př. č. 488: RP 24. 5. 1975, s. 3); **Dobře víme**, *že by bylo malou pomocí straně usnadňovat si tuto práci zahalováním se do pláště včerejší slávy a zásluh.* (Př. č. 489: RP 20. 9. 1975, s. 3); **Víme**,

¹²⁵ Produktor píše o nutnosti kolektivní spolupráce.

¹²⁶ Řeč je o socialistickém hospodářství.

kolikrát Lenin ve svém životě mírnil i krotil různé úspěchance a netrpělivce, kterým bylo ztrátou času čekat na vývoj příznivých podmínek a pracovat trpělivě, aby se příznivé podmínky uskutečnily. (Př. č. 490: RP 29. 3. 1975, s. 2); **Víme**, že se leckde nad nimi jen mávne rukou: „Administrativa – věční byrokrati.“ (Př. č. 491: RP 26. 7. 1975, s. 3); **Dobře víme**, že by bylo malou pomocí straně usnadňovat si tuto práci zahalováním se do pláště včerejší slávy a zásluh. (Př. č. 492: RP 20. 9. 1975, s. 3); **Víme** z vlastních zkušeností, že není mnoho zapotřebí k tomu, aby třeba menší plamínek z jedné části světa rychle přeskočil do částí jiných. (Př. č. 493: RP 12. 7. 1975, s. 3).

K vyjádření jistotní modality produktor užívá i postojových částic:¹²⁷ **Škoda** ponechávat takový dopis jako pouhé sdělení redakci, bylo by užitečné, aby se s jeho myšlenkami seznámilo co nejvíce lidí. (Př. č. 494: RP 13. 9. 1975, s. 3); Každá revoluční strana se očišťuje od revolučních členů. **Žel**, u nás jsme tak po celá léta nečinili. (Př. č. 495: RP 13. 9. 1975, s. 2).

Častým prostředkem vyjádření jistotní modality jsou také částice modální,¹²⁸ kterými produktor dotvrzuje své sdělení: **Ano**, zlikvidovali jsme všechno to, co vedlo ke kontrarevoluci. (Př. č. 496: RP 22. 4. 1975, s. 2); **Ano**, nerovnoprávnost lidí jako sociální jev existovala v naší zemi v dobách buržoazní republiky. (Př. č. 497: RP 18. 10. 1975, s. 3); **To ano**, socialistický stát si jich váží a vytváří skvělé podmínky pro růst a výchovu dětí. (Př. č. 498: RP 13. 12. 1975, s. 3); **Ano**, mít pro své rodné, blízké pěkný dárek, to bylo vždy velkou touhou vánoc, kterou může každý podle svého přání uspokojit až teprve v opravdu svobodné socialistické republice. (Př. č. 499: RP 24. 12. 1975, s. 3); **Ano**, komunisté se hlásí k tradicím sociální demokracie, hlásí se však k tradicím revolučním, nikoli k tradicím sociálně demokratického oportunismu a třídního zrádovství. (Př. č. 500: RP 11. 10. 1975, s. 3); **Pravda**, v uplynulých třiceti letech vznikla učitelská generace nového typu – generace spjatá se socialismem, generace vysoce vzdělaná a zdatná. (Př. č. 501: RP 29. 3. 1975, s. 2); **Pravda**, dali jsme poslední sbohem této staré společnosti už před hezkou řádkou let a základní kritéria života v socialistické společnosti jsou naprosto jiná. (Př. č. 502: RP 26. 7. 1975, s. 3); **Ovšem**, vedoucí úloha strany – není nic shora daného. (Př. č. 503: RP 15. 3. 1975, s.2); **Není jistě** zapotřebí zdůrazňovat, že naprostá většina soudruhů, kterým strana svěřila odpovědnou práci, ji **jistě** vykonává dobře. (Př. č. 504: RP 1. 3. 1975, s. 3); **Tento způsob je vskutku** projevem socialistických metod práce při výkonu státní

¹²⁷ Postojové částice jsou výrazy sloužící mluvčímu k vyjádření subjektivního postoje k obsahu výpovědi, např.: *bohudík / bohužel, škoda* atd. (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002).

¹²⁸ Modální částice udávají stupeň pravděpodobnosti jisté výpovědi, resp. vyjadřují různou míru jistoty (víry, přesvědčení) mluvčího o platnosti sdělovaného obsahu (*Encyklopedický slovník češtiny*, 2002).

správy a svědčí také o stěžejních přednostech našeho společenského zřízení. (Př. č. 505: RP 29. 3. 1975, s. 1); A to **bezpochyby** otevírá velmi nadějně perspektivy, pro posílení společného státu, celé naší společnosti i pro utužení bratrských vztahů mezi národy naší vlasti. (Př. č. 506: RP 29. 3. 1975, s. 1).

Své názory, hodnocení a postoje produktor v rámci komunistické propagandy vyjadřuje i pomocí vsuvek: *V.I Lenin říkal – a to má stálou platnost – „Kontrola plnění, kontrola toho, co z usnesení prakticky vzejde, to je základní a hlavní úkol.“* (Př. č. 507: RP 1. 3. 1975, s. 1); *Denní trpělivou práci musíme pokládat za nezbytnou k tomu, aby i to velké a – dejme tomu – historické mohlo být uděláno.* (Př. č. 508: RP 29. 3. 1975, s. 2); *To jen v čítankách schematických příběhů bylo často – a ke škodě věci – hledání a poznání revoluční pravdy těchto lidí zbavováno toho, co je přirozeností člověka, který nemůže být bez lásky i bolesti, radosti i smutku.* (Př. č. 509: RP 5. 4. 1975, s. 3); *Podobně i pamflet, který A. Dubček formálně adresoval Federálnímu shromáždění ČSSR, ale který ve skutečnosti, jak se dnes jasně ukázalo, byl jeho autorem nebo jeho pomahači určen zcela jinému adresátu.* (Př. č. 510: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Jiní, jako Pelikán, Šik a další, se sice slovně hlásí k socialismu – revidují však základy marxismu-leninismu a odmítají reálný socialismus – ale jen se záměrem klamat dělnické hnutí, levicové síly a pracující na Západě.* (Př. č. 511: RP 13. 9. 1975, s. 2); *Do druhé skupiny – 20 až 25 procent – by bylo možno zařadit ty, kdo byli zlákáni demagogickými hesly „socialismus s lidskou tváří“.* (Př. č. 512: RP 13. 9. 1975, s. 2); *Proces revolučních přeměn – a do něho je nutno počítat i proces nejtěžší, proces ve vědomí lidí – není snadný.* (Př. č. 513: RP 17. 5. 1975, s. 1); *Vysvětlují tím také pro ně – jak nijak nepopírají – neblahou skutečnost, že právě rostoucí životní úroveň u nás získává stále širší podporu lidových mas politice naší strany a vlády.* (Př. č. 514: RP 27. 9. 1975, s. 3).

2.3.4 Pojmenování neurčitá

V *České stylistice* (1992, s. 98–99) Bečka nerozlišuje mezi neurčitostí nucenou (věc není plně známa) a neurčitostí úmyslnou. Vytčená neurčitost však může dodávat výrazu i hodnotící odstín přezíravosti, podceňování. K vyjádření neurčitosti se užívá hlavně zájmen ukazovacích, přivlastňovacích, neurčitých, ale funkci neurčitosti v námi shromážděném materiálu mohou plnit i další výrazy, např. zájmenná neurčitá příslovce.

Komunistická propaganda užívala neurčitosti (kromě vyjádření vlastní neurčitosti v případě neznámé skutečnosti) také jako persvazivní jazykové techniky. Produktor ji užívá v námi vybraných textech za účelem podceňování, zesměšňování až opovrhování

označovanou skutečností (tzn. že takovou skutečnost hodnotí negativně), k čemuž mu slouží hlavně neurčitá zájmena a neurčité zájmenné příslovce s hodnotící platností negativní: *V krizovém období socialistické společnosti rozhlašovali pravicový oportunisté cosi o „podmíněné důvěře“*. (Př. č. 515: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Buržoazní propaganda straší, že naše kolektivní posuzování problémů současného světa je motivováno snahou vytvořit jakési řídicí centrum*. (Př. č. 516: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Vedle falešné teze, že u nás neexistuje jakási „vnitřní opozice“ si naši nepřátelé vymysleli další falešné tvrzení*. (Př. č. 517: RP 13. 9. 1975, s. 2); *Pravicový oportunisté požadovali, že by strana a její orgány měly stát jaksi „nad“ tím vším, co se u nás děje*. (Př. č. 518: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Změny, o nichž hovoříme, se přitom promítají do života nás všech ne jaksi najednou, ale krok za krokem*. (Př. č. 519: RP 17. 5. 1975, s. 3); *Jsou lidé, kteří říkají, že dnešní vysoká životní úroveň a velká péče o lidi jsou věci jakéhosi mechanického vývoje, který prý tak jako tak směřuje stále vpřed*. (Př. č. 520: RP 17. 5. 1975, s. 3); *Samozřejmě že jsou i takoví, kteří se cítí „ukřivdění“ a neřeknou, co všechno konečnému rozhodnutí předcházelo*. (Př. č. 521: RP 29.3. 1975, s. 2); *Nevydávali se za „elitáře“ jako někteří z těch, kteří v krizových letech zradili stranu a pošpinili památku bojovníků za svobodu*. (Př. č. 522: RP 8. 2. 1975, s. 3).

Hromadění neurčitých výrazů může mít i za následek dezorientaci adresáta v textu: *Zkušenosti nás poučily, že se nevyplácí v současném světě, v němž stále platí zákony třídního boje, podceňovat působení a pokusy ideových nepřátel na kulturní frontě, kde se někdy může na jistý čas vydávat něco za něco jiného, kde buržoazní propaganda působí jinými metodami, než třeba v ekonomice*. (Př. č. 523: RP 1. 2. 1975, s. 1); *Kdykoliv a kdekoliv někdo na jakémkoli místě propadl sebeuspokojení a domníval se, že už to všechno dělá tak dobře, že se ani nedá cokoli zlepšit, zůstal stát, ustrnul a způsobil tím hospodářské i politické škody*. (Př. č. 524: RP 22. 2. 1975, s. 3).

Neurčité výrazy mohou i násobit sugestivitu vyjádření: *Kdysi, před léty, v času vlády buržoazní diktatury, zastavili horníci chilských měděných dolů práci na protest proti nelidskému vykořisťování*. (Př. č. 525: RP 16. 8. 1975, s. 3); *Trefně to kdysi vyslovil Vladimír Mináč, když napsal, že čistýma rukama ještě nikdo nevyrobil ani cihlu*. (Př. č. 526: RP 5. 4. 1975, s. 3).

2.3.5 Výrazy neurčité

Bečka (1986, s. 38) termínem *výrazy neurčité* označuje slova, jež naznačují povšechným náznamem skupiny lidí, které není třeba výslovně jmenovat (Bečka, 1986).

Patří mezi ně výrazy jako *masy*, *hlasy*, *kruhy*, *síly*, *živly*, *elementy*. Tyto neurčité výrazy mívají často hodnotící platnost, většinou zápornou.

Čechová (2008, s. 257) o výrazech neurčitých mluví jako o výrazech zobecnující sdělení. Píše, že jde o protichůdnou tendenci k uvádění konkrétního činitele děje a přesných fakt. Jde tedy o vyjádření neurčité, povšechné, popř. obecně shrnující.

2.3.5.1 Výrazy neurčité sloužící k maximalizaci negativního hodnocení

Neurčitými výrazy použitými v negativním slova smyslu se produktor v adresátovi snaží vyvolat odstup, nedůvěru, strach až odpor ke skutečnostem, které tato neurčitá označení zastupují: *Nejreakčnější kruhy států NATO usilovaly o to, aby uvrhly Československo alespoň do částečné mezinárodní izolace – jako „trest“ za to, že se imperialismu nepodařilo vytrhnout naši zem ze socialistického společenství.* (Př. 527: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Rozumněji a realističtěji uvažující síly v kapitalistických zemích docházejí k správnému pochopení, že plány na „blokádu“ či „izolaci“ jsou mrtvé, že skutečný život jde dál.* (Př. č. 528: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Tyto, byť ojedinělé hlasy posloužily našim nepřátelům k tomu, aby je vydávali za projev „vnitřní opozice“.* (Př. č. 529: RP 13. 9. 1975, s. 2); *Buržoazní demokracie je demokracie pro majetné vykořisťovatelské vrstvy.* (Př. č. 530: RP 5. 12. 1975, s. 1); *Jen nejtemnější síly světové reakce a odpůrci míru a mírového soužití na této planetě chtějí činit z výzkumu kosmického prostoru další zbraň agrese a obestírat jej mlhami záhad a tajemství. Jen nejtemnější síly světové reakce a odpůrci míru a mírového soužití se dnes znovu postavily proti sovětsko-americké vědecké spolupráci.* (Př. č. 531: RP 26. 7. 1975, s. 1); *Podarilo se nám izolovat pravicové a antisocialistické elementy.* (Př. č. 532: RP 13. 9. 1975, s. 2); *Bude třeba překonávat odpor nejreakčnějších imperialistických kruhů ve světě a čelit různým pseudorevolučním, šovinistickým silám.* (Př. č. 533: RP 29. 11. 1975, s. 1).

2.3.5.2 Výrazy neurčité označující skupiny podléhající manipulaci

Produktor používá neurčitých výrazů také k označení určité složky společnosti, která má být zranitelná, bezbranná, manipulovatelná a kterou před negativními vlivy kapitalismu může ochránit pouze komunismus a jeho moc: *Jaké metody používají, aby oklamali masy, o tom máme dost příkladů i z naší nedávné historie.* (Př. č. 534: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Jiní, jako Pelikán, Šik a další, se sice slovně hlásí k socialismu – revidují však základy marxismu-leninismu a odmítají reálný socialismus – ale jen se záměrem klamat dělnické hnutí, levicové síly a pracující na Západě.* (Př. č. 535: RP 13. 9. 1975, s. 2);

Revolučním odstraněním kapitalismu a budováním nové, socialistické společnosti procházejí pracující masy pod vedením dělnické třídy školou výchovy a zabývají se nánosu starého řádu. (Př. č. 536: RP 26. 11. 1975, s. 3); I v tomto případě se potvrzuje hluboká Marxova myšlenka, že reakce v úsilí oklamat masy, dezorientovat pokrokové síly udělá hrdinu z největšího zbabělce, ze zrádce vlastence, z kontrarevolucionáře – revolucionáře, z největšího lotra světce, z chorobného kariéristy bojovníka za svobodu. (Př. č. 537: RP 22. 4. 1975, s. 2); Komunisté své cíle a ideje před nikým neskrývají. A čím širší masy si je osvojí, tím bude fronta pokroku a míru silnější a akceschopnější. (Př. č. 538: RP 22. 4. 1975, s. 1); Dovedli zapálit a ovládnout masy pro činnost, jejíž plody byly třeba i v nedohlednu. (Př. č. 539: RP 31. 5. 1975, s. 3); Síla strany není v jejím počtu, ale ve vlivu, který vykonává na masy pracujících. (Př. č. 540: RP 17. 5. 1975, s. 1).

2.4 Intertextovost

Za intertextové považujeme ty případy navazování, kdy se jistá část, rovina nebo jistý výstavbový princip pretextu stávají součástí navazujícího textu, ale i případy, kde se díky již existujícím vztahům k jinému textu (textům) zvýznamňuje i to, že jistá část, rovina pretextu převzaty nebyly. Podstatou intertextovosti¹²⁹ tedy není přítomnost pretextu (jeho části) v navazujícím textu, ale to, že se součástí významové výstavby tohoto textu stává vztah k pretextu (Homoláč 1996, s. 47).

Čechová (2008, s. 126) říká, že vzájemné vztahy mezi komunikáty / texty, intertextovost, se projevují navazováním, přičemž může jít o přímé pokračování, ale také o popření až odmítnutí předchozího.

Získávací a přesvědčovací funkce je zvýrazněna připomínkou myšlenek významných lidí, odvoláním se na trvale platné hodnoty lidové frazeologie nebo na rozmanitá okřídlená rčení. Druhá, vložená komunikační linie je projevem tendence opírat se o názor autority a integrovat cizí poznatky (Čechová, 2008).

V rámci této práce intertextovost členíme do tří oddílů:

1. Frazeologie a idiomatika;
2. Odvolávání se na autoritu;
3. Vsuvka jako prostředek intertextuality.

---

¹²⁹ Čapková (2005, s. 39) píše, že se pro termín intertextovost užívá i dalších označení: intertextualita, intertextové navazování, transtextualita nebo textuální intersubjektivita.

2.4.1 Frazeologie a idiomatika

Frazeologií celkově nazýváme soubor ustálených spojení slov. Jsou to složená pojmenování, která bereme jako pojmenovací jednotky, v nichž významová samostatnost slov je značně oslabena nebo vůbec zrušena (Bečka, 1992).

Eva Minářová (2005, s. 132) ve své studii píše: „K persvazivním prostředkům patří i frazémy a parémie i jejich obměny a modifikace.“

Příruční mluvnice češtiny (1995, s. 71) říká, že k typickým, i když ne zcela nutným, znakům frazémů patří metaforičnost a expresivnost, dále se ve frazémech mohou vyskytovat a archaismy i prvky monokolokabilní (tj. takové, které se mimo konkrétní frazém v jazyce nevyskytují, např. *honit bycha, mít prě*).

Vzhledem k tématu naší práce je důležité, že frazeologické i idiomatické výrazy slouží k přesvědčivějšímu, expresivnějšímu a ozvláštňujícímu vyjádření, které může produktorovi dopomoci přimět adresáta k souhlasu s jeho tvrzením.

Dalším důležitým znakem frazémů a idiomů je intertextovost (Čechová, 2008) – již samotná existence frazeologických vyjádření je založena na intertextovosti. Produktor si frazeologická a idiomatická vyjádření běžně půjčuje, a navazuje tak na myšlenky a vyjádření buď konkrétního známého produktora (méně časté), nebo spíše na tzv. lidovou moudrost. Podle míry intertextovosti frazeologická a idiomatická vyjádření členíme na:

- 1) intertextovost frazémů a idiomů v širším slova smyslu;
- 2) vlastní intertextuální frazeologie a idiomatika

2.4.1.1 Intertextovost frazémů a idiomů v širším slova smyslu

Mezi frazémy s intertextuální povahou v širším slova smyslu řadíme lidové a kolokviální frazémy, o nichž Čechová (2008, s. 254) říká, že jsou to frazémy, které jsou vlastní spontánní běžně mluvené komunikaci, např.: *Nepřátelům Československa, reakci mezinárodní, stejně jako domácím renegátům typu Dubčeka, Kriegla a Mlynáře, je tvořivé, klidné, budovatelské klima v naší zemi trnem v oku, protože je současně důkazem jejich krachu, krachu jejich záměrů.* (Př. č. 541: RP 19. 4. 1975, s. 2).

Lidové a kolokviální frazémy dělíme na dvě skupiny podle Čermáka (*Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy, neslovesné*, 1988 a *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné*, 1994) a *Příruční mluvnice češtiny* (1995, s. 72) na frazeologické výrazy neslovesné a slovesné.

2.4.1.1.1 Výrazy neslovesné

Výrazy neslovesné se zapojují do vět až v konkrétních kontextech a podle potřeby jsou v nich gramaticky formovány (*Příruční mluvnice češtiny*, 1995): *Pro trpělivost, která se v pravý čas změnila v rozhodnost, bez jakéhokoli stínu váhavosti, máme příklad v energičnosti, s jakou Lenin dával výzvu k Říjnové revoluci.* (Př. č. 542: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Nic na tom nemohli změnit ani ti, kteří se jako mečem oháněli zaklínadlem, že mají čisté ruce.* (Př. č. 543: RP 5. 4. 1975, s. 3); *Změny, o nichž hovoříme, se přitom promítají do života nás všech ne jaksi najednou, ale krok za krokem.*¹³⁰ (Př. č. 544: RP 17. 5. 1975, s. 3); *Rozhodovalo, o čem se mohli přesvědčit na vlastní oči.* (Př. č. 545: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Snad nikde se neprojevila staletím vypěstovaná nedůvěřivost jako při těch prvních krůčcích ke společnému hospodaření.*¹³¹ (Př. č. 546: RP 1. 3. 1975, s. 3); *S prázdnými kapsami lze totiž sotva uskutečňovat další rozvoj socialistické společnosti včetně cílevědomého zvyšování životní úrovně nás všech.* (Př. č. 547: RP 26. 7. 1975, s. 3); *Sovětský svaz byl nejen světlým příkladem pro spravedlivější uspořádání života, ale i protifašistickou baštou, k níž se upínaly úzkostlivé pohledy nejen jednotlivců, ale celých národů ohrožených strašlivou metlou lidstva.* (Př. č. 548: RP 8. 11. 1975, s. 3); *Přicházejí do hotového, nezažili na vlastní kůži těžké začátky společného hospodaření.*¹³² (Př. č. 549: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Ženy se bok po boku s muži zúčastňují stávek a všech akcí proti kapitalistickému vykořisťování, boje za právo na práci, za chléb a základní lidské svobody.* (Př. č. 550: RP 8. 3. 1975, s. 1); *Nezradit tóny pastýřské fujary, dech lidí, ptáků, rostlin a stromů této země, nezradit sebe sama znamenalo bez výhrad a zadních vrátek vložit svůj život do výhnné lidského zápasu za lepší a spravedlivější svět.* (Př. č. 551: RP 5. 4. 1975, s. 3).

2.4.1.1.2 Výrazy slovesné

Výrazy slovesné mohou mít podobu hotové věty. Do kontextu se zapojují jako celek (*Příruční mluvnice češtiny*, 1995): *Obrat od studené války ke zmírňování napětí vyvolal určitou dezorientaci mezi nepřáteli mírového soužití, zahnal je tak říkajíc do slepé uličky.* (Př. č. 552: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Nic nejde přeskochit, nic z toho, co zákonitě provází prosazování přeměn, úkoly výstavby socialismu a komunismu, se nedá hodit za hlavu, odložit snad jen pro to, že nám to není právě zvlášť příjemné a že nás to zdržuje.*

¹³⁰ Řeč je o změnách, které přináší socialismus.

¹³¹ Produktor hovoří o nedůvěřivosti, kterou měl v lidech vyvolat kapitalistický režim za 1. republiky.

¹³² Produktor připomíná práci a zásluhy po roce 1948.

(Př. č. 553: RP 22. 2. 1975, s. 3); *Kolik je dnes ve světě rádců, kteří **trousí rozumy**, jaký by měl náš socialismus být a jaký ne.* (Př. č. 554: RP 30. 8. 1975, s. 3); *A právě v tom si jsou blízké, že **svědomí hryže** především tam, kde se nedostává odpovědnosti.* (Př. č. 555: RP 15. 11. 1975, s. 3); *Nepomáhají v takových případech výmluvy – měl jsem toho moc, **nevěděl jsem, kde mi hlava stojí.***¹³³ (Př. 556: RP 15. 11. 1975, s. 3); *Vždyť se všechno dělalo k tomu, aby se znárodnění oddálilo, ne-li vůbec **smetlo ze stolu!*** (Př. č. 557: RP 25. 10. 1975, s. 3); *Naší straně jde především o to, aby se před nimi **nezavíraly oči**, aby nebyly obcházeny, aby se komunisté a spolu s nimi ostatní pracující dokázali k problémům **postavit čelem** a překonat je.* (Př. č. 558: RP 20. 12. 1975, s. 3); *Statisíce komunistů každodenně svou prací dokazují, že jim **leží na srdci** zájem společnosti, prospěch celku.* (Př. č. 559: RP 1. 11. 1975, s. 3); *Je tragické i poučné, že pomoc hledají v kapitalistické cizině, u těch, kteří doma zlostně vystupují proti komunistům a naše renegáty **přivinuli na svojí hrud'** a berou je do ochrany jako své třídní bratry.* (Př. č. 560: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Kde na to ti lidé brali sílu, co jim nedalo **složít ruce v klín** a čekat na příznivější podmínky? Jaké pohnutky v nich mobilizovaly nečekané zdroje odhodlání nepovolit, nevzdat se? Chopili se snad příležitosti, aby získali svým hrdinstvím vysoká státní vyznamenání nebo mimořádné hmotné odměny? Ani jedno, ani druhé!* (Př. č. 561: RP 23. 8. 1975, s. 1); *Pro antikomunismus a antisovětiismus v Československu **nepokvete pšenice nikomu.*** (Př. č. 562: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Dělnická třída, která převzala historickou odpovědnost, **nesla a nese na svých bedrech** hlavní tíhu budování socialismu.* (Př. č. 563: RP 26. 2. 1975, s. 2); *Někteří z nás se narodili tak časně, že se stali svědky dob, v nichž odcházely panovnické dynastie a vládu nad svými věcmi **bral do svých rukou** lid.* (Př. č. 564: RP 31. 5. 1975, s. 3).

2.4.1.2 Vlastní intertextuální frazeologie a idiomatika

Vlastní intertextuální frazeologii a idiomatiku tvoří přísloví, rčení, pořekadla a okřídlená slova a charakterizuje ji ucelenost smyslu výpovědi i bez příslušného kontextu. Produktor si je povahy zmiňovaných výpovědí vědom, a tak je často uvádí slovy *říká se, podle známého přísloví, podle starého českého rčení, jak říká lidová moudrost* apod., čímž přiznává intertextuální povahu vyjádření: *Špatné příklady kazí dobré mravy, říká se trefně.*¹³⁴ (Př. č. 565: RP 22. 3. 1975, s. 3); *Trpělivost podle známého přísloví přináší růže, ale jestliže se jí zneužívá, může místo růží přinést nedozírné škody.* (Př. č. 566: RP 29. 3.

¹³³ Produktor mluví o nezodpovědných pracovnících.

¹³⁴ Produktor hovoří o tom, že vedoucí pracovníci a komunisté by měli jít vždy dobrým příkladem.

1975, s. 2); *Trpělivost přináší růže, říká tedy přísloví, ale je i takové rčení, že trpělivost má své meze.* (Př. č. 567: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Čili podle starého české rčení někdy platí – odtud až potud.* (Př. č. 568: RP 29. 3. 1975, s. 2); *Podepřeli to tvrzením, že prý každý má zpívat píseň toho, čí chleba jí.*¹³⁵ (Př. č. 569: RP 7. 6. 1975, s. 3); *Nejistota, co bude zítra, za týden, za měsíc, za rok, byla peklem, stále visela nad většinou pracujících jako pověsný Damoklův meč.*¹³⁶ (Př. č. 570: RP 21. 6. 1975, s. 3); *Známe i rčení, že příležitost dělá zloděje.*¹³⁷ (Př. č. 571: RP 5. 7. 1975, s. 3); *Víme však dobře, že v rozporu s tímto přáním jistě mnoho lidí je dosud takových, kteří by mohli chodit s malým osobním transparentem Ani kuře zadarmo nehrabe.*¹³⁸ (Př. č. 572: RP 26. 7. 1975, s. 3); *Kdo nic nedělá, nic nezkazí, říká se s oblibou na omluvu nějakého chybného rozhodnutí nebo špatně udělané práce.*¹³⁹ (Př. č. 573: RP 6. 9. 1975, s. 3); *A zapomíná na lidovou moudrost: Co nechceš aby jiní činili tobě, nečiň ty jim.* (Př. č. 574: RP 9. 8. 1975, s. 1).

Jako zvláštní případ rčení chápeme tzv. hesla. Hesla nejsou svým původem typickým rčením, neboť u rčení a pořekadel zpravidla předchází čin výroku – např. se opakovaně stane jistá událost, která má neblahé následky. Taková událost je posléze zobecněna a formou rčení se zapíše do lidové (kolektivní) paměti za účelem varování ostatních před neblahými důsledky jistého počínání.

U hesel je postup opačný – při jejich vzniku většinou výrok předchází určitému činu, resp. tento výrok má dopomoci k tomu, aby se tento čin, ke kterému heslo vybízí, uskutečnil. S pořekadly mají hesla společné to, že jejich autor je většinou také neznámý, je zapomenut, nebo se dané heslo stane natolik známým, že ho lidé pociťují jako všeobecné jazykové vlastnictví. I hesla v průběhu času lidovějí a mohou plnit stejnou funkci jako přísloví. *Výstižně to vyjadřuje heslo Jak budeme dnes pracovat, tak budeme zítra žít!* (Př. č. 575: RP 1. 11. 1975, s. 3); *Kdo nepracuje, at' nejí! To bylo heslo, pod kterým demonstrovaly masy, aby pro sebe vymohly práci a chleba.* (Př. č. 576: RP 22. 11. 1975, s. 3); *Stavíme stavbu, stavba staví nás – stalo se heslem první svazácké stavby socialismu.* (Př. č. 577: RP 26. 7. 1975, s. 1).

¹³⁵ Produktor píše o přístupu továrníku k dělníkům za 1. republiky.

¹³⁶ Řeč je o poměrech v období 1. republiky. Výrok *Damoklův meč* můžeme zařadit mezi okřídlená slova.

¹³⁷ Produktor píše o rozkrádání socialistického majetku.

¹³⁸ Produktor kritizuje úplatkářství.

¹³⁹ Jedná se o kritiku nezodpovědných zaměstnanců.

2.4.2 Odvolávání se na autoritu

Má-li informace působit přesvědčivě, opírá se o konkrétní autority; nejčastěji jsou jimi prezidenti, vládní představitelé, specialisté a odborníci, představitelé významných institucí nebo firem (Nováková, 2005).

Produktor komunistické propagandy k odvolávání se na autoritu používá nejen osoby (politiky, známá jména z historie, spisovatele, soudruhy, komunisty, obyčejné lidi), ale i různá uskupení (komunistická strana, ÚV KSC, SSSR, dělnická třída, pracující, socialistická společnost).

Snaha produktora je podepřít své tvrzení tvrzením někoho dalšího. Komunistická propaganda se nemusí nutně opírat o známé osobnosti, v jejím pojetí může být autoritou každý člověk (většinou bývá označen slovem soudruh, pracující nebo dělník, proletář), který žije v souladu se socialistickými zásadami, resp. v souladu se socialistickým režimem. Takový člověk už může být komunistickou propagandou uveden jako člověk, ze kterého si mají ostatní vzít příklad, jako autorita, na kterou se může režim odvolat.

Pokud se tedy produktor odvolává na autoritu, nemusí se nutně odvolávat na nějaký konkrétní výrok, nemusí autoritu doslova citovat. V některých případech stačí uvést pouze označení autority, poukázat na její vlastnosti, chování, činy, dílo; již tím produktor činí své tvrzení věrohodnějším, přesvědčivějším a chce adresáta v jeho jednání utvrdit (pokud je v souladu s tím, čeho se u něho produktor snaží dosáhnout) nebo ho ke konkrétnímu jednání přimět.

2.4.2.1 Odvolávání se na politiky a známé osobnosti

Nejčastěji využívanou autoritou v námi sledovaných textech je V. I. Lenin: **V. I. Lenin** říkal – a to má stálou platnost – „Kontrola plnění, kontrola toho, co z usnesení prakticky vzejde, to je...základní a hlavní úkol.“ (Př. č. 578: RP 1. 3. 1975, s. 1); **Člověk není zrníčkem na planetě Zemi, říkal V. I. Lenin. Je to velikán, který je vyzbrojen myšlením, vědomostmi, vědou.** (Př. č. 579: RP 1. 10. 1975, s. 1); **V. I. Lenin** nejednou upozorňoval, že je podstatné, aby se komunisté nikdy neuspokojovali s tím uměním, které získali z předcházejících zkušeností, ale šli stůj co stůj dál. (Př. č. 580: RP 4. 10. 1975, s. 1); **Už Vladimír Iljič Lenin zdůrazňoval:** „Strana je uvědomělá, nejvyspělejší vrstva dělnické třídy, její předvoj. Síla tohoto předvoje je desetkrát, stokrát i vícekrát větší než jeho početnost.“ (Př. č. 581: RP 17. 5. 1975, s. 1); **Falešnost buržoazní demokracie už dávno odhalil V. I. Lenin, když řekl – demokracie ano, ale pro koho?** (Př. č. 582: RP 5. 12. 1975, s. 1).

Velké oblibě se u produktorů komunistické propagandy rovněž těší K. Marx: *Je známo, že Karel Marx posuzoval svobodu, demokracii a celkové poměry ve společnosti na základě toho, jaký vztah má společnost k ženě a jaké místo žena ve společnosti zaujímá. Je to tak správně.* (Př. č. 583: RP 8. 3. 1975, s. 1); *Velikost Lenina je v tom, že nejen obsáhl světodějně pravdy nahromaděné lidstvem, ale že zvládl a v podmínkách imperialismu rozvinul učení Karla Marxe a Bedřicha Engelse a dokázal ho geniálně realizovat v praxi.* (Př. č. 584: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Vedoucí úloha dělnické třídy v obrovském a dlouhém zápase za nový život, za nový svět nespada zčistajasna z nebe – je určena zákonitostmi vývoje, které objevili zakladatelé učení o socialismu a komunismu Karel Marx a Bedřich Engels.* (Př. č. 585: RP 7. 6. 1975, s. 3); *Dialektiku tohoto vzájemného působení vědecky odhalil už Karel Marx.* (Př. č. 586: RP 26. 11. 1975, s. 3); *Neboť i zde má plné opodstatnění Marxova myšlenka, že i vychovatel musí být vychováván.* (Př. č. 587: RP 26. 11. 1975, s. 3).

Komunistická propaganda využívá jako autority socialistické prezidenty (z bývalých prezidentů je to především Klement Gottwald): *Klement Gottwald v jednom ze svých projevů řekl: „My chceme, aby tato republika, kde dnes vládne buržoazie, se stala republikou sovětskou, socialistickou republikou.* (Př. č. 588: RP 17. 5. 1975, s. 1); *Soudruh Klement Gottwald nám říkal, že nyní, po Únoru, když pracující v čele s komunistickou stranou převzali do svých rukou moc, padá veškerá odpovědnost za vývoj ve státě na nás, na komunisty.* (Př. č. 589: RP 22. 2. 1975, s.3); *Již bezprostřední odezva slov soudruha Husáka také potvrzuje, že mezi naší veřejností je nesporným souhlasem přijímána rozhodná kritika těch, kteří se ze svých chyb nepoučili a kteří od oportunistu sklouzli k nahrávání nepříteli a k přímé, otevřené zradě.* (Př. č. 590: RP 19. 4. 1975, s. 2); *Proto také přijal za svou i zásadu, kterou strana ústy generálního tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka vyhlásila: „Jak budeme dnes pracovat, tak budeme zítra žít.“* (Př. č. 591: RP 31. 5. 1975, s. 3).

Produktor využívá jako autority i známé osobnosti z minulosti, které nějakým způsobem vyhovují komunistické propagandě: *Internacionalismus, mezinárodní solidarita, je součástí našich národních tradic, Jan Hus nenabádal k bratrské lásce jenom náš lid, ale prosil, aby se tak sobě měly celé národy.* (Př. č. 592: RP 12. 7. 1975, s. 3); *Jeden z dalších velikánů našich dějin, král Jiří Poděbradský, vysílal v zájmu míru a vzájemného soužití poselství a psal listy králům a zemím celé Evropy.* (Př. č. 593: RP 12. 7. 1975, s. 3); *Maxim Gorkij vyjádřil velkou pravdu, když napsal, že Lenin – „žil polovinou své velké duše v budoucnosti.“* (Př. č. 594: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Oni byli jádrem hnutí, o jehož cílech*

prohlásil v roce 1921 **Bohumír Šmeral**: „Jsme více než politická strana. Tvoříme nové poměry, chceme tvořit i nové lidi.“ (Př. č. 595: RP 5. 4. 1975, s. 3).

Komunistická propaganda se dále odvolává na spisovatele, literaturu a filozofii: *Od časů, kdy se báseň Boženy Němcové Českým ženám rozlétla po vlastech českých, uplynulo už o hodně více než sto let. Báseň byla výkřikem zoufalství nad osudem žen a výzvou, aby bojovaly za národní věc, aby vychovávaly národu potomstvo hojné jeho bohatých tradic.* (Př. č. 596: RP 8. 3. 1975, s. 3); *Jeden z nejslavnějších, Jan Neruda, prodchl touto snahou burcovat lid k neustálé tvůrčí činnosti celé své básnické dílo.* (Př. č. 597: RP 14. 6. 1975, s. 3); *Jiný veliký básník, Svatopluk Čech, vykreslil v panu Broučkovi varovný příklad maloměšťáka, jemuž posezení a plané mudrování u piva je nade všechny ideály a snažení.* (Př. č. 598: RP 14. 6. 1975, s. 3); *Velký Zpěv míru složil, známý nejen u nás, ale v celém pokrokovém světě, náš velký básník Vítězslav Nezval.* (Př. č. 599: RP 12. 7. 1975, s. 3); *Krásná je báseň básničky Marie Pujmanové, v níž se hošík v dětském sadu optá hláskem jako zvonek na záhadu: Soudruhu pověz, co to byla válka?* (Př. č. 600: RP 12. 7. 1975, s. 3); *Je to zřejmé i z programu všech programů – z Komunistického manifestu.* (Př. č. 601: RP 1. 11. 1975, s. 3); *„Řekni, zda jsi místo znal, kde ruský mužik nestrádal,“ zpíval velký náš básník Karel Toman o tom životě, který pomáhali bořit a měnit k lepšímu i naši soudruzi.* (Př. č. 602: RP 8. 11. 1975, s. 3); *Už Karel Havlíček Borovský, velká osobnost našeho národního a kulturního života, varoval před politikou pánů prosté, obyčejné lidi: „Nechod’ Vašku s pány na led, mnohý příklad máme, že pán sklouzne a sedlák si za něj nohu zláme.“* (Př. č. 603: RP 6. 12. 1975, s. 3); *Všichni by mohli říci s Juliem Fučíkem: „I mrtví budeme žít ve vašem kousku štěstí, neboť jsme do něj vložili svůj život.“* (Př. č. 604: RP 5. 4. 1975, s. 3); *Neruda řekl už v minulém století v jedné své básni, že muž má být „skromný v otázce, však hrdý při odvěti“.* (Př. č. 605: RP 30. 12. 1975, s. 3).

2.4.2.2 Odvolávání se na lid, dělnickou třídu, pracující, dopisovatele a čtenáře Rudého práva

Odvoláváním se na obyčejné lidi se produktor snaží adresátovi přiblížit své sdělení: *Trefně to kdysi vyslovil Vladimír Mináč, když napsal, že čistýma rukama ještě nikdo nevyrobil ani cihlu.*¹⁴⁰ (Př. č. 606: RP 5. 4. 1975, s. 3); *Lidé, kteří měli to štěstí Lenina osobně poznat, říkali, že jeho osobnost je předobrazem člověka budoucí, komunistické společnosti.* (Př. č. 607: RP 22. 4. 1975, s. 1); *„Prostý jak pravda,“ hovořili o něm*

¹⁴⁰ Produktor se odvolává na dopis čtenáře.

*dělníci.*¹⁴¹ (Př. č. 608: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Součástí dělnických požadavků bylo vždy heslo – za stejnou práci stejný plat.* (Př. č. 609: RP 6. 12. 1975, s. 3); *Soudružka M. Ch. z Bratislavy oceňuje čestnost a objektivnost cizinky, která se naší občankou nedala přesvědčit, že je u nás všechno horší než u nich doma.*¹⁴² (Př. č. 610: RP 12. 4. 1975, s. 2); *Zajímavě se nad tím vším zamýšlí v dopise A. P. z Brna.*¹⁴³ (Př. č. 611: RP 17. 5. 1975, s. 3); *Často soudruzi vzpomínají na ty doby, kdy se nemnozí stavěli proti mnohým, aby dokázali, že právě politika komunistické strany je v zájmu celé země, v zájmu radostného života drtivě většiny lidí. V dopisech se nám svěřují, že nikdy nepřestali věřit v konečné vítězství komunistických zásad. Vyprávějí nám v dopisech o svém životě a o životě svých dětí i vnoučat, o životě, který by nemohl být takovým, jakým je, kdyby nebylo komunistické strany.* (Př. č. 612: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Soudružka M. K. se dále pozastavuje nad jednáním některých politiků kapitalistických zemí; nemůže pochopit, že mají plná ústa různých svobod a demokracie a připustí něco tak hrůzného, co se děje v Chile.*¹⁴⁴ (Př. č. 613: RP 16. 8. 1975, s. 3); *Někteří čtenáři připomínají: „takle bída na vás. Taková bída jakou jsem měl v dětství já. Ta by vás naučila dlabat.“* (Př. č. 614: RP 30. 8. 1975, s. 3); *Mluvte s dělníky i rolníky, se spisovateli a národními umělci, s malíři i divadelními herci, snad každý se ve vyprávění o svém životě zastaví u těch velkých historických událostí.* (Př. č. 615: RP 8. 11. 1975, s. 3).

2.4.2.3 Odvolávání se na komunisty, socialismus, komunismus, komunistickou stranu, vládu

Tím, že se produktor opírá o prohlášení ÚV KSČ, komunistů atd., dodává svému sdělení na oficiálnosti a všeobecné platnosti: *Jak se dále na ÚV KSČ řeklo, není takovýchto případů mnoho, ale přesto podobné případy nepůsobí dobře a mohou zviklat řadu lidí v důvěře v politiku strany.* (Př. č. 616: RP 1. 3. 1975, s. 3); *To je to nejcennější, co strana má, s čím se může vykázat, že si získala a získává důvěru uskutečňováním přání a tužeb lidu. Vždy tak vystupovala. Neříkala, pojdte s námi a budete se mít dobře, ale: „Rozhodněte se pro cestu, kterou vám ukazujeme, bojujte za lepší příští a komunistická strana vás v tomto boji povede. A zvítězíme!“* (Př. č. 617: RP 1. 3. 1975, s. 3); *Strana neříkala zemědělcům – sjednoťte se ke společnému hospodaření a budete se mít dobře.*

---

¹⁴¹ Řeč je o Leninovi.

¹⁴² Produktor se odvolává na dopis čtenářky.

¹⁴³ Produktor se odvolává na dopis čtenáře.

¹⁴⁴ Produktor se odvolává na dopis čtenářky.

Vyzývala je, aby spojili své síly k účinnějšímu, úspěšnějšímu úsilí o vyšší výrobu, ze podstatné zlepšení podmínek na vesnici. (Př. č. 618: RP 1. 3. 1975, s. 3); Když však **komunisté** získali dělníky pro účast na stávce, na demonstraci, na hladové pochodu, zároveň jim říkali: „Stávkou vymůžeme pár haléřů za hodinu na víc, demonstrací před okresním hejtmanstvím si vynutíme jednorázovou podporu, nebo nouzovou stavbu nějaké cesty, na pár neděl práce bude.“ (Př. č. 619: RP 22. 11. 1975, s. 3); Správně se v **závěrech listopadového zasedání** poukazuje na ty, kteří se snaží ukusovat ze společného krajíce víc, než si zaslouží. (Př. č. 620: RP 5. 7. 1975, s. 3); Na tuto skutečnost ostatně dostatečně důkladně **upozornilo loňské listopadové a letošní červencové zasedání ústředního výboru naší strany**. (Př. č. 621: RP 26. 7. 1975, s. 3); A to je **politika komunistů** – sjednocovat, ne rozdělovat dělnickou třídu, sjednocovat všechno pokrokové ve jménu společné věci pracujících. (Př. č. 622: RP 11. 10. 1975, s. 3).

2.4.2.4 Intertextovost sloužící k odvolávání se na antihrdiny

Intertextovosti komunistická propaganda využívá, pokud se jedná o odpůrce režimu – odvolává se na ně jako na antivzory, antihrdiny, odstrašující příklady: K tomu **jim** **posloužily** i tzv. **Paměti Smrkovského a Dubčkovy dopisy**. (Př. č. 623: RP 13. 9. 1975, s. 2); **Jiní, jako Pelikán, Šik a další, se sice slovně hlásí k socialismu – revidují však základy marxismu-leninismu a odmítají reálný socialismus – ale jen se záměrem klamat dělnické hnutí, levicové síly a pracující na Západě**. (Př. č. 624: RP 13. 9. 1975, s. 2); **Statkáři a sedláci vtloukali do hlav zemědělským dělníkům, že jsou s nimi „jedna rodina“**. (Př. č. 625: RP 7. 6. 1975, s. 3); **Asi tak jak říkal jeden člověk, že: „s tím zaměstnáním by to šlo, pokud se nezvrhne v práci.“** (Př. č. 626: RP 8. 3. 1975, s. 3); **Kolik bylo těch, kteří vyčkávali, až jak to dopadne! Říkali: „To bude vypadat, když to vedou ševci.“** (Př. č. 627: RP 8. 3. 1975, s. 3).

2.4.3 Vsuvka jako prostředek intertextuality

Vsuvka přerušuje souvislý proud věty. Není s větou syntakticky spjata, vyjadřuje do věty vsunuté doplnění, dodatek, vysvětlivku, připomínku, poznámku k obsahu věty (Bečka, 1992).

Čechová (2008, s. 258–259) se o parentezích vyjadřuje přímo v souvislosti s publicistickým stylem, píše o parentezích specificky publicistických: „Patří k nim parenteze vyjadřující postoj jiných. Buď adresátovi připomínají obecné, veřejné mínění,

např.: *jak se říká, jak je známo, jak se lidově říká*, nebo se dovolávají svědectví jiného pramene, a to konkrétního, k tomuto typu patří, např.: *jak řekl, jak někdo napsal atd.*

Zpráva vlády uvedla – a poslanci to v rozpravě na základě vlastních poznatků a zkušeností potvrzovali – že základní úkoly přes shluknutí nepříznivých vnějších vlivů a jejich vnitřní odraz plníme. (Př. č. 628: RP 29. 3. 1975, s. 1); Před 105 lety v městečku Simbirsk, v hlubinách Ruska – jak tento kraj nazval sám Vladimír Iljič Lenin – se narodil člověk, jehož dílo otřásl celým starým světem a vytvořilo základ světa nového. (Př. č. 629: RP 22. 4. 1975, s. 1); Vytvořit nový spravedlivější společenský řád, a to nejen v jedné zemi, ale na celém světě, překonat předsudky a návyky, které jsou, jak řekl Lenin, železnou košilí, se nedá uskutečnit jedním, i když sebevětším hrdinským činem. (Př. č. 630: RP 22. 4. 1975, s. 2); Revolučnost dnešní doby – jak zdůraznil soudruh Husák na listopadovém zasedání ústředního výboru KSČ – spočívá též v nesmiřitelnosti k nedostatkům, ke všemu, co brzdí naši cestu vpřed i ve smyslu pro vše nové, pokrokové. (Př. č. 631: RP 22. 4. 1975, s. 2); Její síla je v tom – řečeno opět Leninovými slovy – že se spojila, sblížila a splynula s nejširší masou pracujících.¹⁴⁵ (Př. č. 632: RP 17. 5. 1975, s. 1); Ústředním výborem počínaje – jak zdůrazňuje ÚV KSČ v listopadu 1974 – musí každý stranický orgán ve své každodenní řídicí, organizační a výchovné práci vidět nejen úspěch, to, co je kladné, co je třeba dále rozvíjet, ale i to, co stojí v cestě, co nás oslabuje a brání smělejšímu postupu. (Př. č. 633: RP 20. 12. 1975, s. 3).

Jako intertextuální prostředek se vsuvka také užívá k odvolávání se na to, co již bylo řečeno v rámci jedno textového celku, jedná se tedy o určitou formu opakování: *Mají působit – jak už bylo řečeno – i výchovně.*¹⁴⁶ (Př. č. 634: RP 23. 8. 1975, s. 3).

2.5 Prostředky signalizující navázání a udržení kontaktu s adresátem

Podle Čechové (2008, s. 260) prostředky signalizující navázání a udržení kontaktu s adresátem v publicistickém podporují získávací a uvědomovací funkci. Patří k nim užívané imperativy, a to nejčastěji pro 1. os. pl., zřídka 2. os. pl., např.: *Nezapomínejme při tom všem ale ani na to, že vzdělaný člověk se neobejde bez vlastností, které se třeba nevyučují. Těmito vlastnostmi jsou skromnost, poctivost, pracovitost, oddanost socialistickému zřízení.* (Př. č. 635: RP 30. 8. 1975, s. 3) Tutéž funkci plní věty tázací, zvolací, přací, zvl. řečnické otázky (viz tamtéž). Tento názor podporuje i Minářová (2005, s. 134), podle které je užití 1. osoby plurálu, kdy se autor ztotožňuje se čtenáři, působivé.

¹⁴⁵ Řeč je o komunistické straně.

¹⁴⁶ Produktor hovoří o krásné literatuře.

Prostředky signalizující navázání a udržení kontaktu s adresátem dělíme na:

1. prostředky kontaktu s adresátem vyvolávající pocit sounáležitosti;
2. apelové expresivní výpovědi.

2.5.1 Kontakt s adresátem vyvolávající pocit sounáležitosti

Louvarová (2004, s. 49) ve své práci mluví o způsobu kontaktu s adresátem, který je založen na persvazivní technice *my* versus *oni*, kde produktor důsledně odděluje *dobré* od *špatných*.

Röhrich (2008, s. 113) píše o účelové polarizaci světa na dvě nesmiřitelné, hlavně politické skupiny *my* (zejména znamená ti, kteří žijí v socialismu a tvoří ho nebo ho podporují = jsou dobří) a *oni* (zejména ti, kteří žijí v kapitalismu a tvoří ho nebo ho podporují = jsou špatní / zlí).

Rovněž Fidelius (2002, s. 12) píše o snaze vyvolání iluze všeobecného *my*: „Zdá se, jako by komunistická řeč spolu se svým obrazem světa konstruovala rovněž adresáty, o nichž předpokládá, že její *svět* plně sdílejí, že jsou již přesvědčeni, že už *vědí*; její jazykové projevy stojí vesměs na předpokladu široce sdílené samozřejmosti výpovědí, jejichž subjektem je jakési neurčené, universální *my*.“

Produktor se prostřednictvím onoho univerzálního *my* snaží v adresátovi vyvolat pocit přináležitosti k určitému společenství, kterým má komunistická propaganda na mysli v různé míře celou (socialistickou) společnost, lid, pracující, dělnickou třídu, stranu, socialismus, komunisty, stoupence socialismu a vše, co jej podporuje: *Znovu a znovu si dnes, kdy se připravujeme k oslavě 30. výročí osvobození, připomínáme, že bez vedoucí úlohy strany stojící v čele pracujícího lidu bychom nikdy nemohli zvítězit nad tak strašným, silným a zkušeným nepřítelem, jakým byl kapitalismus.* (Př. č. 636: RP 15. 3. 1975, s. 2); *Rozhořčujeme se na ně, ne neprávem se to nazývá úplatkářstvím a korupcí.* (Př. č. 637: RP 22. 3. 1975, s. 3); *Ano, zlikvidovali jsme všechno to, co vedlo ke kontrarevoluci.* (Př. č. 638: RP 22. 4. 1975, s. 2); *A nepřipustíme, aby se již nikdo a nikdy neodvážil o něco podobného pokoušet.*¹⁴⁷ (Př. č. 639: RP 22. 4. 1975, s. 2); *Naplňuje nás pocitem hrdosti a štěstí, že i my českoslovenští komunisté, naše dělnická třída, družstevní rolnictvo, inteligence i naše mladá generace mohou v naší vlasti realizovat velký odkaz Leninova díla, kterému jsme byli a zůstaneme věrni.* (Př. č. 640: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Vítáme všechno, co slouží vzájemným dobrým vztahům, ale nepodbízíme se, nežádáme od*

---

¹⁴⁷ Produktor hovoří o pražském jaru.

nikoho milosti. (Př. č. 641: RP 12. 7. 1975, s. 3); *Nevěříme na spasitele, věříme sami sobě a v tvůrčí práci našeho lidu, v politiku naší komunistické strany.* (Př. č. 642: RP 24. 12. 1975, s. 3); *Pro nás, kteří bezprostředně budujeme novou, socialistickou společnost, není jméno V. I. Lenina jen vzpomínkou, která žije v našich srdcích.* (Př. č. 643: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Žijeme a pracujeme tak, abychom se ani my, ani příští generace této pravdě nikdy nezpronevěřili.*¹⁴⁸ (Př. č. 644: RP 22. 4. 1975, s. 1).

Produktor k vyvolání pocitu sounáležitosti také užívá přivlastňovacího zájmena *naš*, často pak ve slovním spojení *naše strana*: *Veškerá práce naší strany byla odvždy prodchnuta pevnou vírou v lid, v jeho smysl pro právo a spravedlnost.* (Př. č. 645: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Tyto cíle a úkoly také naše strana krok za krokem uskutečňuje.* (Př. č. 646: RP 31. 5. 1975, s. 3); *Nevěříme na spasitele, věříme sami sobě a v tvůrčí práci našeho lidu, v politiku naší komunistické strany.* (Př. č. 647: RP 24. 12. 1975, s. 3); *To bude i smyslem naší strany, kterou na další léta určí její XV. sjezd.* (Př. č. 648: RP 24. 12. 1975, s. 3); *Pro nás, kteří bezprostředně budujeme novou, socialistickou společnost, není jméno V. I. Lenina jen vzpomínkou, která žije v našich srdcích.* (Př. č. 649: RP 22. 4. 1975, s. 1); *Celá naše společnost svěřila straně svou důvěru.* (Př. č. 650: RP 31. 5. 1975, s. 3).

2.5.2 Apelová expresivita výpovědi

Bečka (1992, s. 204) o tzv. apelové expresivitě výpovědi píše: „Výpověď má apelovou expresivitu, když jí autor vyjadřuje svou vůli přímo adresovanou vnímátele. Po vyslovení věty rozkazovací nebo tázací autor očekává reakci vnímátele, zasahuje tedy svou vůlí do jeho jednání. Forma tohoto zásahu vzbuzuje v adresátovi jistý postoj (kladný nebo záporný) a podle něho pak adresát na zásah reaguje. K výrazové expresivitě výpovědi např. patří řečnická otázka, neočekávaný slovosled atd.“

2.5.2.1 Věty intenční

Věty intenční jsou větné výrazy vyznačující to, čeho je třeba dosáhnout, co je nebo má být úkolem, účelem, programem jednání do budoucnosti. Nemají podmět ani v nich necítíme elipsu nějakého určitého slovesného přísudku. Intenční věty jsou výhodné pro manifestační hesla, pro výzvy a také je můžeme slyšet v povelích, např.: *Strojům dřinu, lidem práci. – Mír dětem celého světa. – Zeleninu na váš stůl. – Za Prahu krásnější. – Pochodem vchod.* (Bečka, 1992).

---

¹⁴⁸ *Pravdou* má produktor na mysli život podle komunistických zásad.

Intenčních vět produktor užívá hlavně za účelem zvýšení důrazu svého vyjádření, k čemuž mu dopomáhá údernost, heslovitost a strohost těchto větných ekvivalentů. Věty intenční komunistická propaganda často využívá v titulcích např.: *Za hlubší sepětí vědy s výrobou!* (Př. č. 651: *RP* 4. 8. 1975, s. 1), těm se ale v naší práci systematicky nevěnujeme, příklady intenčních vět, které uvádíme, byly nalezeny převážně na konci odstavce nebo textu. Persvazivní funkci plní tyto věty intenční jak formou určitého resumé (shrnují určitou problematiku, kterou se článek zabývá), tak jejich apelativním vyzněním: *Rovnoprávnost, rozvoj, mír!* (Př. č. 652: *RP* 8. 3. 1975, s. 1); *Za vybudování vyspělé socialistické společnosti!* (Př. č. 653: *RP* 9. 9. 1975, s. 1).

2.5.2.2 Částice přací (rozkazovací)

Částice přací v našich příkladech uvozují věty, které jsou svou povahou blízké větám intenčním, tzn. vyjadřují přání setrvání určité podoby světa nebo přání, které říká, jaké podoby světa by bylo potřeba dosáhnout: *At' žije komunistická strana Sovětského svazu, věrná nositelka a pokračovatelka odkazu Vladimíra Iljiče Lenina!* (Př. č. 654: *RP* 22. 4. 1975, s. 1); *At' žije jednota mezinárodního komunistického a dělnického hnutí!* (Př. č. 655: *RP* 22. 4. 1975, s. 1); *At' žije KSČ, vedoucí síla revolučního snažení našeho lidu!* (Př. č. 656: *RP* 22. 4. 1975, s. 1); *Necht' brigády socialistické práce jsou svým úsilím dalším tisícům kolektivů.* (Př. č. 657: *RP* 9.9. 1975, s. 1); *At' žije socialismus a trvalý mír ve světě!* (Př. č. 658: *RP* 23. 1. 1975, s. 7).

2.5.2.3 Řečnická otázka

Řečnická otázka je otázka, která v sobě implikuje odpověď a sugeruje ji adresátovi. Autor ji nevyslovuje proto, aby se něco dověděl, nýbrž aby sugestivně zasáhl do myšlení adresáta a přiměl ho, aby si sám v duchu odpověděl, a to ve smyslu, který má na mysli autor (Bečka, 1992).

Prostřednictvím řečnických otázek nechává produktor adresátovi prostor k zamyšlení (k zastavení se v textu), ke zdánlivé účasti na řešení problému, čímž upoutává adresátovu pozornost a zároveň v něm vyvolává určité napětí (očekávání).

Produktor může pro zvýšení persvazivnosti textu řečnické otázky i řetězit za sebou, tzn. že následuje několik řečnických otázek bezprostředně po sobě.

2.5.2.3.1 Vlastní řečnická otázka

Odpověď na tuto otázku má být zcela samozřejmá, tzn. že produktor ji vlastně vyřkne už v samotné otázce a nepřipouští žádný prostor pro dialog (většinou si adresát na tuto otázku může odpovědět pouze bipolárním způsobem – ano / ne, nikdo / každý, nikde / všude atd. – přičemž je tato otázka stavěna tak, aby se jedna z odpovědí zdála být naprosto nesmyslná).

Cílem této otázky je přesvědčit adresáta o sdělení, které je v otázce zabudováno: *Splníme-li úkoly letošního roku, cožpak to nebude jedinečný výkon?* (Př. č. 659: RP 23. 8. 1975, s. 1); *Ted' jsou úkoly jiné, a tak se snad i úloha dělnické třídy mění?* (Př. č. 660: RP 7. 6. 1975, s. 3); *A lze snad přehlédnout tu významnou iniciativu mládeže vyjádřenou tehdy již v libčo-myjavském hnutí, sledující vyšší využití strojů a zařízení a tím také vyšší efekt práce?* (Př. č. 661: RP 8. 1. 1975, s. 1); *Mohl se ten, kdo takto živořil, radovat ze svého mládí?*¹⁴⁹ (Př. č. 662: RP 9. 8. 1975, s. 3).

2.5.2.3.2 Řečnická otázka dialogizační

Trnka (2005, s. 115), říká, že jde o otázku, která směřuje k posluchači, jenž si na ni sám hledá odpověď.

V naší práci jsou za dialogizační otázky považovány otázky, kterými produktor uvádí nějaký širší problém, který se v průběhu daného textového celku snaží jakoby řešit za spoluúčasti adresáta. Produktor si ale v textu odpovídá sám, jde tedy o to vyvolat v adresátovi pocit, že je s ním veden dialog, že má možnost se podílet na konečném řešení daného problému. Tím, že se z produktorovy otázky stává i adresátova otázka (adresátův problém), je pro produktora snazší adresáta přesvědčit o závěrech, které jsou ale pouze závěry produktorovými, např.: *Proč se tedy nyní o efektivnosti hovoří a píše tak často?* (Př. č. 663: RP 13. 1. 1975, s. 1); *Známí z různých oborů si ze „známosti“ přenechávají vzájemně to a to, a jak potom dopadnou lidé sobě neznámí?* (Př. č. 664: RP 22. 3. 1975, s. 3); *Kolik je takových provozů, kde se vysoká efektivnost výroby ještě v průběhu pracovního procesu snižuje?* (Př. č. 665: RP 24. 5. 1975, s. 3).

2.5.2.3.3 Řetězení řečnických otázek

Řetězení řečnických otázek má znásobit naléhavost problému, který tyto otázky implikují. Někdy je rovněž možné z řetězení řečnických otázek vyzorovat silnou citovou

---

¹⁴⁹ Produktor hovoří o mladých lidech za 1. republiky.

účast produktora: *Proč tedy v prvním období trvání republiky bylo od jednoho roku ke druhému hůře? Proč se naopak v novém období, kdy se všechna moc pocházející z lidu nejenom vyhlásila, i uskutečnila, postavení obyvatel soustavně zlepšovalo? Ale cožpak sama o sobě dlouholetá, poctivá, spolehlivá a dobrá práce není projevem vynikajících lidských kvalit? Cožpak celý život zasvěcený obětavé a neúnavné práci pro společnost není dílem, před kterým se sluší s úctou smeknout? Není to jeden z mnoha důkazů opravdového čínorodého vlastenectví? Jeden z projevů současné velké iniciativy?* (Př. č. 666, 667, 668, 669: RP 26. 7. 1975, s. 3).

2.5.2.3.4 Řečnické otázky s okamžitou explicitní odpovědí

Mžourková (2005, s. 143) říká, že jde o „otázku, na kterou si autor odpoví vzápětí, či na konci článku,“ např.: *Co to může znamenat v kolektivu, který takový člověk řídí? Řevnivost, neshody, podezírání, zkrátka všechno, jenom ne jednotu.* (Př. č. 670: RP 18. 10. 1975, s. 3).

Produktor opět nejprve jakoby nechává adresátovi prostor k zamyšlení, k účasti na řešení problému, avšak v zápětí ukončuje veškerý dialog a důrazně, často za pomoci vytýkacích nebo modifikačních částic, si sám odpovídá na předloženou otázku: *Kde hledat cesty k nápravě? Především v upevňování vážnosti hospodářských smluv.* (Př. č. 671: RP 9. 8. 1975, s. 1); *Kde jsou problémy? Především v úrovni jejich práce.* (Př. č. 672: RP 1. 3. 1975, s. 1); *A v čem se projevuje odpovědnost vůči státu, vůči společnosti? Těž a hlavně v přístupu.* (Př. č. 673: RP 1. 3. 1975, s. 1); *Jak si můžeme změny, které vidíme na první pohled, ohmatat, změřit, zvážit, promítnout do života lidí, do jejich jednání, konání a myšlení? Myšlení přece nelze zvážit ani ohmatat! A přece je tu tolik výrazných změn!* (Př. č. 674: RP 17. 5. 1975, s. 3); *Vedla je k zrodu hnutí snad myšlenka vyvýšit se nad jiné, uplatnit za to nárok na větší krajíc? Nikoli – cítili se tím povinováni své socialistické společnosti.* (Př. č. 675: RP 23. 8. 1975, s. 1).

Závěr

Jazykové ztvárnění komunistické propagandy, jehož popisu jsme se v této práci věnovali, je ve všech ohledech shodné s rysy politické manipulace, jejíž charakteristice se věnujeme v pododdíle *Politická manipulace* (viz výše s. 17–20).

Komunistická propaganda pomocí jazykové persvaze užívané v *Rudém právu* ke zmanipulování recipienta nejen oslavuje komunistický režim, ale zároveň se snaží obhájit veškeré konání komunistické moci. Snaží se adresáta přesvědčit, že komunismus je jediné správné společenské uspořádání a že vše, co komunistická moc činí, činí pro blaho adresáta, že jí na adresátovi záleží a že by vlastně byl bez její existence ztracen, ponechán na pospas kapitalistickému nepříteli, který má být pro adresáta (jazykem komunistické propagandy) smrtelně nebezpečný. Jejím cílem je dokázat adresátovi, že on komunistický režim potřebuje. Chce v něm vyvolat pocit závislosti na komunistickém zřízení, což se má v praxi projevit tak, že adresát bude komunistickou moc akceptovat, bude jí podřízen, bude ji podporovat a bude jí vděčný.

Jde tedy o určitý způsob legitimizace počínání komunistické moci, jehož se komunistická propaganda snaží v adresátovi dosáhnout. O legitimizaci totalitních opatření prostřednictvím propagandy v tisku píše Röhrich (2008, s. 62): „Proces legitimizace má za cíl učinit prostředky, kterými se navozuje a udržuje mocenská převaha vládnoucí skupiny, legálními, hodnými podpory, ba v některých případech zcela přirozenými, takže téměř nepozorovatelnými, či spíše nevnímatelnými. Jazykové prostředky užívané v textech zejména v tisku vydávaném v tzv. totalitních poměrech se na legitimizaci podílejí značnou měrou, neboť jsou nositeli ideologického vzkazu, jehož prostřednictvím se legitimizace dociluje.“

Za účelem přesvědčení adresáta o správnosti komunistického zřízení užívá komunistická propaganda v *Rudém právu* rozmanitého množství persvazivních technik politické manipulace: polarizace světa na *dobro* a *zlo*, což vede ve vědomí adresáta k vytváření dvou bipolárních skupin, jimiž jsou *my* (*dobro*, které v pojetí komunistické propagandy ztvárňuje socialismus) a *oni* (*zlo*, které v pojetí komunistické propagandy ztvárňuje kapitalismus); vytváření obrazu společného nepřítele, jímž má být v pojetí komunistické propagandy kapitalismus; vytváření iluze, že komunistická moc koná vše v zájmu adresáta; vytváření iluze, že veškerá rozhodnutí komunistické moci jsou vykonávána s vědomím adresáta, příp. za jeho souhlasu; vytváření iluze jednoty, tzn. sepětí

adresáta s komunistickou mocí; využívání jazykových prostředků k maximální lidovosti sdělení. Tyto persvazivní techniky většinou nejsou užívány izolovaně, nýbrž jsou různě kombinovány, a působí tak na adresáta paralelně.

Výrazným rysem jazykového ztvárnění výše zmíněných technik komunistické propagandy v *Rudém právu* vycházejícím v roce 1975 je míra explicitnosti, kterou na základě naší lingvistické analýzy můžeme hodnotit jako velmi vysokou. Komunistická propaganda využívá explicitní jazykové prostředky k vytváření iluze *černobílého* vnímání světa. Co se míry explicitnosti persvazivních jazykových prostředků týká, můžeme komunistickou propagandu hodnotit jako velmi tvrdou, nekompromisní.

Vysokou míru explicitnosti jazykového ztvárnění komunistické propagandy a ostré polarizování světa na *dobro* a *zlo* můžeme ve zkratce doložit na výběru hodnotících výrazů,¹⁵⁰ kterými komunistická propaganda charakterizuje jak socialismus, tak kapitalismus.

Socialismus a život v něm komunistická propaganda vymezuje prostřednictvím výrazů s hodnotící platností pozitivní. Uvádíme reprezentativní vzorek hodnotících výrazů, které jsme v průběhu naší lingvistické analýzy identifikovali jako hodnotící výrazy s platností pozitivní sloužící k charakterizování socialismu: *bohatství, čest, dobro, hrdinnost, jasnozřivost, jistota, kooperace, láska, moudrost, mír, nadšení, obětavost, odpovědnost, organizovanost, poctivost, pokrok, práce, prosperita, přednosti, převaha, rozum, spolehlivost, tvořivost, ukázněnost, uvědomělost, vůle, vítězství, vzdělanost, vzestup, zdatnost*.

Kapitalismus a život v něm komunistická propaganda vymezuje prostřednictvím výrazů s hodnotící platností negativní. Uvádíme reprezentativní vzorek hodnotících výrazů, které jsme v průběhu naší lingvistické analýzy identifikovali jako hodnotící výrazy s platností negativní sloužící k charakterizování kapitalismu: *bída, dezorientace, chvastounství, inflace, ješitnost, kariérismus, katastrofa, kontrarevolučnost, krize, lajdáctví, maloměšřáctví, nejistota, nepořádky, neshody, nespravedlnost, nešvary, nezaměstnanost, nezodpovědnost, odírání, oklamání, pokles, podezírání, ponižování, prospěchářství, protilidovost, rozblječství, rozvratnost, řevnivost, strach, stagnace, škody, utiskování, zbabělost, zhoubnost, zlo, zlořády, zotročování, zrádcovství, zrudnost, ztráty*.

---

¹⁵⁰ Veškeré hodnotící výrazy, které uvádíme, jsme identifikovali na základě naší lingvistické analýzy.

Lze předpokládat, že ne na každého čtenáře *Rudého práva*, vycházejícího v roce 1975, musela plnou měrou působit ona nabubřelost, agresivita a demagogie projevů komunistické propagandy.

K problematice adresáta, ale i autorství se v rámci komunistické propagandy vyjadřuje Fidelius (1998, s. 12): „Každá řeč – každé užití jazyka – má ovšem i svůj aspekt pragmatický, a tady je v případě komunistické *propagandy* jistý kámen úraz. Máme tu co činit se zvláštním druhem jazykové komunikace, kde především není na mnoze jasné, *kdo vlastně mluví ke komu*. Kdo promlouvá v úvodních *Rudého práva* nebo v sáhodlouhých projevech různých politických činitelů? Strana? Ústřední výbor? Nebo prosté *my*? (...) Stejně mlhavý a neurčitý je adresát těchto projevů. Zdá se, jako by si komunistická řeč spolu se svým obrazem světa konstruovala rovněž adresáty, o nichž předpokládá, že její svět plně sdílají, že jsou přesvědčeni, že už vědí.“

Fidelius (viz tamtéž) definuje potenciálního čtenáře *Rudého práva* jako *modelového* recipienta, který plně sdílí nadšení komunistické propagandy ve věci socialismu.

Faktické adresáty *Rudého práva* můžeme rozdělit dle toho, jak na ně působí komunistická manipulace, do několika skupin:

- 1) nově přesvědčený adresát, který byl získán pro věc socialismu a začne jednat v souladu se světem, který představuje komunistická propaganda;
- 2) adresát už jednou získaný, komunistickou propagandou permanentně udržovaný ve statu quo, který jedná v souladu se světem, který prezentuje komunistická propaganda;
- 3) adresát nepřesvědčený, který nejedná v souladu se světem, který prezentuje komunistická propaganda;
- 4) adresát vnitřně nepřesvědčený, ale jednající v souladu se světem, jenž představuje komunistická propaganda, tedy se vnějškově chová jako přesvědčený adresát.

Z hlediska komunistické manipulace v roce 1975 nás zajímá čtvrtý typ adresáta. Nabízí se otázka, proč by se někdo, kdo nebyl komunistickou propagandou vnitřně zmanipulován, choval navenek stejně jako někdo, kdo podlehl manipulaci, proč by někdo dělal něco, čemu sám nevěří.

Podobný případ řeší ve své úvaze Václav Havel (2004, s. 5), když vypráví příběh o československém zelináři, který v 70. letech 20. století umístil do výkladu svého obchodu heslo *Proletáři všech zemí spojte se!*. Zelinář heslo do výkladu neumístil ze své víry v socialismus, ale proto že se to tak dělá již léta, že to dělají všichni, že to tak musí být. Kdyby to neudělal, mohl by mít potíže (viz tamtéž).

Shodujeme se s Havlem, že sémantický obsah vystaveného hesla je zelináři v tomto případě lhotejný, a dává-li své heslo do výkladu, nedává ho tam proto, že by osobně toužil právě s jeho myšlenkou seznámit veřejnost. To ovšem neznamená, že jeho počin nemá žádný motiv a smysl a že svým heslem nikomu nic nesděluje. To heslo má funkci znaku a jako takové obsahuje sice skryté, ale zcela určité sdělení. Verbálně by je bylo možné vyjádřit takto: *já zelinář XY, jsem zde a vím, co mám dělat; chovám se tak, jak je ode mne očekáváno; je na mne spolehnutí a nelze mi nic vytknout, jsem poslušný, a mám proto právo na klidný život.* Toto sdělení má přirozeně svého adresáta: je namířeno nahoru, k zelinářovým nadřízeným, a je zároveň štítem, kterým se zelinář kryje před případnými udavači (Havel 2004, s. 6).

Podle Havla (2004, s. 9) z jeho příběhu o zelináři vyplývá: „Člověk nemusí všem těmto mystifikacím věřit. Musí se však chovat tak, jako by jim věřil, anebo je musí aspoň mlčky tolerovat nebo musí aspoň vycházet dobře s těmi, kteří jimi operují. Už proto však musí žít ve lži. Nemusí přijmout lež. Stačí, že přijal život s ní a v ní. Už tím totiž stvrzuje systém, naplňuje ho, dělá ho, je jím.“

Vyjádření, které po zelinářovi komunistická moc vyžaduje, má podle Havla (2004, s. 13) zamýšlený význam. Říká (viz tamtéž), že lidé zelinářovo heslo sice nevnímají, ale nevnímají ho proto, že taková hesla jsou i v jiných výkladech, na oknech, na střeších, na elektrických sloupech, zkrátka všude; že tedy tvoří cosi jako panoráma jejich každodennosti. Toto panoráma – jako celek – si ovšem lidé uvědomují velmi dobře, připomíná totiž člověku, kde žije a co je od něho očekáváno; sděluje mu, co dělají všichni ostatní, a naznačuje mu, co má dělat i on, nechce-li upadnout do izolace.

I komunistickou propagandu v *Rudém právu*, jejíž lingvistické analýze jsme v této práci věnovali pozornost, můžeme označit za součást všeobecného panoramatu každodennosti, o kterém mluví Havel (viz výše). Politická manipulace sdružená v tento vyšší *panoramatický celek*, ale nijak neztrácí na své funkčnosti, stále chce recipienta ovládat ve svůj prospěch, ba naopak politická manipulace prostupující všemi sférami každodenního života dostává ještě další, zákeřnější, ale o to účinnější rozměr. Toto *manipulativní panoráma* vyzývá ke vzájemné manipulaci všech, kdo jsou jeho součástí, samotná jeho existence je na tom založena – jeden je nucen manipulovat druhého, aby ono manipulativní panoráma zůstalo zachováno. Manipulativní panoráma manipuluje recipientem, aby on sám manipuloval, jedná se o manipulaci pro manipulaci. *Rudé právo* v tomto manipulativním panoramatickém celku plní úlohu návodu k manipulaci, radí

recipientovi, jak *správně* manipulovat, jak *správně* žít, aby si zachoval naději na *klidný* život.

Havel (2004, s. 13) píše: „Dělají to, co se dělá, co se má dělat, co se musí dělat, přitom ale – tím, že to dělají – potvrzují, že se to skutečně má a musí dělat. Splňují určitý nárok, a tím ho sami dál vznášejí. Metaforicky řečeno: bez zelinářova hesla by nebylo heslo úřednice a naopak, jeden druhému cosi navrhuje k opakování a jeden druhého tento návrh přijímá. Jejich vzájemná lhostejnost ke svým heslům je jen klamem; ve skutečnosti jeden druhého nutí přijímat danou hru, a stvrzovat tím i danou moc, jeden druhého prostě pomáhá udržet v poslušnosti. Oba jsou objektem ovládnutí, ale zároveň i jeho subjektem; jsou obětí systému i jeho nástrojem.“

Jedním z důležitých znaků komunistické propagandy v 70. letech 20. století je její samoučelnost, prostřednictvím které se ale komunistická propaganda rozrostla do nebývalých rozměrů. Všudypřítomnost a neustálé opakování stejných hesel může budit zdánlivý dojem, že komunistická propaganda ztrácela na své účinnosti, *že už to snad ani nikdo nevnímal*, ale je tomu přesně naopak, jde o transformaci do vyšší úrovně manipulování, o ovládnutí všech sfér života, o proniknutí do každodennosti člověka, o záměrné ovládnutí a zotročení lidské mysli.

Seznam použité literatury

1. Allhoff, D.; Allhoff, W. *Rétorika a komunikace*. Praha: Grada, 2008.
2. Balowski, M. Vlastní jména jako prostředek persvaze v polském tisku. In: *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2005, s. 15–21.
3. Bartošek, J. Jazyk žurnalistiky. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997, s. 42–67.
4. Bartošek, J. Nosiče persvazivních sdělení v politickém diskurzu. In: *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2005, s. 22–26.
5. Bečka, J. V. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992.
6. Bečka, J. V. *Sloh žurnalistiky*. Ostrava: Novinář, 1986.
7. Čapková, R. Intertextualita jako prostředek přesvědčování v reklamě . In: *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2005, s. 39–45.
8. Čechová, M.; Krčmová, M.; Minářová, E. *Současná stylistika*. Praha: Lidové noviny 2008.
9. Čermák, F.; Holub, J.; Hronek, J. *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné*. Praha: Academia, 1994.
10. Čermák, F.; Machač, J.; Holub, J.; Hronek, J. *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání*. Praha: Academia, 1982.
11. Čermák, F.; Machač, J.; Holub, J.; Hronek, J. *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha: Academia, 1988.
12. Čmejrková, S.; Hoffmannová, J.; Kraus, J. *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, 2003.
13. Dolník, J. Pragmatika presvedčovania . In: *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2005, s. 54–59.
14. Dubnička, I. Politická manipulácia a média. In: *Média, spoločnosť, mediálna fikcia*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie, 2008, s. 254–257.

15. Dudášová, B. Manipulácia a politická propaganda ako nástroj médiálnej fikcie. In: *Média, spoločnosť, mediálna fikcia*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie, 2008, s. 189–192.
16. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2002.
17. Fidelius, P. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 2002.
18. Hausenblas, K. Tendenčnost a manipulace. In: *Současná čeština a jazyková kultura*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, s. 164–166.
19. Hoffmannová, J. *Stylistika a...* Praha: Trizona, 1997.
20. Homoláč, J. *Intertextovost a utváření smyslu v textu*. Praha : Karolinum, 1996
21. Havel, V. *Moc bezmocných*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2004.
22. Hlavsa, Z. K persvazivním prostředkům české publicistiky. In: *Současná čeština a jazyková kultura*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, s. 149–154.
23. Jaklová, A. Persvaze a její prostředky v současných žurnalistických textech. In: *Naše řeč* 85, 2002, s. 169–176.
24. Janovec, J. Sedukce jako jedna ze strategií persváze. In: *Multidisciplinární komunikace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2005, s 146–164.
25. Jenča, J. Persvazivné postupy v žurnalistických komunikátech a ich frekvencia v masových médiách. In: *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2005, s. 106–112.
26. Jílková, H. Persvazivní metody v reklamním textu. In: *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2005, s. 113–118.
27. Jiráček, J.; Köpplová, K. *Média a společnosti*. Praha: Portál, 2003.
28. Kraus, J. *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Karolinum, 2004.
29. Klemperer, V. *Jazyk Třetí říše – LTI. Poznámky filologovy*. Praha: H & H, 2003.
30. Kunczik, M. *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1995.
31. Lotko, E. Texty politické propagandy a jazyková kultura. In: *Současná čeština a jazyková kultura*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, s. 164–166.
32. Louvarová, J. *Prvky persváze v titulcích Rudého práva po vzniku Charty 77*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, 2007.

33. Minářová, E. Výrazové prostředky persvaze v psané církevní publicistice. In: *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2005, s. 131–135.
34. Müllerová, E. *Funkční styly a jejich základní žánry v současné komunikaci*. Praha: SPN, 1986.
35. Mžourková, H. Specifika komentáře se zaměřením na persvazi. In: *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta 2005, s. 140–144.
36. Nekula, M. Signalizování ironie. In: *Slovo a slovesnost* 51, 1990, s. 10–20.
37. Nováková, J. Lead jako prostředek persvaze. In: *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta 2005, s. 145–149.
38. Plaňava, I. *Průvodce mezilidskou komunikací*. Havlíčkův Brod: Grada, 2005.
39. *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: Lidové noviny, 2003.
40. Rohlíková, S. Strana, stát a masmédiá. In: *Manipulátoři*. Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, 1992, s. 52–86.
41. Röhrich, A. *Ideologie, jazyky, texty*. Liberec: Bor, 2008.
42. Řezáč, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998.
43. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2009.
44. Srpová, H. Manipulace a persvaze – janusovské dilema. In: *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2005, s. 200–208.
45. Symůnková, H. Rudé právo a opozice. In: *Manipulátoři*. Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, 1992, s. 87–122.
46. Szymanek, L. *Umění argumentace. Terminologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003.
47. Šlosar, D. Jazyk totality a jazyk dneška. In: *Současná čeština a jazyková kultura*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1995, s. 110–113.
48. Trnka, J. *Sociální komunikace a rétorika*. Praha: Oeconomica, 2005.

Použité prameny

1. *Ústav pro českou literaturu AV ČR – digitalizovaný archiv Rudého práva:*
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo>.
2. *Rudé právo* 2. 1. 1975–30. 12. 1975.

ABSTRAKT

Jádrem této diplomové práce je identifikace jazykových prostředků propagandy v *Rudém právu* ve vybraných úvahových článcích v průběhu roku 1975.

Tato práce se nejprve zabývá podstatou termínů persvaze, propaganda a manipulace s ohledem na vzájemný vztah těchto termínů.

V dalších oddílech této práce nalezneme charakteristiku jednotlivých persvazivních prostředků, jejichž přítomnost ukazujeme v konkrétních textech *Rudého práva*. Tyto jazykové prostředky, kterými se produktor snaží zmanipulovat recipienta, jsou z hlediska pragmatického popisovány na základě toho, zda sloužily tehdejší propagandě ke chvále komunistického režimu, nebo k hanění jeho odpůrců.

KLÍČOVÁ SLOVA

Propaganda, persvaze, manipulace, *Rudé právo*, text, komunismus, kapitalismus, stoupenec, odpůrce, produktor, recipient.

ABSTRACT

The goal of this thesis is to identify specific language elements in selected opinion pieces that appeared in *Rudé právo* newspaper over the course of 1975.

The first part of the thesis examines terms such as persuasion, propagandism and manipulation, and considers the interrelations between these terms.

Following sections of the paper are devoted to the characterization of distinct elements of persuasion as traced in diverse articles of *Rudé právo*. In a pragmatic perspective, the thesis describes such linguistic attempts at manipulating the reader as means to praise the communist regime or to defame its adversaries.

KEYWORDS

Propagandism, persuasion, manipulation, *Rudé právo*, text, communism, capitalism, follower, adversary, author, reader.